

ISSN 2310-3353



Қостанай  
мемлекеттік  
педагогикалық  
институтының

# ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ  
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 4  
2021



<p><b>PUBLISHINGS</b> of <b>Kostanay State</b> <b>Pedagogical Institute</b></p>	 <p>BAITURSYNOV UNIVERSITY</p>	<p><b>Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының</b> <b>ЖАҒЫЛЫСЫ</b></p>	<p><b>ВЕСТНИК</b> <b>Костанайского государственного педагогического института</b></p>
---	---	---	---

2021 ж., қазан №4 (64)  
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады  
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: *А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті*

**Бас редактор:** *Доцанова А.И.*, экономика ғылымдарының кандидаты, А. Байтұрсынов атын. ҚОУ, Қазақстан

**Бас редактордың орынбасары:** *Шайкамал Г.И.*, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, А. Байтұрсынов атын. ҚОУ, Қазақстан

#### РЕЦЕНЗЕНТТЕР

*Бережнова Е.В.*, педагогика ғылымдарының докторы, ММХҚИ СИМ, Мәскеу қ., Ресей

*Жаксылыкова К.Б.*, педагогика ғылымдарының докторы, Қ. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университетінің профессоры, Қазақстан

#### РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

*Амирова Б.А.*, психология ғылымдарының докторы, Е.А. Букетов атын. ҚарМУ, Қазақстан

*Благодарзумына О.Н.*, экономика ғылымдарының кандидаты, Молдова Халықаралық Тәуелсіз Университетінің доценті, Молдова

*Доман Э.*, лингвистикалық ғылымдар докторы, Макао университеті, Сидней, Австралия

*Елагина В.С.*, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ООМГПУ, Ресей

*Жилбаев Ж.О.*, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы президенті, Қазақстан

*Кайе Ж.*, философия ғылымдарының докторы, Виа Домисия Университетінің профессоры, Перпиньян қ., Франция

*Катцнер Т.*, Батыс Вирджиния Университетінің профессоры, PhD докторы, АҚШ, Батыс Вирджиния

*Кульгильдинова Т.А.*, педагогика ғылымдарының докторы, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ-нің профессоры, Қазақстан

*Марилена Сантана дос Сантос Гарсия*, лингвистикалық ғылымдар докторы, Сан-Паулу Папа католик университеті, Бразилия

*Монова-Желева М.*, PhD докторы, Бургас еркін университетінің профессоры, Болгария

*Чаба Толгизи*, Венгрияның Сегед Университеті экология кафедрасының ғылыми қызметкері, Венгрия

Тіркеу туралы куәлік №5452-Ж  
Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен  
19.04.2019 берілген.  
Жазылу бойынша индексі 74081

#### Редакцияның мекен-жайы:

110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік к., 118  
(Ғылым және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру департаменті)  
Тел. (7142) 54-84-43 (258)

№4 (64), октябрь 2021 г.  
Издается с января 2005 года  
Выходит 4 раза в год

Учредитель: *Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова*

**Главный редактор:** *Доцанова А.И.*, кандидат экономических наук, КРУ им. А. Байтурсынова, Казахстан

**Заместитель главного редактора:** *Шайкамал Г.И.*, кандидат сельскохозяйственных наук, КРУ им. А. Байтурсынова, Казахстан

#### РЕЦЕНЗЕНТЫ

*Бережнова Е.В.*, доктор педагогических наук, профессор МГИМО МИД, г. Москва, Россия

*Жаксылыкова К.Б.*, доктор педагогических наук, профессор Казахского национального исследовательского университета им. К. Сатпаева, Казахстан

#### РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

*Амирова Б.А.*, доктор психологических наук, КарГУ им. Е.А. Букетова, Казахстан

*Благодарная О.Н.*, кандидат экономических наук, доцент Международного Независимого Университета Молдовы

*Доман Э.*, доктор лингвистических наук, университет Макао, Сидней, Австралия

*Елагина В.С.*, доктор педагогических наук, профессор, ЮУГГПУ, Россия

*Жилбаев Ж.О.*, кандидат педагогических наук, доцент, президент Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, Казахстан

*Кайе Ж.*, доктор философских наук, профессор, Университет Виа Домисия, г. Перпиньян, Франция

*Катицер Т.*, доктор PhD, профессор Университета Западной Вирджинии, США

*Кульгильдинова Т.А.*, доктор педагогических наук, профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Казахстан

*Марилена Сантана дос Сантос Гарсия*, доктор лингвистических наук, Папский католический университет Сан-Паулу, Бразилия

*Монова-Желева М.*, доктор PhD, профессор Бургасского свободного университета, Болгария

*Чаба Толгизи*, научный сотрудник кафедры экологии, Университет Сегеда, Венгрия

Свидетельство о регистрации № 5452-Ж  
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан  
19.04.2019 г.

Подписной индекс 74081

#### Адрес редакции:

110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118  
(Департамент науки и послевузовского образования)  
Тел. (7142) 54-84-43 (258)

## ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!



Сіздердің қолдарыңызда «ҚМПИ Жаршысы» ғылыми-әдістемелік журналының кезекті саны тұр. Біз сіздердің назарларыңызға басылымның 2021 жылғы төртінші бөлімін ұсынып отырмыз.

Басылымда университетіміздің ғалымдары мен студенттерінің, өзге ЖОО оқытушыларының өзіндік ғылыми зерттеу жұмыстары жарияланады.

Журналдан сіз өзіңіздің ғылыми зерттеулеріңізді дамытуға арналған қызықты тақырыптарды, ғылыми-әдістемелік тәжірибені қорытуға арналған материалдарды, университет оқытушыларының инновациялық жаңалықтары мен жаңартылған озық педагогикалық тәжірибелерін таба аласыз. Журнал бөлімдері біздің университеттің жетекші ғалымдарының, әлеуметтік серіктестердің, жұмыс берушілердің, шетелден шақырылған ғалымдардың материалдарын қамтиды. Журналдың бұл санында аталмыш бөлімдер жоғары оқу орындарында арнайы

медициналық топтарда сабақтарды ұйымдастырудың ерекшеліктері, девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдермен жұмыс жасау ерекшеліктері, мысал жанрын мектепте оқытудың ерекшелігі, Елтанулық білімді жетілдіру мәселелері: теориядан практикаға сынды қызықты тақырыптар ұсынылып отыр.

Редакцияға келіп түскен әрбір материал сараптамалық тексеруден және авторлық шолудан өтеді. Журнал материалдарына қойылатын талаптар мақала авторының ғылыми ұстанымдарының нақты және айқын болуы, берілген жағдайды сапалы өзгерте алу, автордың барынша мәселені жақсартуға деген ұсыныстың болуы, мәселені қоя білу және т.б. Бұл нөмірге профессор, аға оқытушылармен магистранттардың бірлесе жазған жұмыстары енгізілген. Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жазылған.

«ҚМПИ Жаршысы» журналы басылымдар бағытын кеңейтеді. Бұл көпөлшемділік ғылыми қордың жаңаруы мен толықтырылуына ықпал етеді. Журналдың редакциялық алқасы материалдар авторлар мен оқырмандар арасында үлкен қызығушылық тудырады деп үміттенеді. Біз сіздерден қызықты және сапалы жұмыстар күтеміз.

**Дошанова А.И.,**  
«ҚМПИ Жаршысының» бас редакторы,  
экономикалық ғылымдар кандидаты



## УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

В ваших руках очередной выпуск научно-методического журнала «Вестник КГПИ». Мы предлагаем вашему вниманию четвертую часть издания 2021 года.

В научно-методическом издании публикуются независимые исследовательские работы ученых и студентов нашего вуза и преподавателей других вузов.

В журнале вы найдете интересные темы для развития собственных исследований, материалы обобщения научно-методического опыта, актуальный обзор инновационных находок и передовой педагогический опыт преподавателей университета. В разделах журнала располагаются материалы ведущих ученых нашего университета, социальных партнеров, работодателей, приглашенных ученых из зарубежья. В данном номере журнала представлены такие интересные темы, как особенности организации занятий в специальных медицинских группах в высших учебных заведениях, особенности работы с подростками с девиантным поведением, особенности изучения басен в школе, проблемы совершенствования страноведческого образования: от теории к практике и многое другое.

Каждый материал, поступивший в редакцию, проходит экспертную проверку и рецензирование. В основе требований к материалам журнала – ясность и четкость научных позиций автора статьи, научный стиль изложения, рекомендации автора по методологии улучшения, качественного изменения ситуации, постановка проблемы и т.д. В этот номер включены работы, написанные профессорами, старшими преподавателями совместно с магистрантами. Материалы написаны на казахском, русском и английском языках.

Журнал «Вестник КГПИ» будет расширять направления публикаций. Такая многоаспектность, будет способствовать обновлению и пополнению научного фонда. Редакция журнала надеется, что материалы вызовут большой интерес у авторов, у читателей. Ждем интересных и качественных работ.



**Дошанова А.И.,**  
главный редактор «ҚМПИ Жаршысы»,  
кандидат экономических наук

## ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ӘОЖ 796.799

**Борамбай, Ә.Б.,**

дене шынықтыру және спорт, 4 курс,  
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,  
Қостанай, Қазақстан

**Какашев, А.К.,**

аға оқытушы,  
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,  
Қостанай, Қазақстан

**Бекмухамбетова, Л.С.,**

экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,  
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,  
Қостанай, Қазақстан

### ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АРНАЙЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ ТОПТАРДА САБАҚТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

#### *Түйін*

Бұл мақалада жоғары оқу орындарында арнайы медициналық топтарда сабақтарды ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы жазылған.

Қазіргі заманда адам денсаулығы өзінің әлеуметтік мәртебесін, еңбекке оңтайлықа білеттілігін, өмірінің ұзақтығын көтерудің пәрменді факторы болып саналады және елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, оның техникалық-экономикалық потенциалын арттыру. Денсаулық үйлесімді дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеудің негізі, мәдениеттің рухани және адамгершілік құндылықтарын игерудің, мамандық білім мен мамандық қызметтің берікіретасы.

Алайда, студенттердің денсаулық, дене дамуы, дене даярлығының ахуалы зор қамкөңіл тудырады. Сондай-ақ, жағымсыз үрдіс байқалады – жағдайсыз әлеуметтік факторлармен табиғат ортаның әсерінен ағзаның ауруларға қарсыласуының төмендеуінің кесірінен ауру студенттер санының үдемелі көбеюі.

Қазақстан халқының денсаулығының нашарлау мәселесі жылдан жылға маңызы көкейкестіге айналып келеді. Арнайы әлеуметтік медициналық тобына (ӘМТ) жататын студенттер саны тұрақты көбеюде. Мұндай студенттермен жұмыс жасағанда оқытушылары дене шынықтыру құралдарын таңдау, ұсынылатын денеге түсетін ауырлыққа төзе алушылықтың өлшемін белгілеу және ағзаның функционалды ахуалын белгілейтін әдістерді таңдау кезінде көп қиыншылыққа кезігеді.

**Кілт сөздер:** арнайы медициналық топтар, денсаулық, дене дамуы, дене даярлығының ахуал, денсаулық.

#### **1. Кіріспе**

Зерттеудің өзектілігі: жоғары оқу орындарында оқып жүрген студенттердің көбісі 18-25 жастағы организмдеріне анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктер тән жасадамдар [1].

Қазіргі заманда адам денсаулығы өзінің әлеуметтік мәртебесін, еңбекке оңтайлықа білеттілігін, өмірінің ұзақтығын көтерудің пәрменді факторы болып саналады және елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, оның техникалық-экономикалық потенциалын арттыру. Денсаулық үйлесімді дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеудің негізі, мәдениеттің рухани және адамгершілік құндылықтарын игерудің, мамандық білім мен мамандық қызметтің берік іргетасы [2].

Алайда, студенттердің денсаулық, дене дамуы, дене даярлығының ахуалы зор қам-көңіл тудырады. Сондай-ақ, жағымсыз үрдіс байқалады – жағдайсыз әлеуметтік факторлармен табиғат ортаның әсерінен ағзаның ауруларға қарсыласуының төмендеуінің кесірінен ауру студенттер санының үдемелі көбеюі [3].

Қазақстан халқының денсаулығының нашарлау мәселесі жылдан жылға маңызы көкейкестіге айналып келеді [4].

Арнайы әлеуметтік медициналық тобына (ӘМТ) жататын студенттер саны тұрақты көбеюде. Мұндай студенттермен жұмыс жасағанда оқытушылары дене шынықтыру құралдарын таңдау, ұсынылатын денеге түсетін ауырлыққа төзе алушылықтың өлшемін белгілеу және ағзаның функционалды ахуалын белгілейтін әдістерді таңдау кезінде көп қиыншылыққа кезігеді [5].

Зерттеу жұмысының мақсаты: жоғары оқу орнының арнайы әлеуметтік медициналық тобындағы студенттердің дене тәрбиесін жетілдіру амалдарын, олардың дене дайындығы, дене дамуымен денсаулық деңгейіне байланысты сабақтарды құрастыру.

Зерттеу міндеттері:

- арнайы әлеуметтік медициналық тобындағы студенттердің дене тәрбиелеу бағдарламаларды дайындауының қазіргі тәсілдерін айқындау;
- дене және функционалды дайындылықтығымен денсаулығын талдау негізінде «А», «Б», «В» топтарын дағыларға дене тәрбиесі сабақтарын қарастыру;
- жоғары оқу орындарында арнайы медициналық топтарда сабақтарды ұйымдастырудың ерекшеліктері.

*Зерттеудің өзектілігі:* жоғары оқу орындарында оқып жүрген студенттердің көбісі 18-25 жастағы организмдеріне анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктер тән жасадамдар. Қазіргі заманда адам денсаулығы өзінің әлеуметтік мәртебесін, еңбекке оңтайлы қабілеттілігін, өмірінің ұзақтығын көтерудің пәрменді факторы болып саналады және елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, оның техникалық-экономикалық потенциалын арттыру. Денсаулық үйлесімді дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеудің негізі, мәдениеттің рухани және адамгершілік құндылықтарын игерудің, мамандық білім мен мамандық қызметтің берікіретасы.

Алайда, студенттердің денсаулық, дене дамуы, дене даярлығының ахуалы зор қамкөңіл тудырады. Сондай-ақ, жағымсыз үрдіс байқалады – жағдайсыз әлеуметтік факторлармен табиғат ортаның әсерінен ағзаның ауруларға қарсыласуының төмендеуінің кесірінен ауру студенттер санының үдемелі көбеюі.

Қазақстан халқының денсаулығының нашарлау мәселесі жылдан жылға маңызы көкейкестіге айналып келеді. Арнайы әлеуметтік медициналық тобына (ӘМТ) жататын студенттер саны тұрақты көбеюде. Мұндай студенттермен жұмыс жасағанда оқытушылары дене шынықтыру құралдарын таңдау, ұсынылатын денеге түсетін ауырлыққа төзе алушылықтың өлшемін белгілеу және ағзаның функционалды ахуалын белгілейтін әдістерді таңдау кезінде көп қиыншылыққа кезігеді.

*Зерттеу жұмысының мақсаты:* жоғары оқу орнының арнайы әлеуметтік медициналық тобындағы студенттердің дене тәрбиесін жетілдіру амалдарын, олардың дене дайындығы, дене дамуымен денсаулық деңгейіне байланысты сабақтарды құрастыру.

Зерттеу міндеттері:

- арнайы әлеуметтік медициналық тобындағы студенттердің дене тәрбиелеу бағдарламаларды дайындауының қазіргі тәсілдерін айқындау;
- дене және функционалды дайындылықтығымен денсаулығын талдау негізінде «А», «Б», «В» топтарын дағыларға дене тәрбиесі сабақтарын қарастыру;
- жоғары оқу орындарында арнайы медициналық топтарда сабақтарды ұйымдастырудың ерекшеліктері.

## **2. Материалдар мен әдістер**

Дене тәрбиесі кафедрасының оқытушылары дене тәрбиесінің құралдарымен оларды студенттердің бойында бар ауруларға сәйкес қолданудың әдістемесін таңдауда, ұсынылатын

жүктемелерге төзу критерийлері мен организмнің функционалдық жағдайын бағалау әдістерін анықтауда, студенттердің физикалық дайындығын бағалаудың дифференцияланған бақылау нормативтерін таңдауда, арнайы оқу бөлімін де топтар құру кезінде көрсеткіштердің маңыздылығын бағалауда көптеген қиындықтарға тап болады [19].

Арнайы оқу бөлімінің оқу топтары медициналық тексеріске, студенттерде қайсы бір аурулардың болуына немесе физикалық дамуының әлсіздігіне негізделіп жасақталады. Топ саны – 8-12 адам. Оқу бөлімінің педагогикалық жүктеме сағаттарын есептеу негізгі оқу бөлімінен бөлек жүргізіледі.

Арнайы оқу бөлімдерін жасақтау белгілі бір жаттығуларды орындауға жалпы жарау және жарамауларды, сонымен қатар жыныстық белгілерін ескере отырып жүргізіледі.

«А» тобы келесі аурулар бойынша жасақталады:

1. Жүрек-тамыр жүйесі аурулары: а) туа біткен және жүре келе пайда болған жүрек кеселде-рі; б) ревматизм; в) жүрек аритмиясы; г) миокардит, миокардиострофия, кардиомиопатия; д) вегет-тамыр диостопиясы; е) гипертониялық ауру;

2. Қанаурулары: а) анемия; б) геморрагиялық диатезтер; в) төменгі буындар күре тамырлары-ның варикозды кеңеюі; г) тромбоцитопеникалық пурпура;

3. Жүйке жүйесінің аурулары: а) гипертензиозды синдром; б) перебральды арахноидит; в) вертебро-базиларды жетіспеушілік; д) остеохондроз; е) балалардың церебоальды параличі;

4. Көру орган дарының аурулары: а) жоғары дәрежедегі миопия; б) жоғары дәрежедегі гиперметропия; в) амблиопия; г) астигматизм;

5. Эндокриндіаурулар: а) диффузды токсикалық зоб; б) қант диабеті; в) гипотиреоз (миксиде-ма); д) семіру;

6. Асқорыту, демалу және несеп шығару органдарының кейбір сырқаттары; а) ас қазанның ойық жара кеселі; б) ұлтабардың ойық жарак еселі; в) бронхиалды астма; г) нефроптоз;

7. Хирургиялық сырқаттар: а) варикоцелле (семенногканатика күре тамырлардың варикозды кеңеюі); б) жарықтар

«Б» тобы елесі аурулар бойынша жасақталады

1. Демалу органдарының аурулары: а) созылмалы бронхит; б) обструктивті (созылмалы) бронхит; в) созылмалы пневмония; г) респираторлық аллергоз; д) созылмалы тонзилит;

2. Ас қорыту органдарының аурулары: а) созылмалы гастрит; б) созылмалы дуоденит; в) өт жолдарының дискенезиясы; г) өт қабына тас байлану ауруы; д) холецистит;

3. Несеп шығару жолдарының аурулары: а) созылмалы пиелонефрит; б) ащы несепдиатезі (несептасауруы);

4. Жүрек-тамыр жүйесінің кейбір аурулары: а) гипотоникалық сырқат.

«В»тобы келесі аурулар бойынша жасақталады:

1. Тірек-қимыл аппаратының аурулары: а) сколиоздар; б) майтабандылық; в) шлаттера сыр-каты; г) шейермана-маусырқаты.

Ескерту: а) «А», «Б», «В» топтарындағы жиі кездесетін сырқаттар беріліп отыр. Басқа жағдайларда студент топқа дәрігердің жолдамасы арқылы қабылданады; б) арнайы медициналық топтарға қабылданған студенттердің аздығынан жалпы көрсеткіштер мен жарамсыздық көрсеткіштері бойынша топтар құру мүмкін болмаған жағдайда, топтар физикалық даму немесе функционалдық дайындығы бойынша құрылуы мүмкін; в) басқа оқу орны жағдайындағы топ сабақтарына қатысуларын шектейтін тірек-қимыл аппаратының айқын көрініп тұрған ақаулары (параличтер, парез және т.б.) бар жағдайларда, студенттер емдеу дене шынықтырумен айналысулары үшін емдеу-профилактика мекемелеріне жіберіледі; г) арнайы медициналық топтан дайындық тобына қосымша медициналық тексерістен өткізілгеннен кейін ғана жіберіледі.

### **3. Нәтижелер мен талқылау**

2019-2020 оқу жылының басында Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті жүргізген медициналық зерттеудің нәтижесі бойынша арнайы медициналық топтарға жата-



тын 1-ші курстың 217 студенті, 2-курстың 152 студенті арнайы медициналық топ бойынша «А», «Б», «В» топтарына бөлінді.

«А» тобындағы 1 курстың 86 студентінің арасында, негізінен, «миопия» (30), «салмақ-аздығы» (20), «теміраздығы, анемия» ауруы нашалдық қандар. «Б» тобында кездескен 13 жағдайдың ішінде денегі ізінен, әрбір үш студентте «созылмалы тонзилит», «созылмалы холистецит» және әрбір екі студентте созылмалы гастрит және мочекислый диатез кездеседі.

«В» тобында кездескен 16 жағдайдың ішінде көбінесе «жалпақ табан» және сколиоз ауруы болса, әрбір екі жағдай Шлаттер ауруына шалдыққандар. 2-курс бойынша (4-6 кесте) «А» тобындағы кездескен 96 жағдайдың ішінде «миопия» (36), «салмақ аздығы» (10), «басми сүйегі зақымданған» (9), «Вариоцелле II» (11), «ревматизм» (10) аурулары кездеседі. «Б» тобында кездескен 17 жағдайдың ең көп кездескені «созылмалы гастрит». 1 курспен салыстырған да созылмалы гайморит, созылмалы бронхит аурулары кездесті. «В» тобында кездескен 13 жағдайдың ең көбі «сколиоз» және «тізе буындарының зақымдануы» аурулары.

Жоғарыдағы келтірілген деректер бойынша, төмендегідей қорытынды жасауға болады: студенттердің негізгі бөлігі біздің жұмысымыздың топтастырған «А» тобына жататын аурулар бойынша ауырады. 1-курс бойынша бұндай студенттердің саны – 86, 2-курс бойынша – 94. Екі курс студенттерінде де көзбен байланысты ауру, яғни «миопия». Бұл студенттердің шамадан тыс кітап оқуымен және компьютермен жұмыс жасауымен байланысты деп ойлаймыз. Сонымен бірге студенттердің дене салмағының тым төмен екеніне де көңіл аударымыз керек. Бұл ЖОО-да оқу үдерісінің тысауырлығымен байланысты. Олардың оқуға жіберген күш-жігері үнемі тамақтану және демалу сияқты үдерістермен толығып отыру керек.

Тағы бір көңіл аударуды қажет ететін аурудың бір түрі – темір аздығы, анемия. Бұл студенттердің дене қимылының аздығымен, тым аз мөлшерде тамақтануымен және оқу үдерісінің қиындығымен байланысты. Арнайы медициналық топтағы студенттердің дене дайындық деңгейінің мақсатында дене тәрбиесі кафедрасында олардан бақылау сынақтар қабылданды. Зерттеу 2019 жылдың қыркүйегінен 2020 жылдың наурыз айына жүзеге асырылды. Студенттердің дене дайындық деңгейінің бағалау белгілерімен 100 м жүгіру, 30 м жүгіру. Бір орында ұзындыққа секіру болып табылды. Алынған нәтижелер 8-10 кестелерде көрсетілген.

8-10 кестелер бойынша көрсетілген зерттеулер нәтижелері төмендегідей жайттарды анықтады. «А» тобындағы жас өспірім жігіттер «100 метрге жүгіру» тесті бойынша күзде сек. 16,0 нәтиже көрсетсе, ал көктемде сек. 15,9 көрсетті. Айырмашылық 0,1 сек, даму 0,6%. Ал қыздарда нәтиже әлдеқайда төмен болды: күзде сек. 18,5 болса, ал көктемде сек. 18,3 көрсетті. Айырмашылық 0,2 сек, даму 1,6%. Айырмашылық 0,1 сек, даму 0,6%. Нәтижелер айырмашылығы 0,2 сек, даму 1%. 30 м-ге жүгіру барысында жігіттер күзде сек. 6,0, көктемде сек. 5,9 көрсетті. Айырмашылық 0,1 сек, даму 1,6%. Қыздарда нәтиже төмен болды: күзде сек. 6,5, көктемде сек. 6,4. Айырмашылық 0,1 сек, даму 1,5%.

Ұзындыққа секіру бойынша жігіттердің нәтижесі күзде 191,2 см, көктемде 195,3 см. Айырмашылық 4,1 см, даму 2,1%. Қыздарда нәтиже төмен: күзде 160,3 см, көктемде 165,5 см. Айырмашылық 5,2 см, даму 3,2%.

«Б» тобындағы жігіттер «100 метрге жүгіру» тесті бойынша күзде сек. 15,9 нәтиже көрсетсе, ал көктемде сек. 15,8 көрсетті. Айырмашылық 0,1 сек, даму 0,6%. Ал қыздарда нәтиже әлдеқайда төмен болды: күзде сек. 17,6 болса, ал көктемде сек. 17,5 көрсетті. Айырмашылық 0,1 сек, даму 1,5%. Айырмашылық 0,1 сек, даму 0,6%. Нәтижелер айырмашылығы 0,2 сек, даму.

«В» тобындағы жігіттер «100 метрге жүгіру» тесті бойынша күзде 15,7 сек. нәтиже көрсетсе, ал көктемде сек. 15,6 көрсетті. Айырмашылық 0,1 сек, даму 0,6%. Ал қыздарда нәтиже әлдеқайда төмен болды: күзде сек. 17,4 болса, ал көктемде сек. 17,3 көрсетті. Айырмашылық 0,1 сек, даму 1,5%. Айырмашылық 0,1 сек, даму 0,5%. Нәтижелер айырмашылығы 0,1 сек, даму 0,5%. 30 м-ге жүгіру барысында жігіттер күзде 5,2 сек, көктемде 5,0 сек. Көрсетті. Айырмашылық 0,2 сек, даму 3,3%. Қыздарда нәтиже төмен болды: күзде 6,1 сек. Көктемде 5,9 сек. Айырмашылық 0,2 сек, даму 3,3%.

Ұзындыққа секіру бойынша жігіттердің нәтижесі күзде 200,2 см, көктемде 208,3 см. Айырмашылық 8,1 см, даму 2,5%. Қыздарда нәтиже төмен: күзде 175,2см, көктемде 181,3 см. Айырмашылық 6,1 см, даму 3,5%. Осылайша, үш топта да өзгеріс тек ұзындықтан секіруден байқалды. Мысалы, «А» тобындағы жігіттерде абсолютті өсу 4,1 см, қатыстық – 2,1 %; ал қыздарда 5,3 және 3,2%. «Б» тобындағы абсолютті өсу нәтижесі 6,0 см-ге жетсе, қатыстық – 3,0%; ал қыздарда – 4,2 см и 2,4 %. «В» тобындағы жігіттер абсолютті өсу нәтижесі 8,1 см жетсе, қатыстық – 2,5%; қыздарда – 6,1 см және 3,5%.

Жоғарыда көрсетілген нәтижелерден шығатын қорытынды оқу жылының басында 1-курс студенттерінің жалпы дене шынықтыруға дайындығы төмен, бұл мектеп бітіру үшін және ЖОО-ға түсу үшін емтихандарға дайындығымен байланыстыруға болады. Сонымен бірге денсаулыққа жағымсыз әсердің бірі-семестр басындағы оқу үдерісінің ауырлығы және үй жағдайының басқа әлеуметтік ортаға ауысуы, басқа қалаға келуі, материалдық қиындықтар. Сонымен бірге 1-курс студенттері еңбек және демалыс тәртібін жиі бұзады, сондықтан олар жиі шаршайды, физикалық жұмысқа қабілеттілігі төмендейді. Осындай студенттердің дене шынықтыру сабақтарына деген көзқарасы өзгереді, олар өз мүмкіндік-терін бағалай алмайды, физикалық қиындықтарға төтепбере алмайды.

Қорытындылай келе, оқытушылардың жеке және мақсатты әдістерді пайдалана отырып, медициналық бөлімдерде оқитын студенттердің дене шынықтыру сабақтарына қатысуын үнемі қадағалау керектігін баса айтамыз. Жоғары оқу орындарындағы арнайы медициналық топтардың студенттерінің дене шынықтыруын ұйымдастыру мәселесінің ғылыми-теоретикалық алғышарттары мынадай.

1. Студенттердің негізгі сыр қаттарының сипаттамасын білу. Сонымен қатар сырқаттың сипаттамасын ашу құрылымын түсіну қажет. Алдымен анатомиялық-физиологиялық сипаттамасы, сосын сырқаттың клиникалық сипаттамасы беріледі.

2. Арнайы оқу бөлімдердің қалыптасуы жаттығуларды орындауға жалпы жараумен жарамауын есептеп сырқаттың ерекшелігіне байланысты «А», «Б», «В» топтарына бөлуден жасалады, және жыныстық айырмашылық бойынша. «А» тобына жүрек-тамыр жүйесінің, қан, жүйке жүйесінің аурулары, көру органдарының аурулары, эндокриндік аурулар, ас қорыту жүйесінің кейбір аурулары, тыныс және несеп шығару жүйесінің аурулары кіреді; «Б» тобына – тыныс органдарының аурулары, ас қорыту жүйесінің аурулары, несеп шығару жүйесінің аурулары; «В» тобына – тірек-қозғалтқыш аппаратының аурулары кіреді.

3. Арнайы медициналық топтардың студенттері қимыл белсенділіктің екінші деңгейіне жатады, яғни, бұл деңгейде студенттердің күнделік әрекетімен себептелген локомоциядан басқа, қимыл белсенділіктің көбінесе дене шынықтыру сабақтары түрінде міндетті формаларыбар. Жағдайды қиындататын қуатты жағымсыз фактор – жүйелі дене шынықтыру сабақтарына жастардың қызығушылығының төмендеуі және қозғалыс қызметіне тұрақты қажеттіліктің жоғы. Бұл тарауда аталған мәліметтерге сүйене отырып келесі қорытынды жасауға болады. Студенттердің негізгі бөлігі «А» тобына жататын аурулармен ауырады. Бұл студенттердің көп оқитындығы мен және компьютерде көп отыратындығымен байланысты. Сонымен бірге студенттердің басым бөлігідене салмағының аздығымен ерекшеленеді. Бұл ЖОО-да оқу үдерісі өте қиын. Оқуға кеткен күш-қуаттың орны демалыс және тамақтану ментол тырылмайды. Тағы бір көңіл аударуды қажет ететін аурудың бір түрі – темір аздығы, анемия. Бұл студенттердің дене қимылының аздығымен, тым аз мөлшерде тамақтануымен және оқу үдерісінің қиындығымен байланысты. «В» тобына жататын студенттердің денедайын дығының деңгейі жоғары болды. Сонымен қатар үш топта да өзгеріс тек ұзындықтан секіруден байқалды. Мысалы, «А» тобындағы жігіттерде абсолютті өсу 4,1 см, қатыстық – 2,1%; ал қыздарда 5,3 және 3,2%. «Б» тобындағы абсолютті өсу нәтижесі 6,0 см-ге жетсе, қатыстық – 3,0%; алқыздарда – 4,2 см және 2,4%. «В» тобындағы жігіттер абсолютті өсу нәтижесі 8,1 см жетсе, қатыстық – 2,5%; қыздарда – 6,1 см және 3,5%.

Арнайы медициналық топтарда оқитын студенттердің дене шынықтыру сабақтарының әдіс-тәсілдері төмендегідей жайттарды ескеру қажет. Біріншіден, анатомиялық-физиология-

лық сипат ескерілу керек. Екіншіден, физикалық жаттығуларда бойындағы кемшіліктерді жоюға бағытталу қажет. Үшіншіден, сабақты ұйымдастыру барысында ауаның тазалығы ескерілу керек. Төртіншіден, дене жаттығулары жаттығу шының жағдайына сайболу керек. Бесіншіден, сабақтың құрылымын, онда берілетін физикалық жаттығулардың үйлесімділігі мен сабақтастығы қатаң сақталуы керек.

#### **4. Қорытынды**

Арнайы медициналық топтарында оқитын студенттердің дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру және өткізу барысында бұл мәселенің ғылыми-теориялық аспектісі ескерілу қажет. Оларға мыналар жатады:

- студенттердің негізгі сырқаттарының сипаттамасын білу. Сонымен қатар сырқаттың сипаттамасын ашу құрылымын түсіну қажет. Алдымен анатомиялық-физиологиялық сипаттамасы, сосын сырқаттың клиникалық сипаттамасы беріледі;

- арнайы оқу бөлімдердің қалыптасуы жаттығуларды орындауға жалпы жарау мен жарамауын есептеп сырқаттың ерекшелігіне байланысты «А», «Б», «В» топтарына бөлуден жасалады, және жыныстық айырмашылық бойынша. «А» тобына жүрек-тамыр жүйесінің, қан, жүйке жүйесінің аурулары, көру органдарының аурулары, эндокриндік аурулар, ас қорыту жүйесінің кейбір аурулары, тыныс және несеп шығару жүйесінің аурулары кіреді; «Б» тобына – тыныс органдарының аурулары, ас қорыту жүйесінің аурулары, несеп шығару жүйесінің аурулары; «В» тобына – тірек-қозғалтқыш аппаратының аурулары кіреді;

- арнайы медициналық топтардың студенттері қимыл белсенділіктің екінші деңгейіне жатады, яғни, бұл деңгейде студенттердің күнделік әрекетімен себептелген локомоциядан басқа, қимыл белсенділіктің көбінесе дене шынықтыру сабақтары түрінде міндетті формалары бар. Жағдайды қиындататын қуатты жағымсыз фактор – жүйелі дене шынықтыру сабақтарына жастардың қызығушылығының төмендеуі және қозғалыс қызметіне тұрақты қажеттіліктің жоғы;

- жоғары оқу орындарының арнайы медициналық топтардың студенттерінің дене тәрбиесі мәселесін шешудің қазіргі заман тәсілдерінің арасында келесілерді белгілеуге болады: соңғы жылдарда студенттерінің «нозологиялық портретінің өзгеруі» (бірінші орында – сүйеу-қозғалтқыш аппаратының бұзылуы, миопия, ас қорыту жүйесінің ауруларышықты). Сонымен қатар, әр түрлі аймақтағы тұратын студенттердің дене шынықтыруын жетілдіру ұйымдастыру-әдістемелік шарттары жасалған.

#### **Әдебиеттер тізімі**

1 Мандриков В.Б. Методология профилирования физического воспитания студентов в медицинских вузах: Автореф. дис. докт. пед. наук / Волгоград, 2002.

2 Дикаревич Л.М. Педагогические приемы управления нагрузкой на занятиях оздоровительной аэробикой женщин различного уровня функционального состояния: Автореф. дис. канд. пед. наук. 2002.

3 Кардялис К.К. Пути повышения физической активности студентов. Теория и практика физической культуры. 1984.

4 Ахундов Р.А. Школьное оздоровительное воспитание. Физическая культура – основа здорового образа жизни: материалы Всерос. науч. / М., 1995.

5 Профилактика сердечно-сосудистых заболеваний в молодом возрасте / М., 1987.

**БОРАМБАЙ, Ә.Б., КАКАШЕВ, А.К., БЕКМУХАМБЕТОВА, Л.С.**

#### **ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНЯТИЙ В СПЕЦИАЛЬНЫХ МЕДИЦИНСКИХ ГРУППАХ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ**

*В данной статье рассказывается об особенностях организации занятий в специальных медицинских группах в высших учебных заведениях.*

*В современном мире здоровье человека является действенным фактором повышения его социального статуса, трудовой мобильности, продолжительности жизни и обеспечения безопасности страны, повышения ее технико-экономического потенциала. Здоровье – основа воспитания гармонично развитой личности, основа овладения духовно-нравственными ценностями культуры, профессионального образования и профессиональной деятельности.*

Однако состояние здоровья, физического развития, физической подготовленности студентов вызывает огромную тревогу. Также наблюдается негативная тенденция – прогрессирующее увеличение числа больных студентов из-за снижения сопротивляемости организма к болезням под влиянием природной среды с неблагоприятными социальными факторами.

Проблема ухудшения здоровья населения Казахстана из года в год становится все более актуальной. Неуклонно увеличивается число студентов, относящихся к специальной социальной медицинской группе (СЗТ). При работе с такими студентами преподаватели сталкиваются с большим трудом при выборе средств физической культуры, определении критерия переносимости предлагаемой физической нагрузки и выборе методов, определяющих функциональное состояние организма.

**Ключевые слова:** специальные медицинские группы, здоровье, физическое развитие, состояние физической подготовки, здоровье.

**BORAMBAY, A.B., KAKASHEV, A.K., BEKMUKHAMBETOVA, L.S.**

#### **FEATURES OF THE ORGANIZATION OF CLASSES IN SPECIAL MEDICAL GROUPS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

*This article describes the features of the organization of classes in special medical groups in higher educational institutions.*

*In the modern world, human health is an effective factor in improving its social status, labor mobility, life expectancy and ensuring the security of the country, increasing its technical and economic potential. Health is the basis for the education of a harmoniously developed personality, the basis for mastering the spiritual and moral values of culture, professional education and professional activity.*

*However, the state of health, physical development, and physical fitness of students is of great concern. There is also a negative trend—a progressive increase in the number of sick students due to a decrease in the body's resistance to diseases under the influence of the natural environment with unfavorable social factors.*

*The problem of the deterioration of the health of the population of Kazakhstan is becoming more and more urgent from year to year. The number of students belonging to the special social medical group (NWT) is steadily increasing. When working with such students, teachers face great difficulty in choosing the means of physical culture, determining the criteria for tolerability of the proposed physical activity and choosing methods that determine the functional state of the body.*

**Key words:** special medical groups, health, physical development, state of physical fitness, health.

УДК 371

**Влад Ю.Ю.,**

педагогика и психология, магистрант, 2 курс  
КРУ им. А.Байтурсынова

**Смаглий Т.И.,**

канд. пед. наук, доцент кафедры  
педагогика и психологии

КРУ им. А.Байтурсынова

#### **ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ**

##### **Аннотация**

*Статья посвящена одной из актуальных проблем педагогики – исследованию особенностей формирования индивидуального стиля познавательной деятельности в младшем школьном возрасте. В статье проанализировано понятие познавательной деятельности, дана характеристика индивидуального стиля деятельности, определены возможности его формирования в данном возрасте.*

**Ключевые слова:** младший школьник, интегрированный урок, познавательная деятельность, индивидуальный стиль, формирование.

## 1. Введение

В качестве приоритетов обновленной системы образования Республики Казахстан выступает достижение нового современного качества образования, которое неразрывно связано с формированием познавательной сферы учащихся. Перед современной школой ставится задача воспитания людей, обладающих развитой познавательной активностью, способных рационально мыслить, принимать целесообразные и ответственные решения, выбирать наиболее эффективные способы достижения поставленных перед ними целей, способных на протяжении всей жизни добывать и принимать новые знания.

Формирование этих качеств начинается уже в начальной школе и является базовым для успешного овладения содержанием образования на всех уровнях обучения. Формирование у младших школьников желания и способности самостоятельно, без учителя, приобретать знания – приоритетная задача организаторов учебного процесса в школе. Желание приобретать знания свидетельствует о высоком уровне развития интереса к познанию, который изменяет стиль деятельности учащихся, являясь важным фактором повышения качества обучения. Реализация познавательного интереса младших школьников проявляется в активности, самостоятельности, творческом подходе к выполнению заданий и постоянном стремлении к деятельности. Поэтому формирование индивидуального стиля познавательной деятельности учащихся занимает особое место в современных эффективных педагогических практиках.

## 2. Материалы и методы

Цель исследования состояла в выявлении особенностей формирования индивидуального стиля познавательной деятельности в младшем школьном возрасте. Для ее решения использовался комплекс методов. Применение метода теоретического анализа литературы позволило уточнить понятие «индивидуальный стиль познавательной деятельности», определить особенности его формирования. Для выявления условий оптимизации данного процесса использовался метод опроса. Выборку исследования составили 50 учителей.

## 3. Результаты и обсуждение

Существование индивидуальных познавательных стилей означает, что в процессе обучения важно знать не только чему учить и как, но и то, какие стратегии и тактики применяют сами обучаемые при усвоении знаний, а также какими индивидуально-психологическими особенностями опосредуется выбор того или иного способа взаимодействия с предметной или коммуникативной средой [1].

Индивидуальный стиль связан с понятием «деятельность», характеризуя её и формируя, главным образом, в ее процессе. Исследователи подчеркивают, что в концепции индивидуального стиля деятельность рассматривается как большая иерархическая саморегулируемая система. Суть саморегуляции в том, что вся система условий регулирует деятельность в одном направлении – к наибольшему согласию объективных условий и индивидуальных свойств субъекта. В.С. Мерлин определил индивидуальный стиль деятельности как «...целесообразную систему взаимосвязанных действий, при помощи которых достигается определённый результат» [2, с. 283].

В работах Е. А. Климова даны два определения индивидуального стиля деятельности. В *широком смысле* индивидуальный стиль деятельности есть «индивидуально-своеобразная система психологических средств, к которым сознательно или стихийно прибегает человек в целях наилучшего уравнивания своей (типологически обусловленной) индивидуальности с предметными, внешними условиями деятельности» [3, с. 110].

Индивидуальный стиль деятельности в *узком смысле* – это обусловленная типологическими особенностями устойчивая совокупность (система) отличительных черт в деятельности человека, то есть особенности целей, мотивов, способов деятельности, качественные особенности психики человека, проявляющиеся в деятельности [3].

Познавательная деятельность является одним из ведущих факторов психического развития личности младшего школьника, которое происходит более успешно при активной позиции самого ребёнка. Ценность познавательной деятельности подробно анализируется

Г.И. Щукиной: «Невозможно переоценить значение познавательной деятельности для общего развития школьника и формирования его личности... Познавательная деятельность: вооружает знаниями, умениями и навыками; содействует воспитанию мировоззрения, нравственных, эстетических и других качеств учащихся; развивает... личностные образования, активность, самостоятельность; выявляет и реализует потенциальные возможности учащихся; приобщает к поисковой и творческой деятельности» [4, с. 206 ].

Понятие «индивидуальный стиль познавательной деятельности» анализируется в работах Э.М. Байдашевой, Е.А. Богдановой, В.Р. Рожиной и др. Так, Д.В. Сочивко и В.А. Якунин понимают под индивидуальным стилем познавательной деятельности индивидуально устойчивую систему способов и приёмов оперирования орудием познавательной деятельности. Являясь подструктурой личности, она обеспечивает динамичное согласование индивидуальных особенностей человека с наличными целями познавательной деятельности [5].

В нашем исследовании в качестве базового определения понятия «индивидуальный стиль познавательной деятельности» используется формулировка, предложенная В.Р. Рожиной: «Это система индивидуально-своеобразных способов активного взаимодействия субъекта с объектом познания (природой, обществом, культурными ценностями, самим собой, опытом познания и деятельности и т.д.), обусловленных психологическими особенностями индивидуальности субъекта, его личностными свойствами и предпочтениями» [6, с. 7].

Младший школьный возраст является сензитивным периодом формирования индивидуального стиля познавательной деятельности. Именно в этом возрасте закладываются основы осознанной познавательной деятельности: развиваются произвольность, внутренний план действий, анализ, рефлексия и саморегуляция, осваиваются приемы познания. Учебно-познавательная деятельность является ведущим видом деятельности младшего школьника. Поэтому начинать формирование индивидуального стиля познавательной деятельности необходимо в начальной школе. Целенаправленно сформированный индивидуальный стиль деятельности не только обеспечивает ее успешность, но является необходимым условием развития индивидуальности, позволяет снизить утомляемость, уровень тревожности, что способствует сохранению здоровья учащихся.

В связи с этим необходимым создать в образовательном процессе условия, которые будут отражать особенности формирования индивидуального стиля познавательной деятельности младшего школьника. Наиболее подробно в психолого-педагогическом плане условия формирования индивидуального стиля деятельности описал М.Р. Щукин [7].

В своих работах он раскрыл значение создания специальных, психологических и педагогических условий в обучении при формировании индивидуального стиля деятельности, обосновал необходимость в учёте внутренних факторов и их взаимодействия. В отношении внутренних факторов М.Р. Щукиным была показана роль в активизации мышления учащихся, в обеспечении самооценки учащихся, в развитии умений анализа объективных требований деятельности, в образовании положительных эмоциональных реакций обучающегося, в формировании саморегуляции, компенсации и коррекции деятельности.

Проведённый теоретический анализ позволил установить и конкретизировать совокупность психолого-педагогических условий формирования индивидуального стиля познавательной деятельности младших школьников: организация учителем взаимодействия ученика с учётом регламентированности его познавательной деятельности; формирование учителем условий, которые предусматривают выбор индивидуального темпа и способов познавательной деятельности; поддержка и поощрение познавательной инициативы младшего школьника и его самостоятельности, которые предполагают постепенный переход от установки к самоустановке, от управления учителем познавательной деятельности школьника к со и самоуправлению; усложнение предъявляемых требований учителя к осуществляемой учеником познавательной деятельности проходит постепенно и отличается регулярностью; активизация мышления учащихся в отношении самоанализа и оценки собственных индивидуальных



познавательных характеристик; создание эмоционального благополучия и психологического комфорта.

В ходе опроса учителей гимназии им. А.М. Горького г. Костаная, проводившегося с 26 августа по 5 сентября текущего года, было установлено, что наиболее оптимально эти условия в начальной школе можно реализовать на интегрированных уроках. Именно на интегрированных уроках повышается самостоятельная роль младших школьников, что способствует расширению тематики изучаемого материала, вызывает необходимость более глубокого анализа и обобщения явлений.

Интегрированный урок представляет собой взаимодействие преподавателей и обучающихся, направленное на взаимосвязь теоретических и практических действий. Объединение теоретического и практического обучения, смена видов деятельности, нацеленные на решение комплексных (системных, взаимосвязанных) задач, несомненно, поддерживают положительный эмоциональный настрой учащихся, обогащают содержание учебно-познавательной работы, снимают перегрузку. Признак взаимодействия преподавателей и обучающихся отражает существующую современную практику проведения интегрированных уроков. Такое определение понятия «интегративный урок» дает представление об уроке не как о статичной форме обучения, а как о вариативной и постоянно развивающейся форме организации процесса целенаправленного взаимодействия учителя и обучающихся.

При подготовке интегрированного урока следует учитывать, что интеграция – это не простое соединение, а взаимопроникновение двух или более предметов, ведущее к единому целому. Отличие интегрированного урока от обычного состоит, прежде всего, в специфике учебного материала, на нем изучаемого. Чаще всего предметом изучения выступают многоплановые объекты, информация о сущности которых содержится в различных учебных дисциплинах.

Для учителя, на наш взгляд, интегрированный урок – не цель, а средство формирования его собственной творческой личности, а также приобщение учащихся к новому типу мышления, которое найдёт своё отражение в более активном формировании индивидуального стиля познавательной деятельности.

Особенности построения интегрированных уроков в начальной школе находят отражение в учебной деятельности учащихся, когда школьники сами начинают сопоставлять факты, суждения об одних и тех же явлениях, событиях, устанавливать связи и закономерности между ними, применяют совместно выработанные учебные умения. И на этом этапе необходимо контролировать процесс формирования «сопряженного» мышления, отмечать момент, когда оно стало внутренней потребностью ученика. Отслеживание такого результата работы помогает сделать выводы о ее эффективности.

#### **4. Выводы**

Обобщая полученные результаты, можно сделать следующие выводы:

1) Интегрированное обучение означает расширение познавательного опыта учащихся на уроках эффективными приёмами познания без «ломки» индивидуального своеобразия, развитие индивидуальных свойств, способствующих достижению успеха в познавательной деятельности.

2) Интегрированный урок можно считать одним из условий для реализации индивидуальных познавательных особенностей учащихся и осуществления ими полного цикла формирования индивидуального стиля познавательной деятельности.

#### **Список литературы**

- 1 Дружинин В.Н. «Развитие и диагностика способностей» [Текст] / М., 1991.
- 2 Мерлин В.С. «Психология индивидуальности: Избранные психологические труды» / М., 2005.
- 3 Климов, Е.А. «Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы» [Текст] / Казань, 1969.

4 Щукина Г.И. «Педагогические проблемы формирования познавательных интересов» [Текст] / М., 1988.

5 Сочивко Д.В. «Когнитивные типы и индивидуальные стили познавательной деятельности» [Текст] / М., 1987.

6 Рожина В.Р. «Формирование индивидуального стиля познавательной деятельности младших школьников» [Текст] / Киров, 2007.

7 Щукин М.Р. «Индивидуальный стиль и интегральная индивидуальность: проблемы и подходы», 1995.

**ВЛАД Ю.Ю., СМАГЛИЙ Т.И.,**

**БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІҢ ЖЕКЕ СТИЛІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

*Мақала педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі – бастауыш мектеп жасында танымдық іс-әрекеттің жеке стилін қалыптастыру ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Мақалада танымдық іс-әрекет ұғымы талданады, қызметтің жеке стиліне сипаттама беріледі, оның осы жаста қалыптасу мүмкіндіктері анықталады.*

**Түйінді сөздер:** кіші оқушы, кіріктірілген сабақ, танымдық іс-әрекет, жеке стиль, қалыптастыру.

**VLAD YU.YU., SMAGLIY T.I.,**

**FEATURES OF THE FORMATION OF AN INDIVIDUAL STYLE OF COGNITIVE ACTIVITY AT PRIMARY SCHOOL**

*The article is devoted to one of the urgent problems of pedagogy – the study of the formation of an individual style of cognitive activity in primary school age. The article analyzes the concept of cognitive activity, gives a characteristic of the individual style of activity, applies its ability to form in this position.*

**Key words:** junior schoolchild, integrated lesson, cognitive activity, individual style, formation.

УДК 14.35.

*Дегтярева К.С.,  
Есенаман С.Е.,  
Айдарханова А.А.,  
КазНПУ им. Абая, преподаватели,  
магистры педагогических наук,  
Алматы, Казахстан*

**ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВОСТРАНОВЕДЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ  
СТУДЕНТОВ НА БАЗЕ ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПЛАТФОРМЫ  
FLIPGRID С ПРИМЕНЕНИЕМ АСИНХРОННОГО ПОДХОДА**

**Аннотация**

*Статья посвящена проблеме формирования лингвострановедческой компетенции студентов языковых вузов. Рассматриваются особенности работы с лингвострановедческим материалом в рамках онлайн формата обучения, а также перспективы ее применения студентами в режиме асинхронного подхода. Приводятся ключевые особенности алгоритма работы с цифровой образовательной платформой Flip Grid для организации совместного взаимодействия преподавателя и студентов дистанционно. Определяется роль и степень эффективности использования образовательной Интернет-платформы. Даны рекомендации по разработке заданий для организации видео-дискуссий.*

**Ключевые слова:** лингвострановедение, лингвострановедческая компетенция, асинхронный подход, цифровая образовательная платформа, FlipGrid.

## 1. Введение

В связи с постановлением правительства Республики Казахстан, на современном этапе развития образовательной и научно-исследовательской деятельности наиболее важной задачей для нас является повышение глобальной конкурентоспособности отечественного образования и науки. В рамках «Государственной программы развития образования и науки в Республике Казахстан на 2020-2025 года», ключевыми целями являются как улучшение материально-технического оснащения учебных заведений по стране, так и организация качественного образовательного процесса на основе лучших отечественных и мировых практик [1].

Реализация данной программы требует подготовки высококвалифицированных специалистов, способных конкурировать в рамках общеевропейского образовательного пространства. Именно поэтому необходимо уделить особое внимание формированию и дальнейшему развитию лингвострановедческой компетенции студентов языковых вузов, будущих учителей иностранных языков, которые, в свою очередь, смогут свободно коммуницировать с представителями других культур, проявлять уважение к устоям и национальным традициям другого народа с позиции толерантности. В условиях глобализации и непрерывной интеграции нашей республики с другими странами, данная компетенция является одной из наиболее значимых и требует особого внимания при подготовке педагогических кадров в рамках обновленного содержания образования. Так как результатом иноязычного образования в современном мире должно быть формирование межкультурной коммуникативной компетенции, которая позволит эффективно применять полученные знания на практике.

## 2. Материалы и методы

В методике преподавания иностранных языков выделяется важный аспект, основывающийся на взаимодействии языка и культуры, называемый лингвострановедением. Термин «лингвострановедение», по мнению ученого-энциклопедиста Томахина Г.Д., означает, что «с одной стороны, сочетает в себе обучение языку, а с другой – дает определенные сведения о стране изучаемого языка» [2].

Однако, в 90-е гг. было дано иное определение понятию «лингвострановедение», суть которого заключалась в том, что необходим тщательный отбор и презентация сведений «о национально-культурной специфике речевого общения языковой личности с целью обеспечения коммуникативной компетенции» [3].

Лингвострановедческая компетенция определяется как совокупность знаний о национально-культурных особенностях языковых и речевых явлений, которые направлены на осуществление полноценной и эффективной коммуникации в ситуации межкультурного общения. Рассматривая лингвострановедческую компетенцию, необходимо учесть, что ее формирование рассматривается как процесс активного взаимодействия участников образовательного процесса, направленный на приобретение обучаемыми лингвострановедческих знаний и умений, обеспечивающих им возможность успешно осуществлять межкультурную коммуникацию.

Для формирования лингвострановедческой компетенции должны использоваться аутентичные материалы изучаемого языка, которые создадут не только искусственное погружение в языковую среду, но и помогут ознакомить студентов с национальными особенностями и реалиями иностранного языка. Именно поэтому преподавателю необходимо тщательно отбирать учебный материал, который будет соответствовать современной действительности и не будет искажать культурные, языковые и национальные особенности страны изучаемого языка.

Согласно учебно-методической программе дисциплины «Лингвострановедение» КазНПУ им. Абая для 1 курса бакалавриата по специальности «Иностранный язык: два иностранных языка», студентам предстоит ознакомиться с такими темами, как: национальные черты характера британцев, государственное и политическое устройство Великобритании, система образования, средства массовой информации, культура и искусство, Британия и современный мир, культура страны изучаемого языка, речевой этикет и другие. Следует от-

метить, что по вышеперечисленным темам имеется огромное количество аудио, видео и текстовых материалов как в документальном, так и в художественном жанрах, что является явным преимуществом для анализа и отбора аутентичных языковых вариантов.

Стоит отметить, что работа с такого рода контентом на занятиях для студентов может стать достаточно энергозатратной и трудоемкой, в зависимости от уровня подготовки и имеющихся языковых компетенций, поэтому необходимо оптимизировать лингвострановедческий материал для работы с применением асинхронного подхода. Данный подход означает, что преподаватель и студенты курса взаимодействуют с содержанием курса в разное время и из разных мест. Преподаватель предлагает студентам последовательность блоков, которые студенты проходят в соответствии с их расписанием. Каждый блок может использовать назначенные чтения или загруженные материалы, онлайн-викторины, доски обсуждений и многое другое. Преподаватель, выполняя роль инструктора, направляет студентов, дает им обратную связь и при необходимости оценивает их.

Преимуществами работы преподавателя и студента в рамках асинхронного подхода являются: записанные видео-лекции или другого рода материалы позволяют студентам проанализировать полученную информацию после занятия повторно / или провести дальнейшее исследование по теме самостоятельно; студенты могут получить доступ к полному содержанию курса и инициировать взаимодействие с преподавателем и / или другими студентами, когда это лучше всего будет соответствовать их расписанию; является более демократичным способом для взаимодействия как для преподавателя, так и для студента: во время живого занятия только небольшое количество студентов сможет задать интересующие вопросы, так как время строго ограничено, напротив, в онлайн-дискуссионной группе все студенты могут задавать вопросы и / или оставлять комментарии.

Однако, существуют некоторые недостатки асинхронного подхода, которые нужно учитывать при организации учебного процесса, а именно: студенты могут не чувствовать связи с преподавателем, так как они будут видеть только заранее записанные видео-лекции и материалы и при возникновении трудностей, они не смогут задать интересующий их вопрос; студенты могут откладывать выполнение задания, так как нет точно определенного расписания занятий, а только крайние сроки оценивания; требуется строгая самодисциплина и выработка навыков самостоятельного обучения.

Асинхронный подход в обучении является наиболее распространенным методом онлайн-образования [4], поскольку студенты могут продолжать думать о поставленной задаче или проблеме в течение более длительного периода времени, тем самым развивая навыки критического мышления. Следовательно, это ведет к организации самостоятельного, независимого, ориентированного на результат обучения [5].

### **3. Результаты и обсуждение**

В настоящее время для эффективной организации учебного процесса в рамках асинхронного подхода используются цифровые образовательные платформы. Цифровая образовательная платформа – это информационное пространство, объединяющее участников процесса обучения, которое дает возможность для удаленного образования, обеспечивает доступ к методическим материалам и информации, а также позволяет осуществлять тестирование для контроля уровня знаний обучающихся [6].

Из представленных в свободном доступе современных Интернет-платформ для преподавания иностранных языков FlipGrid является наиболее простой в использовании и обладающей широким функционалом. FlipGrid – это Интернет-приложение, которое способствует развитию коммуникативной компетенции студентов с помощью создания коротких видеответов и бесед по заданной теме. Педагоги и обучающиеся могут использовать FlipGrid асинхронно находясь дома, чтобы оставаться включенными в образовательный процесс и продолжать таким образом свое дальнейшее обучение.

Платформа FlipGrid позволяет преподавателям создавать так называемые сетки (Grids) для проведения видео-дискуссий. Каждая сетка работает как доска сообщений, где препода-

ватели могут размещать вопросы, известные как темы (Topics) в мире FlipGrid, на которые студенты могут отвечать записывая видео-сообщения.

На сегодняшний день на платформе для видео-дискуссий имеется в 36,850 тем, которые преподаватель может собрать в свою собственную виртуальную библиотеку по конкретным темам или языковому уровню студентов. Этот функционал позволит быстро и качественно проанализировать уже имеющиеся аутентичные материалы и произвести отбор для их дальнейшего использования студентами.

Студенты могут ответить на заданный преподавателем вопрос по теме с помощью приложения FlipGrid на своем смартфоне или использовать веб-приложение и загрузить ранее записанное видео. Эти ответы могут быть от 15 секунд до десяти минут – преподаватель может самостоятельно выбирать длительность записываемого ответа. Педагог также может разрешить обучающимся записывать видео-комментарии на ответы своих одноклассников.

Особенностью использования этой платформы является и тот факт, что студенты самостоятельно могут не только записывать видео-ответы, но и собирать виртуальные библиотеки по темам, прикрепляя аудио, видео, текстовые материалы. Создавая такой сборник аутентичных материалов, студенты приобщаются к иноязычной культуре, так как одновременно с овладением иностранным языком происходит и усвоение культурологических знаний. Изучая иностранный язык на основе визуальных, аудиальных и текстовых источников, у студентов происходит развитие способностей понимать ментальность носителей другого языка и культуры, в результате чего формируется лингвострановедческая компетенция.

Использование цифровой образовательной платформы FlipGrid дает педагогам прекрасную возможность усовершенствовать управление обучением, увеличить эффективность и объективность учебного процесса, сэкономить время преподавателя, повысить мотивацию учащихся на получение знаний, заинтересовать их изучением иностранных языков, привить стойкое желание к самоконтролю и самосовершенствованию, что положительно скажется на результатах обучения.

В качестве иллюстрации использования Интернет-платформы FlipGrid в асинхронном подходе можно привести следующие варианты заданий для формирования лингвострановедческой компетенции:

- Отзыв о художественном произведении – после прочтения статьи, главы или целой книги, преподаватель может попросить студентов ответить на вопрос об этом опыте чтения, а также предложить обучающимся комментировать ответы друг друга;

- 30-секундный челлендж – предложите вашим студентам рассказать об их любимой книге на иностранном языке за 30 секунд или менее. После будет уместно провести опрос и выяснить с какими трудностями столкнулись студенты и смогли ли передать основную идею их любимого произведения;

- Организация дискуссии – выбрать актуальный вопрос или проблему, касающуюся страны изучаемого языка и записать видео-ответ на эту тему, обосновывая его аргументами и правдивыми фактами;

- Поздравления – записывать видео-поздравления на важные государственные и национальные праздники страны изучаемого языка, а также просматривать ответы других пользователей платформы и комментировать их;

- Биография – выбрать выдающихся деятелей науки, культуры, искусства, политики или любой другой сферы и записать видео-обращение от его лица, стараясь скопировать манеру речи и использовать адекватные языковые средства;

- Создание виртуальной словарной стены – при работе над модулем попросите студентов записать видео, описывающее значение важных слов из словарного запаса. Они могут держать карточку в своем селфи-видео с описываемым словом, чтобы остальные студенты визуально могли быстро сориентироваться и лучше запомнить его значение;

- Новостной репортаж – выбирать каждую неделю самые свежие новости страны изучаемого языка и подготовить информационный репортаж (например, новости спорта, политические новости, новости культуры и т.д.).

#### 4. Выводы

В современном обществе возрастает потребность в изучении иностранного языка, так как он является одним из важнейших средств коммуникации. Стремление к коммуникативной компетенции, как к конечному результату обучения, предполагает не только владение соответствующей иноязычной техникой, но и усвоение колоссальной неязыковой информации, необходимой для адекватного обучения и взаимопонимания. А для этого у учащихся должны быть сформированы определенные знания о культуре, как своей страны, так и страны изучаемого языка.

#### Список литературы

- 1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы // Постановление правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года №988.
- 2 Томахин Г.Д. «Теоретические основы лингвострановедения» / М., 1984. с. 32.
- 3 Щукин А.Н. «Методика преподавания русского языка как иностранного» / М., 2017.
- 4 Murphy E., Rodríguez-Manzanares M.A., Barbour M. «Asynchronous and synchronous online teaching».
- 5 Parsad B., Lewis L. «Distance Education at Degree-Granting Postsecondary Institutions».

ДЕГТЯРЕВА К.С., ЕСЕНАМАН С.Е., АЙДАРХАНОВА А.А.

#### АСИНХРОНДЫ ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНЫП, FLIPGRID ЦИФРАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАСЫ АРҚЫЛЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

*Мақала тілдік университеттер студенттерінің лингвомәдени құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған. Онлайн оқыту форматы шеңберінде лингвистикалық және аймақтық материалдармен жұмыс істеу ерекшеліктері, сондай-ақ оны студенттердің асинхронды тәсілде қолдану перспективалары қарастырылады. Қашықтықтан оқытушы мен студенттердің бірлескен әрекетін ұйымдастыруға арналған FlipGrid сандық білім беру платформасымен жұмыс жасау алгоритмінің негізгі ерекшеліктері келтірілген. Интернет-платформаны қолданудың рөлі мен тиімділік дәрежесі анықталды. Бейне пікірталастарды ұйымдастыруға арналған тапсырмаларды әзірлеуге ұсыныстар беріледі.*

**Кілт сөздер:** лингвистикалық және мәдени зерттеулер, лингвомәдени құзыреттілік, асинхронды тәсіл, сандық білім беру платформасы, FlipGrid.

DEGTYAREVA X.S., YESSEMANAN S.Y., AIDARKHANOVA A.A.

#### FORMATION OF LINGUISTIC AREA STUDIES COMPETENCE OF STUDENTS ON THE BASIS OF FLIPGRID DIGITAL EDUCATIONAL PLATFORM USING AN ASYNCHRONOUS APPROACH

*The article is devoted to the problem of the formation of linguistic area studies competence of students of language universities. The features of working with the linguistic and cultural language in the online learning format are considered, as well as the prospects for its application by students in the asynchronous approach mode. The key features of the algorithm for working with the digital educational platform FlipGrid for organizing the interaction of a teacher and students remotely are given. The role and the degree of effectiveness of the use of the educational Internet platform are determined. Recommendations for the development of tasks for video discussions are given.*

**Key words:** linguistic and cultural studies, linguistic and cultural competence, asynchronous approach, digital educational platform, FlipGrid.



## ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 595.799

**Брагина, Т.М.,**  
профессор, доктор биологических наук,  
профессор кафедры естественнонаучных дисциплин,  
КРУ им. А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан;  
Гл. н.с., Азово-Черноморский филиал  
ФГБНУ «ВНИРО» («АзНИИРХ»),  
Ростов-на-Дону, Россия;  
**Тарасенко, Е.Л.,**  
4 курс, биология,  
КРУ им. А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан

### К ВИДОВОМУ РАЗНООБРАЗИЮ ЗЕМЛЯНЫХ ПЧЕЛ РОДА АНДРЕНА (*ANDRENA FABRICIUS*, 1775) КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

#### Аннотация

В настоящей статье впервые приводятся сведения о видовом разнообразии земляных пчел рода *Andrena Fabricius*, 1775 Костанайской области. Для написания данной работы были использованы материалы собственных полевых исследований, анализ коллекционных и литературных данных по распространению видов рода *Andrena Fabricius*, 1775. В результате проведенных работ выявлено обитание 5 видов рода *Andrena Fabricius*, 1775 потенциально на территории области возможно нахождение еще 10 видов.

**Ключевые слова:** пчелы (*Apiformes*), *Apoidea*, *Andrenidae*, Костанайская область, Казахстан.

#### 1. Введение

О видовом разнообразии перепончатокрылых (Insecta: Hymenoptera) Костанайской области имеется немного сведений. В большей степени были изучены видовой состав и население муравьев [1-4], некоторых групп ос [5], шмелей [6]; описан новый для науки вид перепончатокрылых из Наурзумского заповедника [7].

В настоящей работе приводятся сведения о пчелиных рода *Andrena Fabricius*, 1775 Костанайской области, входящего в состав семейства *Andrenidae* – одного из самых многочисленных семейств пчел, насчитывающего около 3000 видов из 77 родов. Представители семейства распространены всемирно (кроме Австралии и Антарктиды). Семейство *Andrenidae* подразделяется на 4 подсемейства, из которых *Andreninae* и *Panurginae* широко распространены в Палеарктике, а *Alocandreninae* и *Oxaeinae* в Неотропике. Все виды гнездятся в земле, иногда большими колониями. Пчелы являются важными опылителями цветковых растений, в частности, сельскохозяйственных культур [8]. Собственно род *Andrena Fabricius*, 1775 включает более 1500 видов, из которых около 950 видов известны из Палеарктики [9]. В фауне России описано более 220 видов [10]. На территории Западной Сибири и прилегающих территориях известно обитание 104 видов андренид из 34 подродов 4 родов 3 триб 2 подсемейств [10].

Целью данной работы является обобщение имеющихся сведений о пчелиных рода Андрена (*Andrena Fabricius*, 1775) Костанайской области по материалам собственных исследований и литературных данных.

Список видов пчелиных рода Андрена (*Andrena Fabricius*, 1775) Костанайской области приводится впервые.

## 2. Материалы и методы

Для сбора материалов применялись общепринятые методы полевых исследований – кошение воздушным энтомологическим сачком, ручной отлов на опыляемых растениях, обработка коллекций (рисунок 1) и литературных данных по распространению видов рода *Andrena Fabricius, 1775*.

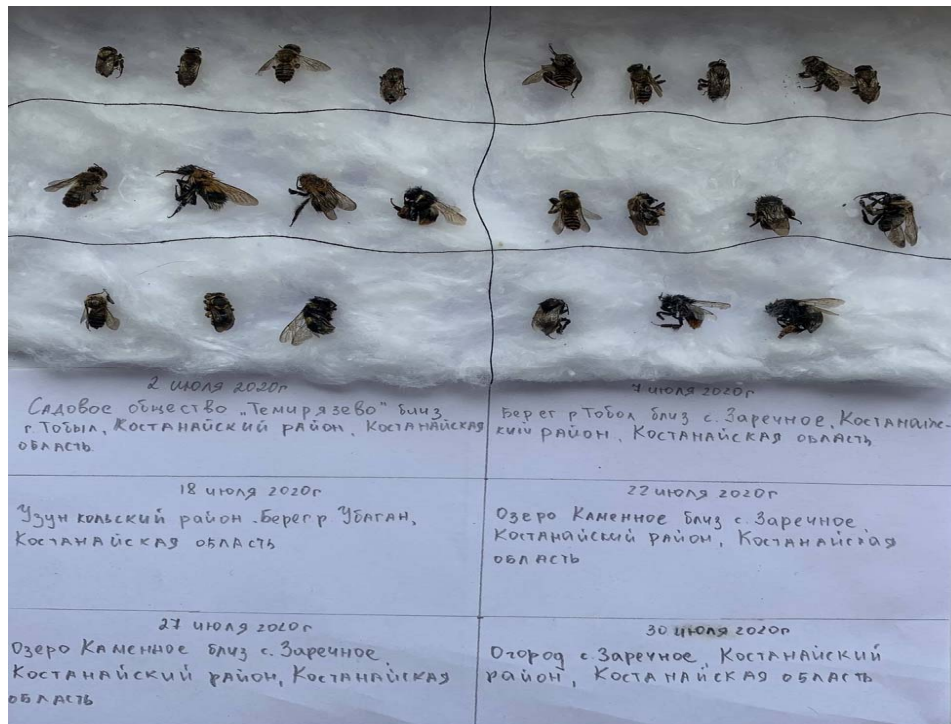


Рисунок 1 - Сборы пчелиных в Костанайской области. 2021 год. Фото авторов.

Работы были проведены в 2011-2021 гг. в Костанайской области (Казахстан), территория которой характеризуется относительно равнинным рельефом. На севере область включает юго-западную часть Западно-Сибирской низменности, южнее простирается обширное Тургайское плато, на западе области расположены равнины Зауральского плато, на востоке – восточный борт Тургайской ложбины и отроги Казахского мелкосопочника. Климат резко континентальный с продолжительной холодной зимой и жарким сухим летом. Большая часть области расположена в степной зоне, где также произрастают сосновые боры на песках и осиново-березовые леса при дополнительном увлажнении.

Всего собрано и обработано 319 экземпляров пчелиных, среди которых выявлено 5 видов рода *Andrena Fabricius, 1775*.

Таксономическое положение видов рода *Andrena Fabricius, 1775* дано по Gusenleitner, Schwarz, 2002 [11], общее распространение – по Proshchalykin, 2017 [12].

## 3. Результаты и обсуждение

По результатам анализа полевых сборов и литературных данных для Костанайской области в список земляных пчел рода *Andrena Fabricius, 1775* нами включено 15 видов. (Таблица 1).

Таблица 1 – Земляные пчелы рода *Andrena Fabricius, 1775* Костанайской области (Казахстан).

Вид	Распространение	Экология. Зоогеография	Трофические связи
1. <i>Andrena (Aenandrena) aeneiventris</i>	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябин-	Обитает в ксерофитных биотопах предгорного степного,	<i>Medicago sativa</i> (Fabaceae), <i>Ranunculus caucasicus</i> (Ranunculaceae),

Morawitz, 1872 [10].	ская, Оренбургская области), Европа (Швеция, Эстония), Северная Африка, Грузия, Азербайджан, Турция, Израиль, Ирак, Иран, Туркменистан, Таджикистан, Казахстан [10].	низкогорного степного и среднегорного степного ландшафтов [12]. Западно-центральнопалеарктическая субаридная группа [13].	<i>Malva</i> sp. (Malvaceae), <i>Eryngium caucasicum</i> (Apiaceae) [14].
2. <i>Andrena</i> ( <i>Parandrenella</i> ) <i>atrata</i> Friese, 1887 [10].	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Восточная Сибирь (Новосибирская, Кемеровская области), Западная Сибирь (Хакассия), Европа (Швеция, Эстония), Азербайджан, Казахстан [10].	Обитает в низменном полупустынном и среднегорном степном ландшафтах [12]. Западно-центральнопалеарктическая субаридная группа [13].	<i>Potentilla argentea</i> (Rosaceae), <i>Alyssum hirsutum</i> (Brassicaceae) [14].
3. <i>Andrena</i> ( <i>Cordandrena</i> ) <i>cordialis</i> Morawitz, 1877 [10].	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Забайкалье, Европа (Швеция, Эстония), Северная Африка, Турция, Центральная Азия, Китай, Казахстан [10].	Обитает в низменном субтропическом, низменном полупустынном, предгорном степном и низкогорном степном ландшафтах, большей частью в ксерофитных биотопах [12]. Западно-центральнопалеарктическая темперантная группа [13].	<i>Astragalus ordubadensis</i> , <i>Medicago rigidula</i> (Fabaceae), <i>Ranunculus repens</i> (Ranunculaceae), <i>Salvia glutinosa</i> (Lamiaceae), <i>Draba</i> sp. (Brassicaceae), <i>Achillea</i> sp. (Asteraceae), <i>Tamarix</i> sp. (Tamaricaceae) [14].
4. <i>Andrena</i> ( <i>Parandrenella</i> ) <i>figurata</i> Morawitz, 1866 [10].	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа (Швеция, Эстония), Турция, Иран, Казахстан [10].	Обитает в низменном полупустынном и предгорном степном ландшафтах в ксерофитных биотопах [12]. Западно-центральнопалеарктическая темперантная группа [13].	<i>Potentilla argentea</i> (Rosaceae), <i>Alyssum hirsutum</i> (Brassicaceae) [10].
5. <i>Andrena</i> ( <i>Zonandrena</i> ) <i>flavipes</i> Panzer, 1799 [10].	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа (Швеция, Эстония), Северная Африка, Турция, Израиль, Сирия, Ирак, Иран, Афганистан, Центральная Азия, Казахстан [10].	Обитает во всех ландшафтных поясах, кроме субнивального и нивального. Часто образует большие колонии, предпочитает строить гнезда в плотных грунтах [12]. Западнопалеарктическая суббореальная группа [13].	<i>Delphinium flexuosum</i> , <i>Ranunculus kotschyi</i> (Ranunculaceae), <i>Berberis vulgaris</i> (Berberidaceae), <i>Stellaria persica</i> , <i>Cerastium perfoliatum</i> (Caryophyllaceae), <i>Crataegus caucasica</i> , <i>Malus orientalis</i> , <i>Pyrus communis</i> , <i>P. salicifolia</i> (Rosaceae), <i>Salvia limbata</i> (Lamiaceae), <i>Melilotus officinalis</i> , <i>Trifolium arvense</i> (Fabaceae), <i>Lepidium vesicarium</i> (Brassicaceae), <i>Onosma microcarpa</i> ,

			<i>Echium vulgare</i> (Boraginaceae), <i>Zygophyllum atriplicoides</i> (Zygophyllaceae), <i>Cephalaria syriaca</i> (Caprifoliaceae) [14].
6. <i>Andrena</i> ( <i>Trachandrena</i> ) <i>haemorrhoea</i> Fabricius, 1781 [10].	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Восточная Сибирь (Томская, Новосибирская, Кемеровская области), Западная Сибирь (Хакасия, Тува), Дальний Восток, Европа, Северная Африка, Турция, Сирия, Иран, Туркменистан, Казахстан, Монголия, Китай, Южная Корея, Япония [10].	Обитает в низменном полупустынном, предгорном степном, низкогорном степном и лесном ландшафтах [12]. Транспалеарктическая темперантная группа [13].	<i>Salix sp.</i> (Salicaceae), <i>Prunus cerasus</i> , <i>P. domestica</i> , <i>Crataegus orientalis</i> , <i>Padus avium</i> (Rosaceae), <i>Muscari commutatum</i> (Asparagaceae) [14].
7. <i>Andrena</i> ( <i>Campylogaster</i> ) <i>incisa</i> Eversmann, 1852 [10].	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа, Северная Африка, Турция, Таджикистан, Кыргызстан, Казахстан [10].	Обитает в низменном субтропическом, предгорном степном и среднегорном степном ландшафтах, преимущественно в садах [12]. Западно-центральнопалеарктическая темперантная группа [13].	<i>Allium cepa</i> (Amaryllidaceae), <i>Anthemis altissima</i> (Asteraceae) [14].
8. <i>Andrena</i> ( <i>Holandrena</i> ) <i>labialis</i> Kirby, 1802. Материалы: Костанайский район, берег р.Тобол, с.Заречное 07. VII.2020 (1 экз.).	Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа, Северная Африка, Турция, Сирия, Иран, Афганистан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан [10].	Обитает в низменном полупустынном и субтропическом, среднегорном степном и лесном ландшафтах [12]. Западно-центральнопалеарктическая суббореальная группа [13].	<i>Lotus corniculatus</i> , <i>Astragalus ordubadensis</i> , <i>Trifolium trichocephalum</i> , <i>T. caucasicum</i> , <i>Medicago caucasica</i> , <i>M. rigidula</i> , <i>Hedysarum formosum</i> , <i>H. ibericum</i> , <i>Alhagi pseudalhagi</i> (Fabaceae), <i>Carum caucasicum</i> , <i>C. carvi</i> (Apiaceae), <i>Malus orientalis</i> , <i>Rosa spinocissima</i> , <i>Crataegus orientalis</i> , <i>Filipendula ulmaria</i> , <i>Potentilla pedata</i> (Rosaceae), <i>Veronica biloba</i> , <i>V. verna</i> (Plantaginaceae), <i>Sisymbrium altissimum</i> , <i>Alyssum hirsutum</i> (Brassicaceae), <i>Salix aegyptiaca</i> (Salicaceae), <i>Berberis vulgaris</i> (Berberidaceae), <i>Thymus transcausicus</i> (Lamiaceae), <i>Campanula rapunculoides</i> (Campanulaceae) [14].

<p>9. <i>Andrena (Micrandrena) nanaeformis</i> Noskiewicz, 1925 [10].</p>	<p>Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа, Азербайджан, Казахстан [10].</p>	<p>Обитает в предгорном степном и среднегорном степном ландшафтах [12]. Западно-центральнопалеарктическая субаридная группа [13].</p>	<p><i>Eryngium</i> sp. (Apiaceae), <i>Taraxacum officinale</i> (Asteraceae), <i>Teucrium polium</i> (Lamiaceae) [14].</p>
<p>10. <i>Andrena (Poliandrena) ornata</i> Morawitz, 1866 [10].</p>	<p>Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Азербайджан, Казахстан [10].</p>	<p>Обитает в низменном полупустынном и предгорном степном ландшафтах [12]. Западно-центральнопалеарктическая суббореальная группа [13].</p>	<p><i>Taraxacum</i> sp. (Asteraceae) [14].</p>
<p>11. <i>Andrena (Taeniandrena) ovatula</i> Kirby, 1802. Материалы: Костанайский район, берег р. Тобол с. Заречное 07.VII.2020 (1 экз.).</p>	<p>Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа, Северная Африка, Турция, Сирия, Иран, Афганистан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан [10].</p>	<p>Обитает во всех ландшафтных поясах, кроме субниваального и нивального [12]. Транспалеарктическая темперантная группа представлена [13].</p>	<p><i>Astragalus persepolitanius</i>, <i>A. ordubadensis</i>, <i>Trifolium trichocephalum</i>, <i>T. caucasicum</i>, <i>Onobrychis cornuta</i>, <i>Melilotus officinalis</i> (Fabaceae) [14].</p>
<p>12. <i>Andrena (Plastandrena) pilipes</i> Fabricius, 1781 (= <i>A. carbonaria</i> (Linnaeus, 1758) – Андрена черная или угольно-черная. Материалы: Наурзумский заповедник, Наурзумский бор, 15.VIII.-1938 (1 экз.); Узункольский р-н, 13.V.2011 (2 экз.);</p>	<p>Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа, Северная Африка, Турция, Сирия, Иран, Афганистан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан [10].</p>	<p>Природные и культурные, влажные и сухие биотопы [12]. Транспалеарктическая суббореальная группа [13].</p>	<p><i>Aegopodium podagraria</i>, <i>Heracleum sosnovskyi</i> [14].</p>
<p>13. <i>Andrena (Micrandrena) suborasa</i> Nylander, 1848 [10].</p>	<p>Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Восточная Сибирь (Томская, Новосибирская, Кемеровская области), Западная Сибирь (Хакасия, Тува), Дальний Восток, Европа, Северная Африка, Турция, Сирия, Иран, Туркменистан, Казахстан, Монголия, Китай, Южная Корея, Япония [6].</p>	<p>Обитает в низкогорном степном и среднегорном степном ландшафтах [12]. Транспалеарктическая суббореальная группа группа [13].</p>	<p><i>Rosa orientalis</i>, <i>Crataegus caucasica</i>, <i>Potentilla argentea</i>, <i>Rubus</i> sp. (Rosaceae), <i>Trifolium caucasicum</i> (Fabaceae), <i>Eryngium campestre</i> (Apiaceae), <i>Carduus</i> sp., <i>Echinops</i> sp., <i>Achillea</i> sp. (Asteraceae), <i>Nigella orientalis</i> (Ranunculaceae), <i>Berberis vulgaris</i> (Berberidaceae), <i>Geranium tuberosum</i> (Geraniaceae), <i>Scrophularia variegata</i> (Scrophulariaceae) [14].</p>

<p>14. <i>Andrena thoracica</i> Fabricius, 1775 – Андрена панцирная (рисунок 2). <i>Материалы:</i> Наурзумский р-н, п. Караменды (Докучаевка), 04.VII.2010 (1 экз.); Узункольский р-н, с. Ершовка, 13.V.2011 (1 экз.), 16.V.2011 (2 экз.), 29.VIII.2011 г. (1 экз.).</p>	<p>Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа, Северная Африка, Турция, Сирия, Иран, Афганистан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан [10].</p>	<p>От сухих склонов, до влажных полей [12]. Транспалеарктическая суббореальная группа [13].</p>	<p><i>Salix aegyptiaca</i> (Salicaceae), <i>Berberis vulgaris</i> (Berberidaceae), <i>Thymus transcaucasicus</i> (Lamiaceae), <i>Campanula rapunculoides</i> (Campanulaceae) [14].</p>
<p>15. <i>Andrena (Taeniandrena) wilkella</i> (Kirby, 1802) <i>Материалы:</i> Костанайский район, берег р.Тобол, с. Заречное 07.VII.2020 (1 экз.), Садовое общество «Темирязево» близ г. Тобыл 02.VII.2020 (1 экз.).</p>	<p>Россия: Европейская часть, Урал (Свердловская, Пермская, Курганская, Челябинская, Оренбургская области), Европа (Швеция, Эстония), Северная Африка, Грузия, Азербайджан, Турция, Израиль, Ирак, Иран, Туркменистан, Таджикистан, Казахстан [10].</p>	<p>Обитает в среднегорном степном и высокогорном субальпийском ландшафтах [12]. Трансголарктическая темперантная группа [13].</p>	<p><i>Trigonella astroides</i>, <i>T. strangulata</i>, <i>Melilotus albus</i> (Fabaceae) [14].</p>

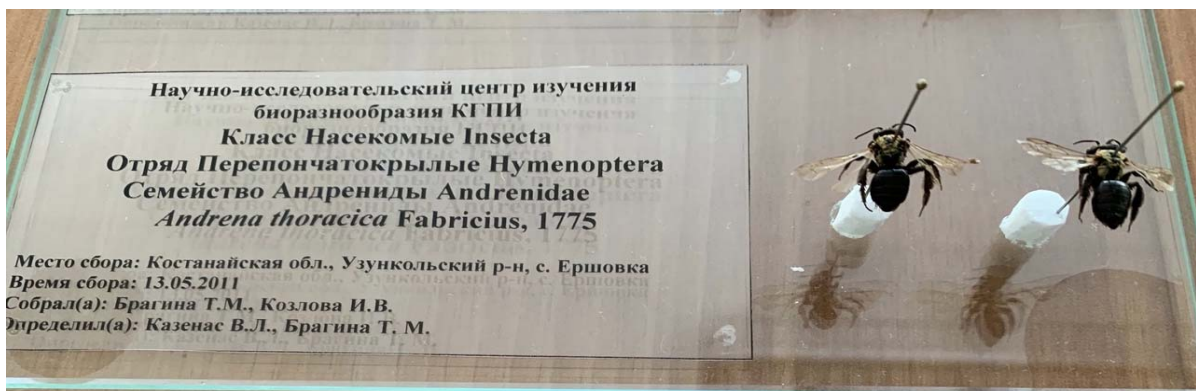


Рисунок 2 – Андрена панцирная *Andrena thoracica* Fabricius, 1775. 2011 год. Фото авторов.

Основные сборы пчелиных были проведены в Узункольском, Наурзумском и Костанайском районах.

В долготном аспекте зоогеографическая характеристика видов рода *Andrena* Fabricius, 1775, обитающих в Костанайской области, выглядит следующим образом: наибольшим количеством представлены западно-центральнопалеарктические виды – 8 (53,3 %), транспалеарктические виды – 5 (33,3 %), западнопалеарктические виды – 1 (6,6 %), трансголарктические – 1 (6,6 %) (Рисунок 3).



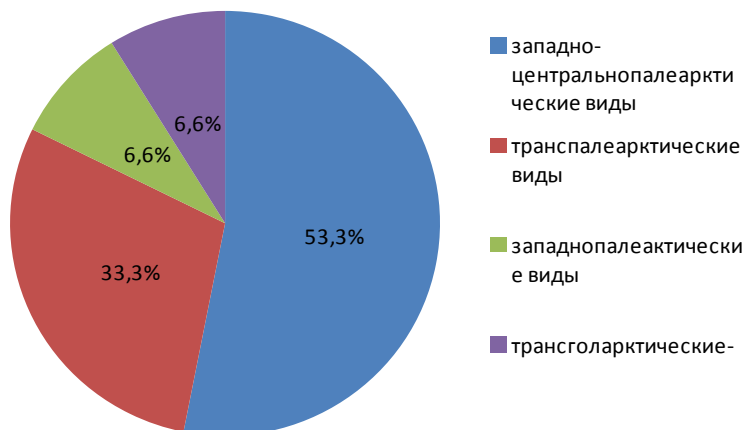


Рисунок 3 - Зоогеографическая характеристика видов рода *Andrena* Fabricius, 1775 (в долготном аспекте), обитающих в Костанайской области.

В широтном аспекте зоогеографическая характеристика видов рода *Andrena* Fabricius, 1775, обитающих в Костанайской области, выглядит следующим образом: наибольшим количеством представлены температурные виды – 6 (40 %), суббореальные виды – 6 (40 %), субаридные – 3 (20 %) (Рисунок 4).

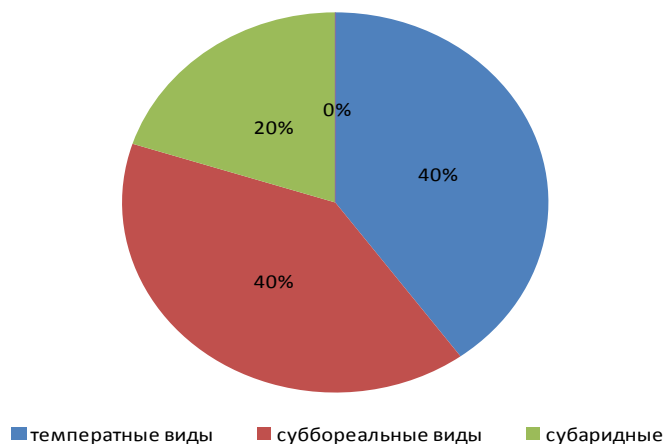


Рисунок 4 - Зоогеографическая характеристика видов рода *Andrena* Fabricius, 1775 (в широтном аспекте), обитающих в Костанайской области.

Таким образом, в трансголарктическом и западно-центральнопалеарктическом долготных зоогеографических комплексах виды рода *Andrena* Fabricius, 1775 наиболее представлена видовая группа, широко распространенная от степей до тайги, населяющая биотопы лесостепи с распространением этих видов в степную и лесную зоны. В транспалеарктическом и западнопалеарктическом долготных зоогеографических комплексах рода *Andrena* Fabricius, 1775 наиболее представлена видовая группа распространенная в неморальной, степной и лесостепной зонах и незначительно заходящие в тайгу, населяющая биотопы степи и лесостепи с распространением видов в степную и лесную зоны.

#### 4. Выводы

В фауне земляных пчел рода *Andrena* Fabricius, 1775 Костанайской области к настоящему времени зарегистрировано 5 видов, потенциально могут обитать еще 10 видов. Большинство пчел рода *Andrena* Fabricius, 1775 региона приурочено к степным и песчаным биогеоценозам, влажным полянам, приозерным понижениям. Фауну региона в основном составляют широко распространенные палеарктические и голарктические виды.

## Список литературы

- 1 Брагина Т.М. «К фауне и экологии и муравьев (Hymenoptera, Formicidae) Наурзумского заповедника», 1998-1999 / А., – 1999. – С. 75-79.
- 2 Брагина Т.М. «Анализ фауны муравьев Наурзумского заповедника» / Муравьи и защита леса: Мат-лы XI Всерос. мирмеколог. Симпозиума / Пермь, – 2001а. – С. 131-133.
- 3 Брагина Т.М. «Население муравьев мелколиственных островных лесов Тургайской ложбины в условиях сухой степи» / Муравьи и защита леса: Мат-лы XI Всерос. мирмеколог. Симпозиума / Пермь, – 2001б. – С. 134-136.
- 4 Брагина Т.М. «Население муравьев (Formicidae) березовых и осиновых лесов Наурзумского заповедника» / Вестник КГПИ, Научно-методический журнал, – 2007, – № 1(5). – С. 143-148.
- 5 Брагина Т.М., Старикова И.К. «Настоящие, или складчатокрылые осы (Hymenoptera: Vespidae: Eumeninae, Vespinae, Polistinae) Костанайской области», – 2014, – С. 37-41.
- 6 Брагина Т. М., Антипова Е. О. «Общественные насекомые в школьном курсе зоологии на примере шмелей» / Развитие образовательной среды в школе / Костанай: КГПИ, – 2016. – С. – 19-22.
- 7 Sharkov A., Katzner T., and Bragina T.A. «New Species of *Copidosoma* Ratzeburg (Hymenoptera: Encyrtidae) from Eagle Nests in Kazakhstan», – 2003, – 308-311.
- 8 Gusenleitner F. & Schwarz M. «Weltweite Checkliste der Bienengattung *Andrena* mit Bemerkungen und Ergänzungen zu paläarktischen Arten (Hymenoptera, Apidae, Andreninae, *Andrena*)», – 2002. – 1-1280 pp.
- 9 Osytshnjuk A., Romasenko L., Banaszak J. and Cierzniak T. «Andreninae of the Central and Eastern Palaearctic. Part 1. Polish Entomological Monographs. Vol. 2. Polish Entomological Society», – 2005. – 235 p.
- 10 Антропов А.В., Астафурова Ю.В., Белокобыльский С.А., Бывальцев А.М., Данилов Ю.Н., Дубовиков Д.А., Фадеев К.И., Фатерыга А.В., Курзенко Н.В., Лелей А.С., Левченко Т.В., Локтионов В.М., Мокроусов М.В., Немков П.Г., Прощалыкин М.Ю. «Аннотированный каталог перепончатокрылых насекомых России. Том I. Сидячебрюхие (Symphyta) и жалоносные (Apoicrita: Aculeata)». / Санкт-Петербург, – 2017. – С. 263-275.
- 11 Gusenleitner F. & Schwarz M. «Weltweite Checkliste der Bienengattung *Andrena* mit Bemerkungen und Ergänzungen zu paläarktischen Arten (Hymenoptera, Apidae, Andrenidae, *Andrena*)», – 2002. – Entomofauna, 12 (suppl.). – P. 1-1280.
- 12 Proshchalykin M.Yu., Astafurova Yu.V. and Sidorov D.A. «Family Andrenidae. Annotated catalogue of the Hymenoptera of the Russia. Vol. I. Symphyta and Apoicrita: Aculeata», – 2017. – С. 263-276.
- 13 Крайнов И.В. «Зоогеографическая характеристика фауны андренид (Hymenoptera: Apoidea, Andrenidae) Западной Сибири», – 2013, – С. 892-895.
- 14 Алиев Х.А., Прощалыкин М.Ю., Магеррамов М.М., Гусейнзаде Г.А. «К познанию пчел рода *Andrena* Fabricius, 1775 (Hymenoptera: Apoidea: Andrenidae) Азербайджана», – 2017. – №1. – С. 99-108.

**БРАГИНА, Т.М., ТАРАСЕНКО Е.Л.,**

**ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫ, АНДРЕНА ГЕНУСЫНЫҢ ЖЕР АРАЛАРЫНЫҢ АР ТҮРЛІЛІГІ**

Бұл мақалада тұңғыш рет *Andrena Fabricius, 1775* тұқымдасына жататын жалғыз аралардың түрлік әртүрлілігі туралы ақпарат, Қостанай облысы, Бұл мақаланы жазу үшін өзіміздің далалық зерттеулері материалдары, коллекцияны талдауды және олардың түрлерінің таралуы туралы әдеби деректерге талдау жасалды. Жүргізілген жұмыс нәтижесінде *Andrena Fabricius, 1775* тұқымының 5 түрінің мекендеу орны анықталды, аймақта тағы 10 түрді кездестіруге болады.

**Түйінді сөздер:** аралар (*Apiformes*), *Apoidea*, *Andrenidae*, Қостанай облысы, Қазақстан.

**BRAGINA, T.M., TARASENKO, E.L.,**

**TO THE SPECIES DIVERSITY OF GROUND BEES OF THE GENUS *ANDRENA* (*ANDRENA FABRICIUS, 1775*) OF THE KOSTANAY REGION**

This article provides for the first time information about the species diversity of ground bees of the genus *Andrena Fabricius, 1775* of the Kostanay region. To write this work, we used the materials of our own field research, analysis of collection and literary data on the distribution of species of the genus *Andrena Fabricius, 1775*. As a result of the work carried out, the habitation of 5 species of the genus *Andrena Fabricius, 1775*, potentially 10 more species may be found on the territory of the region.

**Key words:** bees (*Apiformes*), *Apoidea*, *Andrenidae*, Kostanay region, Kazakhstan.

УДК 908

**Брагина Т.М.,**  
профессор, доктор биологических наук, профессор  
кафедры естественнонаучных дисциплин,  
КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан  
Гл. н.с., Азово-Черноморский филиал  
ФГБНУ «ВНИРО» («АзНИИРХ»),  
Ростов-на-Дону, Россия  
**Джумабаева И.Т.,**  
магистрант, 2 курс,  
специальность «География»  
КРУ им. А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

## ЛАНДШАФТНО-ЗОНАЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИРОДНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ, ИХ ДОРОЖНАЯ ДОСТУПНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

### *Аннотация*

*В данной статье рассмотрены экологические закономерности размещения природных объектов туризма Костанайской области, их дорожная доступность, посещаемость и перспективы внутреннего туризма. Развитие экологического (экскурсионного) туризма тесно связано с особо охраняемыми природными территориями (ООПТ).*

*Ключевые слова:* туризм, Костанайская область, ландшафтно-рекреационный анализ, транспортная инфраструктура.

### **1. Введение**

Туризм – одна из приоритетных отраслей экономики Республики Казахстан. Одним из изучаемых и востребованных направлений сегодня является развитие внутреннего туризма, в том числе экологического туризма. Во время прямого и косвенного расходования средств туристами у местного населения накапливается доход в форме заработной платы, арендной платы и т.д. Так создается новый виток экономической активности [1].

Рационально используя историко-культурные памятники в сочетании с природными ресурсами, туризм способствует повышению уровня занятости населения, стимулирует рост производства многих товаров и услуг [2].

В 2020 году доля туризма в ВВП Казахстана составила 6,2%, при этом к 2025 году планируется увеличить показатель до 8,0%. В большинстве островных государств, в США, в некоторых странах Западной Европы туристическая отрасль является развитой индустрией, составляющей более 20% ВВП. На 2019 год во Всемирном рейтинге туризма Казахстан занял 80-е место, среди стран СНГ 9-е [3].

Безусловно, это говорит, о наличии проблемы в развитии туристической отрасли в Казахстане. Казахстанские исследователи в области туризма С.Ердавлетов, О.Сагымбай, А.Шейх, М.Суюнчалиева, Ж.Маженова и др. выделяют ряд вопросов, которые необходимо проанализировать и определить решение [3,4].

Одним из первых является недостаточность развития туристской инфраструктуры – хорошие отели (многозвездные отели в Алматы и Нур-Султане не в счет), комфортабельный транспорт, телекоммуникационные системы, сфера обслуживания [4].

Казахстан имеет хорошие перспективы для развития внутреннего туризма, но сегодня он в основном является стихийным, неорганизованным.

### **2. Материалы и методы**

Материалом для данной работы послужили изучение, анализ, синтез и обобщение литературы, нормативно-правовой базы по выбранной теме статьи. В данной статье использо-

ваны материалы собственных исследований, а так же научные материалы, связанные с развитием особо охраняемых природных территорий (ООПТ), ландшафтной, инфраструктурной характеристикой Костанайской области. Законом «Об ООПТ» ст.42 п.3 допускается в порядке установленным уполномоченным органом, создание экскурсионных троп и маршрутов для проведения регулируемого экологического туризма на специально выделенных участках, не включающих особо ценные экологические системы и объекты.

Целью данной работы является анализ размещения природных туристических объектов на основе ландшафтно-зонального анализа, их современного состояния и развития.

### 3. Результаты и их обсуждение

Костанайская область расположена на северо-западе Республики Казахстан. Богатая природная база, историко-культурные объекты создали предпосылки для развития внутреннего туризма в регионе. Рекреационный потенциал области представлен полно в действующей Программе «Мастер-план на 2018-2022 годы». В рамках развития внутреннего туризма, в регионе определены туристские кластерные участки. Южные районы области, а это Аулиекольский, Амангельдинский, Жангельдинский, Наурзумский вошли в экологический кластерный участок. В культурно-познавательный кластерный участок – часть южных и центральных районов, например, Костанайский, Тарановский, Мендыкаринский. Для лечебно-оздоровительного кластера определили Алтынсаринский, Узункольский, Джангельдинский, Аулиекольский и Мендыкаринский районы. В охотничий трофейный кластерный участок, помимо районов, вошла и территория Аркалыка. Также в мастер-план внесли и новые для региона направления: туризм выходного дня и событийный кластерный участок – это экскурсии по городам и районам [5].

В соответствии с Планом мероприятий осуществляется ремонт дорог, установка информационных табличек, указателей, строительство новых и реконструкция действующих объектов туризма, подведение к ним необходимой инфраструктуры, однако в данном вопросе существуют еще проблемы.

В Костанайской области представлены направления туризма – познавательный, развлекательный, этнический, экологический, оздоровительный, детский, спортивный, охотничий, конный, приключенческий. Таким образом, богатый рекреационный потенциал дает возможность сформировать качественный туристический продукт, который будет интересен для туриста [5].

В данной статье рассмотрено экологическое направление туризма области. Определение экологического туризма, данное Всемирной туристской организацией: «Экологический туризм включает все формы природного туризма, при которых основной мотивацией является наблюдение и приобщение к природе». Развитие экологического туризма тесно связано с ООПТ. Законом «Об ООПТ» ст.42 п.3 допускается в порядке, установленном уполномоченным органом, создание экскурсионных троп и маршрутов для проведения регулируемого экологического туризма на специально выделенных участках, не включающих особо ценные экологические системы и объекты. На рисунке 1, 2 представлены данные Комитета статистики Костанайской области по развитию туризма в регионе, о туристской деятельности в пределах допустимых зон особо охраняемых природных территорий.

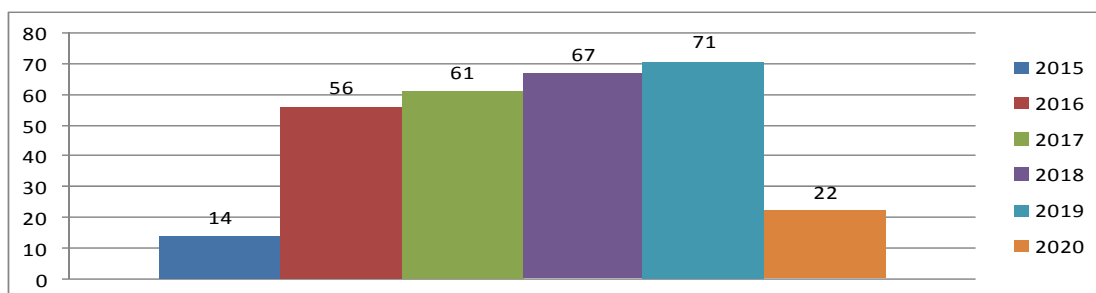


Рисунок 1 - Число проведенных экскурсий, единиц [6]

Анализ данных показал, что наблюдается положительная динамика числа проведенных экскурсий в пределах ООПТ Костанайской области, что говорит о привлекательности данного направления для туристов и о наличии перспектив дальнейшего развития. В период с 2015 года по 2019 год рост проведенных экскурсий составил 57 единиц, 19,7%. В 2020 году, по сравнению с 2019 годом, идет значительный спад в связи с введением карантинных ограничений – на 49 единиц (31%).

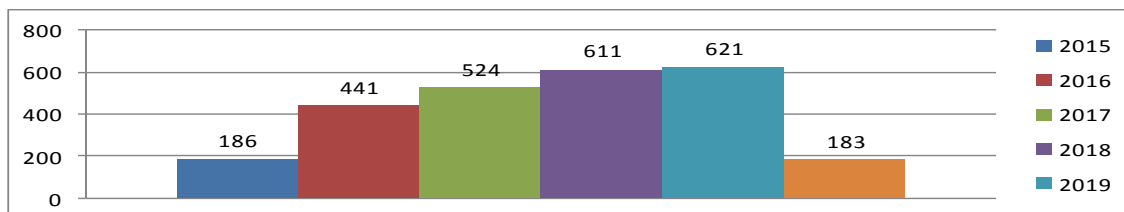


Рисунок 2 - Число посетителей, человек (по данным предприятий, имеющих на своем балансе особо охраняемые природные территории) [6]

Согласно статистическим данным, представленным на рисунке 2, число посетителей с 2015 по 2019 выросло на 435 человек, или на 30%. В 2020 году в сравнении с 2019 годом отрицательная динамика объясняется введением карантинных ограничений, составляет 438 человек, или 29%.

В целом за январь-июнь 2020 года в области наблюдалась тенденция снижения основных показателей сферы туризма. Так, объем оказанных услуг местами размещения составил 415,5 млн. тенге, снижение в сравнении с аналогичным периодом 2019 года на 47,5%. Услугами объектов размещения за 6 месяцев 2020 года воспользовалось 56 671 граждан РК, снижение в сравнении с аналогичным периодом 2019 года на 42,2%. На 60,3% уменьшилось количество иностранцев и составило 3746 человек [6].

Наибольшее число экскурсантов посещает Наурзумский государственный природный заповедник. В 2021 году заповеднику исполнилось 90 лет со времени его организации (1931-2021).

В таблице 1 представлен краткий анализ туров экологического туризма Костанайской области с учетом ландшафтной характеристики выбранного природного объекта.

Таблица 1- Природные туристические объекты Костанайской области [7-14].

Природный объект	Описание	Ландшафтная характеристика	Тип
Наурузумский государственный природный заповедник.	Находится в Наурузумском и Аулиекольском районах. Включен в Список Всемирного культурного и природного наследия ЮНЕСКО. На территории заповедника, согласно статистическим данным за 2020 год, насчитывается 42 вида млекопитающих, 317 видов птиц, 3 вида пресмыкающихся, 3 вида земноводных, 10 видов рыб и 687 видов растений.	<b>Сухостепной ландшафт. Северная подзона.</b> В пределах современных границ Наурузумского заповедника степи составляют 63 %, леса около 16% и озерные системы 21%. Территория Наурузума включает взаимосвязанный и взаимозависимый ряд природных экосистем от западного к восточному бортам Тургайского плато, расчлененного Тургайской ложбиной: участки плато, его склоны, днище ложбины, степные равнины, озерные котловины и современные долины рек. На территории заповедника распространено 6 типов растительности: степной, пустынный, лесной, кустарниковый, луговой, болотный.	«Прикосновение к живой природе» (организует бюро экскурсий Best.kz), 3 D тур на сайте <a href="http://visitkostanay.kz">http://visitkostanay.kz</a> .

<p>Михайловский государственный природный заказник</p>	<p>Находится в Карабалыкском районе на территории Михайловского государственного учреждения. На территории заказника согласно статистическим данным за 2020 год, насчитывается 11 видов млекопитающих, 16 видов птиц, 37 видов растений.</p>	<p><b>Лесостепной ландшафт. Южная позона.</b> Леса заказника входят в провинцию Зауральско-Убаганских нетипичных колочных осино-березовых лесов с остаточными сосняками, район Тобольско-Тогузакских нетипичных колочных осинников и березняков местами с остаточными сосняками. Климат засушливый число дней в году с относительной влажностью менее 30 % около 60. Некоторое изменение лесостепного ландшафта в сторону смягчения и увлажнения произошло вследствие влияния Верхнетобольского и Каратамарского водохранилищ, накопителей промышленных и хозяйственно-бытовых стоков. Подземные воды с минерализацией до 3 г/дм<sup>3</sup> установлены на западе на глубинах 5-10 м в корях выветривания трещиноватых скальных пород. На водоразделах водоносный горизонт опускается на глубину до 25 м и связан с песками и алевритами миоцен-олигоцена. На востоке уровень подземных вод с минерализацией до 5 г/дм<sup>3</sup> находится на глубине до 10 м. Воды приурочены к суглинкам, реже пескам плиоценового возраста. Под влиянием антропогенного воздействия обострились экзогенные процессы, существенно и активно влияющие на формирование современного ландшафта. Практически все земли южной подзоны распаханы и подвергаются непрерывной сельскохозяйственной обработке около 50 лет, что привело к повсеместному развитию процессов дефляции и плоскостного смыва.</p>	<p>По предварительному заказу (организует бюро экскурсий Best.kz).</p>
<p>Тоунсорский государственный природный заказник</p>	<p>Находится в Камыстинском районе. Заказник представляет собой систему пресных солоноватых озер и болот с характерными тростниковыми зарослями разного типа. На территории заказника согласно статистическим данным за 2020 год, насчитывается 6 видов млекопитающих, 29 видов птиц, 18 видов растений.</p>	<p><b>Сухостепной ландшафт. Северная подзона.</b> Представлена делювиально-склоновыми, столово-останцовыми, волнисто-равнинными, бугристо-грядовыми, увалисто-мелкосопочными и денудационно-склоновыми формами поверхности на темно-каштановых почвах. На водоразделах основные типы растительности представлены разнотравно-песчаноковыльными и тырсово-песчаноковыльными степями с богатым псамофитным разнотравьем. Для неглубоких плоских понижений и склонов котловин характерны заросли спиреи (<i>Spiraea sp.</i>) и шиповника (<i>Rosa sp.</i>). В логу берега оз. Каиндысор имеются осиновые колки, исключительно редкие в степных ландшафтах этого региона. Климат умеренно сухой, число дней в году с относительной влажностью менее 30 % менее 70.</p>	<p>По предварительному заказу (организует бюро экскурсий Best.kz).</p>

<p>Резерват «Алтын Дала»</p>	<p>Амангельдинский и Жангельдинский районы. Резерват создан Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 ноября 2012 года № 1496 на площади 489 766 га, состоит из трех кластерных участков: 1. Сарыкопинский - 52 115 га (система озер Сарыкопа), 2. Тосынкумский - 95 981 га (пески Тосынкум и участок левобережья реки Тургай), 3. Улы-Жиланшиковский - 341 670 га (опустыненные степи и участок реки Улы-Жиланшык). На территории резервата согласно статистическим данным за 2020 год, насчитывается 42 вида млекопитающих, 275 видов птиц, 14 видов пресмыкающихся, 4 вида земноводных, 8 видов рыб, 370 видов растений.</p>	<p><b>Пустынный ландшафт.</b> Волнисто-равнинные, гривистые, барханно-бугристые, денудационно-столовые формы рельефа на солонцах корковых и песках слабозакрепленных. Климат северо-пустынный более 100 дней в году с относительной влажностью менее 30 %. Подземные воды приурочены к пескам, алевритам среднего олигоцена на глубинах 10-20 м с минерализацией 2-3 г/дм<sup>3</sup>, а также в эоловых песках на глубинах 2-10 м при минерализации 1-2 г/дм<sup>3</sup>. Растительность песчаноразнотравная, сероковыльная, биюргуновая.</p>	<p>Тур «В неизведанный Торгай» (организатор тура Амандык Амирхамзин, г. Нурсултан).</p>
------------------------------	---	--	---

Ландшафтно-зональное распределение ООПТ Костанайской области, их большая часть принадлежит сухостепному ландшафту (северной подзоны) – Наурзумский государственный природный заповедник, Тоунсорский государственный природный заказник. Михайловский государственный природный заказник принадлежит лесостепному ландшафту (южная подзона) региона. Резерват Алтын Дала пустынному ландшафту.

Наиболее интенсивное развитие туристической инфраструктуры наблюдается в Наурзумском государственном природном заповеднике. На базе заповедника имеется 6 экологических маршрутов: «Наурзумский бор», «Останцы», «Родник», «Лебединый», «Ландшафты Наурзума», «Донгелек сор». Кроме данных туров Комитетом лесного и охотничьего хозяйства МСХ РК 20.03.2008 года № 82 дополнительно открыто два новых маршрута вне территории заповедника. Для приема туристов имеется дом лесной пропаганды, 3 гостевых домика на 11 койко-мест. В 2012 году открыт Визит-центр «Наурзум-таинственная земля», в котором размещены музейные экспозиции, конференц-зал и кафе. В год заповедник посещают, в среднем 500 человек. На территории Наурзумского района есть 3 гостиницы, 4



ресторана и 3 кафе. С 2020 года на пути следования к заповеднику ведется строительство придорожного сервиса-кемпинга.

Туристические компании Костанайской области занимаются популяризацией природных, исторических объектов. Среди них можно выделить бюро экскурсий Best.kz. Одним из направлений данного туристического бюро является посещение уникальных ландшафтов по Наурзумскому заповеднику – тур «Прикосновение к живой природе», куда входит 5 экскурсионных маршрутов. При посещении рекреационных объектов региона возникают сложности в доступности, что объясняется большой отдаленностью от областного центра и состоянием развития транспортной инфраструктуры региона. Анализируя географические, автомобильные карты, статистические данные Комитета статистики по Костанайской области, дороги к природным, историческим объектам представлены IV классом технического состояния (таблица 2). В таблице 2 представлен маршрут следования до ООПТ Костанайской области.

Таблица 2 - Дорожная доступность ООПТ Костанайской области

Природный объект	Отдаленность от областного центра	Маршрут
Наурузумский государственный природный заповедник.	196 км	Р-36 А/д «Костанай-Аулиеколь-Сурган» до поселка Аулиеколь; далее по дорогам местного значения: КР-20 «Аулиеколь-Жалдама», КР-21 «Докучаевка-Раздольное-Аралколь» до заповедника.
Михайловский государственный природный заказник	169 км	М-36 «Граница РФ (на Екатеринбург)-Алматы, через Костанай, Нур-Султан» до п. Карабалык; далее по дороге местного значения R-275.
Тоунсорский государственный природный заказник	236 км	Р-39 А/д «Костанай-Карабутак»-граница РФ (на Екатеринбург)-Алматы до г. Рудного; А-22 «Карабутак-Комсомольское-Денисовка-Рудный-Костанай» до п. Адаевка; далее по проселочной дороге.
Резерват «Алтын Дала»	560 км	Р-36 А/д «Костанай-Аулиеколь-Сурган» до г. Аркалык; далее по дороге местного значения КР-32 «Аркалык-Тургая» до Тургая; далее по проселочной дороге.

Главные дороги, в пределах республиканских и международных трасс до рекреационных объектов приемлемы, однако, сложности возникают на дорогах местного значения.

#### 4. Выводы

Регион обладает огромным потенциалом рекреационных, природных и исторических объектов. ООПТ области расположены в благоприятных ландшафтных зонах, имеют хорошую транспортную доступность, что благотворно влияет на развитие экологического туризма. Наиболее удален от областного центра Государственный природный резерват Алтын Дала (560 км). Наибольшее число экскурсантов посещает Наурузумский государственный природный заповедник, которому в 2021 году исполнилось 90 лет со времени его организации (1931-2021).

#### Список литературы

- 1 Зорин И.В., Ирисова Т.А., Сергеева Т.К., Нелюбин В.В. Гвозденко А.А., Волошин Н.И., Квартальнов В.И. «Менеджмент туризма: Туризм и отраслевые системы: учебник» / Москва, 2002.
- 2 Есимжанова С.Р. «Маркетинг туризма: учебное пособие» / Алматы, 2009.
- 3 Шейх А., Суюнчалиева М. «Развитие индустрии туризма: цифровизация и аспекты реализации», Вестник КазНУ, 2019.
- 4 Ердаuletов Р.С., Сагымбай О.Ж. «Основы туризмологии: учебно-методическое пособие» / Алматы, 2009.

5 Брагин Е.А., Брагина Т.М. «Позвоночные животные Наурзумского заповедника» / Костанай, 2016.

6 Брагина Т.М., Асылбеков А.Д., Агажаева А.К., Курагулова Ж.О. «Концепции развития степных особо охраняемых природных территорий Казахстана», 2013.

7 Брагина Т.М., Брагин Е.А. «Современное состояние и перспективы развития особо охраняемых природных территорий Костанайской области (Казахстан)» / Костанай, 2007.

8 Брагина Т.М. «Особо охраняемые природные территории Казахстана и перспективы организации экологической сети (с законодательными основами в области особо охраняемых территорий)» / Костанай, 2007.

9 Брагина Т.М. «Природоохранная инициатива «Алтын Дала» в Казахстане и перспективы организации государственного природного резервата «Алтын Дала»», 2006.

10 Брагина Т.М., Переладова О.Б., Плохих В.Р. «К истории формирования экологических сетей в Республике Казахстан» / Костанай, 2014.

11 Брагина Т.М., Брагин Е.А. «Природные условия и животный мир государственного природного резервата Алтын Дала» / Костанай, 2017.

**БРАГИНА, Т.М., ДЖУМАБАЕВА, И.Т.**

**АЙМАҚТЫҚ БӨЛУ, ОЛАРДЫҢ ЖОЛ ҚОЛЖЕТІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

*Бұл мақалада Қостанай облысының Табиғи туризм нысандарын орналастырудың экологиялық заңдылықтары, олардың жол қолжетімділігі, келушілер саны және ішкі туризмнің перспективалары қарастырылады. Экологиялық (экскурсиялық) туризмді дамыту ерекше қорғалатын табиғи аумақтармен (ЕҚТА) тығыз байланысты.*

***Кілт сөздер:** туризм, Қостанай облысы, ландшафтық-рекреациялық талдау, көлік инфрақұрылымы.*

**BRAGINA, T.M., DZHUMABAYEVA, I.T.**

**LANDSCAPE-ZONAL DISTRIBUTION OF NATURAL TOURIST SITES OF KOSTANAY REGION, THEIR ROAD ACCESSIBILITY AND DEVELOPMENT PROSPECTS**

*This article examines the ecological patterns of the placement of natural tourism objects of Kostanay region, their road accessibility, attendance and prospects for domestic tourism. The development of ecological (excursion) tourism is closely connected with specially protected natural areas (PAs).*

***Key words:** tourism, Kostanay region, landscape and recreational analysis, transport infrastructure.*

**УДК 626.810**

**Брагина, Т.М.,**

*профессор, доктор биологических наук, профессор кафедры естественнонаучных дисциплин,*

*КРУ им. А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан*

**Назаркенова, А.К.,**

*магистрант, 2 курс,*

*КРУ им. А.Байтурсынова, Костанай, Казахстан*

## **БИОРЕСУРСНОЕ И ВОДОХОЗЯЙСТВЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЖЕЛКУАРСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА**

**Аннотация**

*В данной статье представлены материалы о водохозяйственном и биоресурсном значении Желкуарского водохранилища Житикаринского района Костанайской области, которое расположено в пределах русла реки Желкуар. Описана история его создания и проведен комплексный анализ состояния водохранилища, в том числе гидролого-гидрохимического, водохозяйственного; дана характеристика ихтиофауны водоема; рассмотрены*

особенности правового обеспечения ведения любительского рыболовства в Желкуарского водохранилище.

**Ключевые слова:** Желкуарское водохранилище, гидрологический режим, гидрохимический режим, любительское рыболовство, водохозяйственное использование.

## 1. Введение

Водохранилища являются важным фактором экономического и социального развития многих территорий. Роль плотин и водохранилищ в устойчивом развитии не раз подчеркивалась в различных декларациях: Декларации международного саммита по устойчивому развитию (2002), Пекинской декларации по гидроэнергетике и устойчивому развитию (2004), Декларации «Плотины и Гидроэнергетика для устойчивого развития Африки» (2008) и Министерских декларациях пятого и шестого всемирного водного форума (2009/2012) [1].

Согласно Государственной Программе управления водными ресурсами Республики Казахстан до 2030 года будет происходить рост объемов водопотребления с учетом среднегодового роста численности населения на 1%. При этом доля городского населения вырастет до 73%, что приведет к росту объемов потребления населением воды на 35% [2,3].

В связи с этим детальное изучение состояния водохранилищ является актуальным и важным в научном и практическом отношении [4].

Желкуарское водохранилище является частью Тобол-Торгайский водного бассейна, который расположен на стыке Западно-Сибирской равнины, отрогов Урала и западных окраин Казахского мелкосопочника. Общая площадь Тобол-Торгайского бассейна составляет 214 тыс. км<sup>2</sup>. Территория бассейна вытянута с севера на юг на 600 км, в направлении с востока на запад на 300 км. Это самый бедный водными ресурсами бассейн в Республике Казахстан. Водный фонд составляет 2,9 км<sup>3</sup>. Доля подземных вод составляет 15%, остальная вода представлена поверхностными источниками: 33% – в озерах, 17% – в водохранилищах и 35% – в реках [5,6].

По емкости Желкуарское водохранилище занимает третье место в Костанайской области после крупнейших водохранилищ реки Тобол, таких как Верхнетобольское (816,6 млн. м<sup>3</sup>) и Каратомарское (586,0 млн. м<sup>3</sup>) [5].

Желкуарское водохранилище расположено в 3-х км от поселка Забеловка и в 16 км от райцентра города Житикара Костанайской области на реке Желкуар (Рисунок 1). Водохранилище введено в эксплуатацию в 1964 году. Началом наполнения водохранилища является апрель 1964 г.

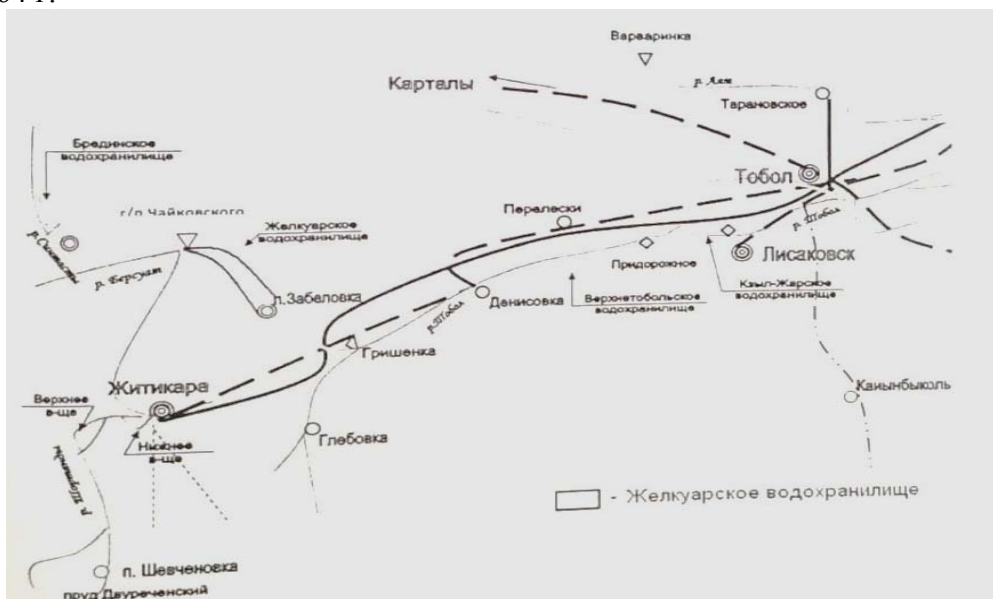


Рисунок 1 - Схема расположения Желкуарского водохранилища (по данным РГП «Казводхоз», [4])

Река Желкуар является левобережным притоком р. Тобол, и образуется от слияния рек Берсуат и Сынтасты. Водосборная площадь бассейнов реки Берсуат, реки Сынтасты и реки Желкуар до створа плотины составляет 4317 км<sup>2</sup>. Протяженность р. Берсуат ≈ 90 км, р. Сынтасты ≈ 70 км. Расстояние от устья реки до гидроузла 12 км.

Особенностью рельефа речной долины Желкуар является всхолмленная местность в верхней части бассейна, понижающаяся к устью притока реки Берсуат и далее переходящая в волнистую равнину. Поверхность сложена в основном глинистыми грунтами, на возвышенных участках и местами на склонах долин встречаются выходы коренных скальных пород. Русло извилистое, ложе песчано-гравелистое, местами галечное, на плесах песчано-илистое. Ширина реки в верховье 15-40 м, в низовье 70-80 м, а местами до 120-200 м. Берега преимущественно открытые, задернованные. Левый берег крутой, правый – пологий.

Климат района резко континентальный с холодной, малоснежной зимой и жарким сухим летом. Температура воды в реке варьирует от +0,7 до +22,8 °С. Среднегодовое количество осадков по данным Житикаринской метеостанции – 263 мм. Наименьшее количество осадков выпадает в осенне-зимний период, средний покров появляется в октябре, ноябре и сходит в начале апреля. В многолетнем разрезе паводковый сток реки Желкуар характеризуется крайней неравномерностью. В половодье объем стока реки может колебаться от 20 млн. м<sup>3</sup> до 540 млн. м<sup>3</sup>. Высота подъема уровня весной в средний по водности год составляет 2,7-3,2 м, в многоводные годы достигает 5,3 м. В верховье в зимний период река промерзает и сток прекращается. Средний сток наносов за 1 год составляет 30 тыс. м<sup>3</sup>. По данным натурной съемки на 1 января 2020 г. толщина льда на Желкуарском водохранилище составляла 0,3-0,35 м. Максимальная толщина льда была зафиксирована в марте и достигала 0,8-0,85 м.

Так как водосборная площадь реки расположена в основном в степном районе, то и характер питания реки Желкуар зависит в основном от интенсивности таяния снежного покрова и льдов в акватории реки и водоемов, а также осадков и грунтовых вод. Норма годового стока реки составляет  $M_0 = 0,3$  л/сек 1 км<sup>2</sup> при среднем годовом расходе за многолетний период 0,48 м<sup>3</sup>/с, а средние годовые расход воды 90% и 95% обеспеченности, соответственно равны  $Q_{90\%} = 0,2$  м<sup>3</sup>/сек и  $Q_{95\%} = 0,107$  м<sup>3</sup>/сек. Средняя продолжительность периода стока в верховье 200 дней.

Величина среднемноголетнего стока реки Желкуар составляет 47,3 млн. м<sup>3</sup>, в том числе в период половодья 35,6 млн. м<sup>3</sup>. В многолетнем разрезе в половодье объем стока реки может колебаться от 20 млн. м<sup>3</sup> до 540 млн. м<sup>3</sup>. В многолетнем разрезе паводковый сток р. Желкуар характеризуется крайней неравномерностью. В многолетнем разрезе в половодье объем стока реки может колебаться от 20 млн. м<sup>3</sup> до 540 млн. м<sup>3</sup>. Расчетные максимальные расходы весеннего половодья р. Желкуар  $Q_{1\%} = 1222$  м<sup>3</sup>/сек;  $Q_{5\%} = 763,0$  м<sup>3</sup>/сек и  $Q_{10\%} = 569,0$  м<sup>3</sup>/сек.

Полный объем водохранилища – 28,8 млн. м<sup>3</sup> при отметке НПУ – 246,0 м с площадью зеркала водохранилища – 7,03 км<sup>2</sup>, полезный объем – 24,8 млн. м<sup>3</sup>. Максимальная глубина водохранилища – 14,5 м, средняя глубина – 7,5 м [5].

Желкуарское водохранилище русловое, долинное, осуществляет многолетнее регулирование стока. Водоохранилище предназначено для обеспечения питьевой водой населенного пункта город Житикара и близлежащих регионов, а также регулирования паводочного стока. Водопотребителем Желкуарского водохранилища являются ГКП «Житикаракоммуэнерго». Наибольший уровень загрязнения поверхностных вод отмечается в паводок, когда в реку попадает тающий снег. В летне-осенний средневодный период качество воды в реке Желкуар значительно улучшается благодаря регулярным попускам из водохранилища [6].

Современной задачей водохозяйственной политики являются соблюдение принципа комплексного использования водных ресурсов, изучение современного состояния и наиболее полное и экономически целесообразное удовлетворение потребностей водопользователей и водопотребителей с учетом сохранения природы и охраны вод от загрязнения и истощения.

Цель настоящей работы – оценка биоресурсного и водохозяйственного значения Желкуарского водохранилища (Костанайская область, Республика Казахстан).

## 2. Материал и методика

Материалом для данной работы послужили изучение, анализ, синтез и обобщение результатов полевых работ в 2020 г., литературных сведений, нормативно-правовой базы и материалов, связанных с эксплуатацией Желкуарского водохранилища Костанайской области (Республика Казахстан) в 2015-2021 гг.

Проведена оценка основных направлений эксплуатации пресных вод Желкуарского водохранилища. Осуществлен комплексный анализ современного состояния Желкуарского водохранилища, а также дана характеристика гидролого-гидрохимическим и биотическим условиям водоема. Изучение динамики изменений химического состава вод Желкуарского водохранилища проведено по материалам ГКП «Житикаракоммунэнерго».

Оценка биоресурсного значения водохранилища включала в себя также натурные исследования посещаемости водохранилища рыбаками-любителями в течение года и по сезонам, определение видового разнообразия выловленной рыбы.

## 3. Результаты и обсуждение

Анализ и обобщение материалов за период с 2015 г. по 2021 г. позволил выявить динамику изменений химического состава вод Желкуарского водохранилища и эколого-гидрохимическое состояние водоема (Таблица 1).

Таблица 1 - Динамика интегральных (обобщенных) показателей химического состава вод Желкуарского водохранилища за период с 2015 г. по 2021 г.

№	Показатели	Единицы измерения	Нормативы (предельнодопустимые концентрации - ПДК), не более	Динамика изменения средней концентрации веществ и элементов в водах Желкуарского водохранилища в период с 2015 г. по 2021 г.						
				2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Обобщенные показатели										
1	Общая минерализация (сухой остаток)	мг/л	1000 (1500)	384	472	422	331	620	631	627
2	Жесткость общая	мг-экв./л	7,0 (10)	3,15	3,64	3,46	2,85	4,57	4,31	4,35
3	Водородный показатель	pH	в пределах 6-9	5,75	5,73	5,75	5,66	6,09	5,86	6,1

Изменения pH за период наблюдений были незначительны. Средние значения pH в период наблюдений колебались в интервале 5,75-6,1.

В течение исследуемого периода жесткость воды колебалась в пределах от 3,15 мг-экв./л в 2015 г. до максимального значения в 4,57 мг-экв./л в 2019 г. В 2021 г. жесткость воды составляла 4,35 мг-экв./л. Наименьшие значения жесткости воды в р. Желкуар наблюдались на подъеме половодья и составляла в апреле и мае 5,5 мг-экв./л. Данная ситуация обусловлена поступлением талых вод из рек Берсуат и Синташты.

Средние значения содержания растворенного кислорода в водах Желкуарского водохранилища варьировали от 3,53 мг/дм<sup>3</sup> в сентябре до 9,64 мг/дм<sup>3</sup> в апреле 2020 г. Максимальные значения приходились на весенние и зимние периоды. Такая ситуация связана с несколькими факторами, куда можно отнести такие процессы, как процесс абсорбции кислорода из атмосферы, выделение кислорода водной растительностью в процессе фотосинтеза, а также поступление кислорода в водоемы с дождевыми и снеговыми водами, которые обычно перенасыщены кислородом. Минимальные значения приходятся на осенний период и колеблются от 3,53 мг/дм<sup>3</sup> до 4,6 мг/дм<sup>3</sup> (Рисунок 2).

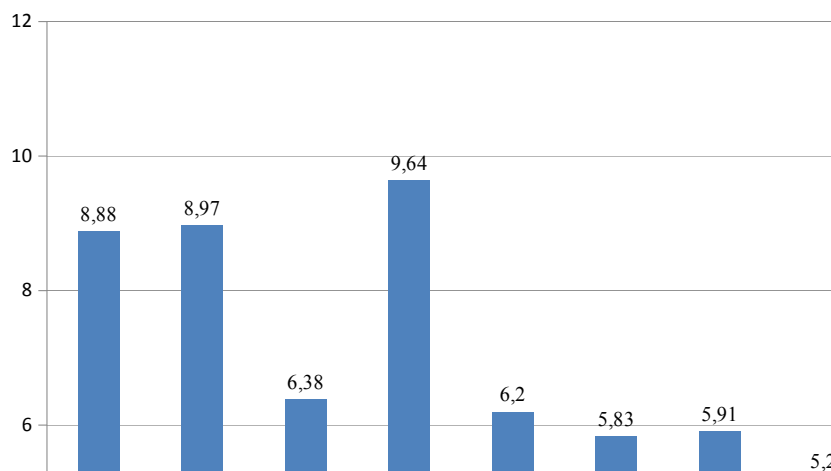


Рисунок 2 - Динамика растворенного кислорода в водах Желкуарского водохранилища за 2020 год (мг/дм³) (по данным ГКП «Житикаракоммунэнерго»).

Определение кислорода в поверхностных водах включено в программы наблюдений с целью оценки условий обитания гидробионтов, в том числе рыб, а также как косвенная характеристика оценки качества поверхностных вод и регулирования процесса очистки стоков. Она существенна для аэробного дыхания и является индикатором биологической активности (т.е. фотосинтеза) в водоеме [5].

Анализы воды на содержание минеральных компонентов проводили в различные периоды: для поверхностных вод – в зимнюю межень (период самого низкого зимнего уровня воды), весеннее половодье (пик), летне-осеннюю межень, летне-осенний паводок (Таблица 2).

Таблица 2 - Динамика изменения средней концентрации веществ и элементов в водах Желкуарского водохранилища с 2015 г. по 2021 г. (по данным ГКП «Житикаракоммунэнерго»)

№	Показатели	Единицы измерения	Динамика изменения средней концентрации веществ и элементов с 2015 г. по 2021 г.						
			2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	Кальций	мг/л	33,57	35,9	34,5	29,9	45,1	39,2	38,1
2	Магний	мг/л	16,21	21,9	21,1	14,0	25,8	27,7	26,1
3	Хлориды	мг/л	95	121,	104	87,1	184	178	171
4	Сульфаты	мг/л	59,17	82,5	70,5	41,5	61,4	105	103
5	Нитриты	мг/л	0,02	0,02	0,02	0,15	0,01	0,01	0,03
6	Нитраты	мг/л	0,28	0,34	0,58	0,15	0,66	0,22	0,24
7	Азот аммонийный	мг/л	0,12	0,33	0,6	0,46	0,2	0,04	0,06
8	Железо	мг/л	0,08	0,1	0,27	0,15	0,06	0,14	0,11
9	Натрий/калий	мг/л	70,8	89,2	81,9	60,2	109,	133	129
10	Фосфаты	мг/л	0,04	0,01	0,06	0,36	0,1	0,13	0,11
11	БПК5/ХПК	мг/л	4,22	5,89	5,71	5,25	5,49	3,73	3,48

Анализ состава воды реки Желкуар показал, что, содержание биогенных элементов в воде водохранилища изменялись в пределах следующих параметров: кальций – от 29,9 мг/л до 39,2 мг/л, магний – от 14 мг/до 27,7 мг/л, железо – от 0,08 до 0, 27 мг/л, азот аммонийный – от 0,04 до 0, 27 мг/л. Концентрация кальция, магния и железа находились в пределах, характерных для поверхностных незагрязненных вод.

Проведенный анализ водохозяйственного баланса Желкуарского водохранилища выявил следующие особенности: приход воды по водохранилищу в 2020 г. составил – 58,422 млн.м<sup>3</sup>, сработано – 57,552 млн.м<sup>3</sup>, в том числе: водоснабжение – 1,956 млн.м<sup>3</sup>, холостой сброс и санитарные пропуски – 46,703 млн.м<sup>3</sup>, испарение и фильтрация – 8,893 млн.м<sup>3</sup>.

Биоресурсное значение Желкуарского водохранилища было рассмотрено по рыбохозяйственной деятельности. В соответствии с Законом Республики Казахстан от 23 января 2001 года «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан», Законом Республики Казахстан от 9 июля 2004 года «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» Желкуарское водохранилище было закреплено с 2018 г. за товариществом с ограниченной ответственностью (ТОО) «Выстрел», сроком на 20 лет [7].

На водохранилище выделены участки для любительского рыболовства. Поддержание рыбопродуктивности водохранилища обеспечивается через зарыбление и другие воспроизводственные мероприятия, осуществляемые ТОО «Выстрел». Рыболовство на водохранилище осуществляется на основании нормативных правовых актов, определяющих пользование рыбными запасами в Республике Казахстан.

Лимиты вылова рыбы и других водных животных в Желкуарском водохранилище с 1 июля 2019 года по 1 июля 2020 года (Приказ Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 17 июня 2019 года № 240) в составе рыбохозяйственных водоемов местного значения не были установлены; с 1 июля 2020 года по 1 июля 2021 года (согласно Приказа Министра экологии, геологии и природных ресурсов Республики Казахстан от 5 июня 2020 года № 133) в составе рыбохозяйственных водоемов местного значения были установлены в следующих объемах: всего – 10,0 т, в том числе карась – 1,0 т, лещ – 1,0 т, карп (сазан) – 1,0 т, щука – 2,0 т, линь – 0,5 т, плотва – 1,5 т, окунь – 3,0 т; лимиты с 1 июля 2021 года по 1 июля 2022 года (Приказ Министра экологии, геологии и природных ресурсов Республики Казахстан от 14 июня 2021 года № 198) аналогичны предыдущему периоду.

На водохранилище выделены зоны: нерестовые и зоны любительского лова (Рисунок 3). В период нереста в двух нерестовых зонах Желкуарского водохранилища производить лов рыбы запрещено, в остальное время они открыты для любительского рыболовства.



Рисунок 3 - Желкуарское водохранилище, Житикаринский район, Костанайская область, Республика Казахстан: 1 – зона любительского рыболовства, 2 – нерестовые зоны

Любительское рыболовство на рыболовных участках в водоеме осуществляется платно и бесплатно. Стоимость одной путевки составляет 600 тг в сутки. Рыбалка на арендованном участке реки без путевки запрещена, а на водоемах резервного фонда реки Желкуар – от плотины Желкуарского водохранилища до слияния с рекой Тобол – любительский лов рыбы осуществляется бесплатно без каких-либо разрешений (до пяти килограммов на одного рыбака) [7].



В соответствии с пунктом 19 Правил рыболовства, утвержденных приказом исполняющего обязанности министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 27 февраля 2015 года № 18-04/14819, любительское (спортивное) рыболовство осуществляется удилицами (удочками) всех наименований (блесна, кармак, жерлицы, спиннинги) с крючками не более пяти штук на одного рыболова, ружьями для подводной охоты, сачками, мормышками, петлями и раколовками не более трех штук на одного рыболова [7-8].

Рыболовецкие организации при ловле рыбы сетями, неводами, вентерями обязаны соблюдать чистоту и порядок, не вызывать излишней взмученности воды, не выбрасывать из лодок сор, грязь, дохлую рыбу, слив отработанного горючего, мазута и т.п.

Контингент любительского рыболовства состоит в основном из жителей Житикаринского, Денисовского районов. Мониторинг любительского рыболовства показал, что акваторию Желкуарского водохранилища посещают круглогодично. Численность рыболовов, посещающих водоемы, не постоянна, имеет межгодовую флуктуацию и варьирует от 25 до 40 человек в отдельные дни краткого периода ледостава.

По нашим наблюдениям, в 2019-2021 по сентябрь 2021 г. водохранилище посетили 2800 человек. В 2020 г. их численность составила 1557, или в среднем – 7 посещений в день. В весенне-осенний период лов рыбы осуществляется с берега и с лодок спиннингами, удочками различных конструкций (Рисунок 4). Увеличение численности путевок в 2020 и 2021 гг. объясняется увеличением количества рейдов, контролирующих незаконный улов рыб.

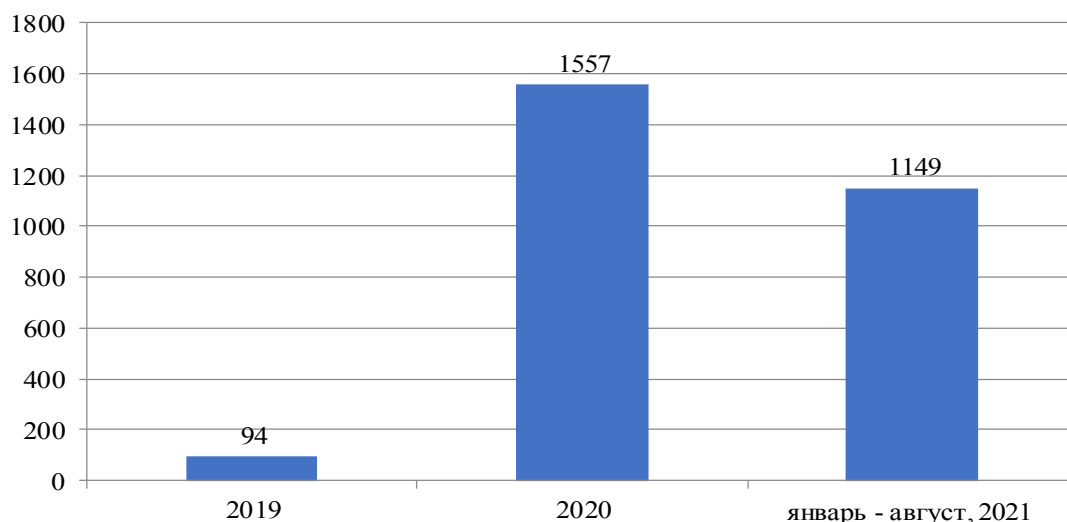


Рисунок 4 - Динамика посещений Желкуарского водохранилища рыболовами-любителями с 2019 г. по август 2021 г.

В составе уловов рыболовов в Желкуарском водохранилище лидируют представители семейства карповых – карась, линь, лещ. Среди хищных рыб в уловах преобладали окунь и щука. Водохранилище имеет сравнительно бедный состав промысловой ихтиофауны, тогда как в целом в области встречается не менее 25 видов рыб из 9 семейств и 7 отрядов, из них объектами зарыбления являются – 8 видов [9-12].

По Тоболо-Торгайскому бассейну для водоемов, в перечень которых входит и Желкуарское водохранилище, запрет на рыболовство устанавливается в период нереста и размножения рыбных ресурсов в следующие сроки: карася – с 20 мая по 10 июня; щуки, язя – с 10 апреля по 10 мая; сазана (карпа), судака, леща и линя – с 20 мая по 30 июня.

В целом состояние водных биоресурсов Желкуарского водохранилища является привлекательным для рыболовов-любителей.

#### 4. Выводы.

Биоресурсное и водохозяйственное значение Желкуарского водохранилища (Костанайская область, Республика Казахстан) заключается в следующем:

- Желкуарское водохранилище по емкости занимает третье место в Костанайской области и является важным фактором экономического и социального развития региона. Полный форсированный объем водохранилища составляет 28,8-38,0 млн. м<sup>3</sup>, максимальная глубина – 14,5 м, средняя глубина – 7,5 м;

- Желкуарское водохранилище предназначено для обеспечения питьевой водой населенного пункта город Житикара и близлежащих регионов, а также регулирования паводочного стока. Водопотребителем Желкуарского водохранилища является ГКП «Житикараком-мунэнерго». Концентрация биогенных элементов в воде реки Желкуар (кальция, магния и железа) в изучаемый период находились в пределах, характерных для поверхностных незагрязненных вод. Средние значения рН в период наблюдений колебались в интервале 5,75 – 6,1, жесткость воды составляла от 3,15 мг-экв./л до 4,57 мг-экв./л, средние значения содержания растворенного кислорода в водах Желкуарского водохранилища варьировали от 3,53 мг/дм<sup>3</sup> в сентябре до 9,64 мг/дм<sup>3</sup> в апреле 2020 г.;

- На водохранилище выделены участки для любительского рыболовства. Любительское рыболовство на рыболовных участках в Желкуарском водохранилище осуществляется на платной и бесплатной основах. Стоимость одной путевки в период исследований составляла в 600 тенге в сутки. В 2019-2021 гг. (по сентябрь 2021 г.) водохранилище посетили 2800 рыболовов-любителей, в том числе в 2020 г. их число составило 1557 человек, или в среднем осуществлялось 7 посещений в день. Лимиты вылова рыбы и других водных животных в Желкуарском водохранилище с 1 июля 2019 г. по 1 июля 2020 г. не устанавливались, в последующие периоды (с 1.07.2020 г. по 1.07.2021 г. и с 1.07.2021 г. по 1.07.2022 г.) установленные лимиты составляли по 10,0 т, в том числе карась – 1,0 т, лещ – 1,0 т, карп (сазан) – 1,0 т, щука – 2,0 т, линь – 0,5 т, плотва – 1,5 т, окунь – 3,0 т.;

- Поддержание рыбопродуктивности водохранилища обеспечивается через зарыбление ценными промысловыми видами рыб и другие воспроизводственные мероприятия

#### Список литературы

- 1 Панин М.С. «Экология Казахстана: Учеб. Пособие» / Семипалатинск, 2005.
- 2 Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007-2024 годы.
- 3 Водный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан.
- 4 Брагина Т.М., Саенко Е.М. «К вопросу о любительском рыболовстве в водохранилищах степной зоны Евразии». 2018.
- 5 Приказ и.о. Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 27 февраля 2015 года № 18-04/148. «Об утверждении Правил рыболовства».
- 6 Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира». Постановление № 160 от 13 апреля 2018 года.
- 7 Брагина Т.М., Брагин Е.А. «Важнейшие водно-болотные угодья Северного Казахстана (в пределах Костанайской и западной части Северо-Казахстанской области)» / М., 2002.
- 8 Брагина Т.М., Ильяшенко М.А., Брагин Е.А., Попов В.А., Рулева М.М. «Материалы к фауне и распространению рыб (*Vertebrata, Pisces*) Костанайской области» / Костанай, 2017.
- 9 Брагина Т.М., Брагин Е.А., Ильяшенко М.А., Попов В.А., Рулёва М.М. «К инвентаризации фауны рыб (*Vertebrata, Pisces*) Костанайской области». 2017.
- 10 Брагина Т.М., Рулёва М.М., Бобренко М.А. «Акклиматизированные виды рыб Костанайской области».

**BRAGINA, T.M., NAZARKENOVA, A.K.**

#### **BIORESOURCE AND WATER MANAGEMENT SIGNIFICANCE OF THE ZHELKUAR RESERVOIR**

*This article presents data on the water management and bioresource significance of the Zhelkuar reservoir of the Zhitikara district of the Kostanay region, which is located within the Zhelkuar river bed. The history of its creation is described and a comprehensive analysis of the state of the reservoir, including the hydrological-hydrochemical, water management, is carried out; the characteristics of the ichthyofauna of*

the reservoir are given; the features of the legal support for the conduct of recreational fishing in the Zhelkuar reservoir are considered.

**Key words:** Zhelkuar reservoir, hydrological regime, hydrochemical regime, recreational fishing, water management.

**БРАГИНА, Т.М., НАЗАРКЕНОВА, А.К.**

#### **БИОРЕСУРСТАР МЕН СУ РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖЕЛҚУАР СУ ҚОЙМАСЫ**

Жұмыста Желқуар өзені арнасының шегінде жасанды түрде құрылған су қоймасында орналасқан Қостанай облысы Жітіқара ауданы Желқуар су қоймасының су шаруашылық және биоресурстық маңызы туралы материалдар ұсынылған. Су қоймасының құрылу тарихы сипатталған және оның жай-күйіне кешенді талдау жүргізілді, оның ішінде гидродық-гидрохимиялық, Су шаруашылық, су қоймасының ихтиофаунасына сипаттама берілді; Желқуар су қоймасының әуесқойлық балық аулауды жүргізуді құқықтық қамтамасыз ету ерекшеліктері қаралды.

**Кілт сөздер:** Желқуар су қоймасы, гидрологиялық режим, гидрохимиялық режим, әуесқойлық балық аулау, су шаруашылығын пайдалану.

УДК 908

**Подкорытова, С.В.,**

кандидат исторических наук, доцент  
ФГБОУ ВО «Шадринский государственный педагогический университет»,  
г. Шадринск, Россия,

**Бедрина, Е.А.,**

ФГБОУ ВО «Шадринский государственный педагогический университет», 2 курс,  
г. Шадринск, Россия

#### **ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ ПЕРВОЦЕЛИННИКОВ СЕЛО БЕЛАГАШ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ КАЗАХСТАНА В 1950-1960 ГГ.**

##### **Аннотация**

В данной статье рассматривается вопрос о повседневной жизни первоцелинников. Анализ историографии изучаемой темы показал, что повседневность первоцелинников в советский период изучалась слабо. Основной упор делался на изучение экономических показателей. Общая характеристика положения в северных регионах Казахстана дана с позиции теории модернизации история повседневной жизни достаточно популярное направление в изучении советского периода истории. Предметом ее изучения является реальность человека, окружающая его ежедневно.

На основе воспоминаний первоцелинников с. Белагаш и их детей восстановлена повседневная жизнь: жилищно-бытовые условия, организация питания, медицинского обслуживания, досуга.

**Ключевые слова:** первоцелинники, повседневность, целина, с. Белагаш.

##### **1. Введение**

XX век вобрал в себя множество важнейших событий в области политики, экономики, культуры, международных отношений, разработка новой конституции и т.д. Освоение целинных и залежных земель в период 1950-х-первой половины 1960-х гг. является важным событием в истории Казахстана, которое повлияло на развитие государства и общества.

Историческое значение освоения нетронутых земель заключается в том, что этот период в истории страны сыграла существенную роль в становлении крупного производства и социально-экономическом развитии сельских территорий. Были протянуты тысячи километров линий электропередач, построены новые железные дороги и автомобильные магистрали, построены сотни элеваторов, заводов и фабрик. За короткий исторический период во многих районах Казахстана преобразовались экономика, образование, здравоохранение, культура, создан мощный кадровый и научный потенциал. Казахстан стал крупнейшим производителем зерна.

Историческую литературу по исследуемой проблеме можно условно разделить на две группы: «классическую» советскую и исследования «перестроечного» и постсоветского периодов. Рубежом между ними является 1988 г., когда историки стали по-новому, более критически освещать историю советского общества. Для советской историографии были характерны приукрашивание действительности, замалчивание трудностей, недостатков в жизни молодежи. Рассматривались в основном вопросы образования и культурного развития молодежи. Между тем повседневная жизнь наряду с воспитанием и образованием включает и случайные воздействия окружающей макро- и микросреды на жизнедеятельность индивида [1].

Первый период исследований характеризуется узостью источниковой базы. Основными источниками выступали директивы и документы партии и правительства. Выводы данных исследований носили как правило положительный характер, отсутствовала критика проблем освоения целинных и залежных земель. Уклон делался на руководящую роль партии и энтузиазм молодежи подвинутой на подвиг Комсомолом. Рассматривалась экономическая эффективность освоения земель, территориальное устройство совхозов, решение кадровых вопросов [2-19].

Авторы рассматривали в основном макро исторические события, микроистория, повседневная жизнь первоцелинников упоминалась вскользь [20-23].

Некоторые аспекты материально-бытового обеспечения затронуты в кандидатских диссертациях М.С. Фазылова и М.С. Бесбаева, но исследователи не пошли дальше обозначения проблемы материально-бытового обеспечения новоселов в целинных районах по причине бюрократического отношения к ним со стороны недобросовестных руководителей. Общие же выводы повторяют таковые в других работах: успешное освоение целинных и залежных земель и массовый трудовой подвиг комсомола и пр.

В исторической литературе советского периода освещался, главным образом, трудовой подвиг целинников. Процессы воздействия микросреды на их духовный мир можно было тогда изучать по произведениям художественной литературы и искусства, в том числе написанных в жанре очерков, публиковавшихся в газетах и журналах. Между тем, по мнению академика Ю.А. Полякова, историография на современном этапе должна изучать в меньшей степени экономическую, политическую и культурную среды общества, а уделить основное внимание изменениям в жизни человека [24].

С конца 1980-х гг. происходит значительное расширение круга исследуемых проблем, пересматриваются традиционные, устоявшиеся точки зрения на многие аспекты жизнедеятельности человека в эпоху «оттепели», вырабатываются новые подходы и взгляды [25-28].

С середины 1980-х гг. понятие «повседневность» начинает появляться в работах советских историков. Одними из первых к проблемам повседневности в своих работах обратились Ю.М. Лотман, Ю.Л. Бессмертный, А.Я. Гуревич. Повседневная жизнь трактовалась ими очень широко, подразумевая под собой все, что происходило в человеческой жизни. В дальнейшем появляются работы, в которых более конкретно рассматривается теория повседневности, в том числе и советской, разрабатываются методы и подходы к ее изучению [36].

Современные исследователи все чаще обращаются к истории повседневности первоцелинников. В статье Алпыспаевой Г.А. и Саяхимовой Ш.Н. дается обстоятельный анализ повседневной жизни первоцелинников Северных областей Казахстана, основанный на архивных материалах [37].

Важны для понимания повседневной жизни первоцелинников их воспоминания. Опубликованные воспоминания партийных работников так же дают представление о условиях жизни и работы на целине.

## **2. Материалы и методы**

Научно-теоретической основой исследования является теория модернизации (С.Блэк, М.Леви, У.Росту, С.Хантингтон, Ш.Эйзенштадт и др.). Российские историки и обществоведы все чаще обращаются к теории модернизации для объяснения особенностей перехода к современному обществу не только России, но и стран СНГ.

На основные теоретические положения теории модернизации опираются ведущие уральские историки – К.И. Зубков, С.А. Нефедов, И.В. Побережников, и др. Автор поддерживает их точку зрения на то, что модернизация на в советский период носила догоняющий характер. «Догоняющая модель» модернизации предполагает первоочередное развитие отраслей промышленности направленных на ликвидацию отставания военно-промышленного комплекса. Строительство новых металлургических и расширение уже существующих предприятий способствовало экономическому развитию региона, в том числе и ВПК [29-35].

В исследовании использованы воспоминания семьи первоцелинников Скрипинец и материалы Музея школы с. Белагаш.

## **3. Результаты и обсуждение**

В послевоенное время в СССР разразился продовольственный кризис. Руководство страны во главе с Н.С. Хрущевым для решения продовольственной проблемы инициировало кампанию по освоению целинных и залежных земель. На февральско-мартовском Пленуме ЦК КПСС 1954 г. было принято постановление «О дальнейшем увеличении производства зерна в стране и об освоении целинных и залежных земель», на основании которого предполагалось ввести в оборот 13 млн га неиспользуемых земель в северо-восточных районах Казахской ССР, в Западной Сибири, на Урале, в Поволжье и частично на Северном Кавказе. На целине развернулась крупномасштабная работа по налаживанию сельскохозяйственного производства в стремлении быстро увеличить валовый сбор зерна.

Уже весной 1954 г. посланцы Москвы, Харькова, Брянска, Донбасса, Ленинграда, Житомира, Талды-Кургана, Алма-Аты, высадились на станции Джаксы. Большинство приехало по комсомольским путевкам. Поначалу прибыло 37 человек, а возглавил этот небольшой коллектив Иван Матвеевич Таркивский. Материалы о жизни первых поселенцев совхоза Джаксы сохранились в Музее школы с. Белагаш.

На первом этапе прибытия на жаксынскую землю, люди столкнулись с проблемой отсутствия жилья и элементарных бытовых условий для более комфортного проживания. В связи с этим, люди в начале своего прибытия проживали в брезентовых палатках. Из воспоминаний многих первоцелинников, по приезду они увидели лишь голую степь без условий проживания.

Для постройки первых домов привезли так называемые щиты. Эти дома состояли из: каркаса-доски толщиной 45 мм и шириной 145мм – использовалась исключительно сухая древесина, влажность которой не превышала 14-16%, в качестве утеплителя использовалась пожаробезопасная базальтовая плита толщиной 150 мм – она вкладывается внутрь каркаса, для пароизоляции использовалась в основном это вата.

Внутренняя обшивка – это листы ОСБ толщиной 10 мм. Строились данные дома на чьей-либо территории. В этих домах была только кухня и спальня. Конечно, некоторым людям не хватало места, так как было по два и даже более детей. Мебель была самая обычная и необходимая на то время, многие люди делали ее самостоятельно из дерева и металла. Были кровати, стулья, для кухни были столы, не было ни диванов, ни кресел. Дома украшались картинами, которые были вышиты крестиком. В селе было печное отопление, его особенность заключалась в том, что печь разжигали дровами, а топили углем. Данное жилье сохранилось в небольшом количестве до сих пор.

В статье Кузнецовой О.В. ««Квартирный вопрос» на целине: штрихи повседневности» дается анализ проблемы строительства жилья для рабочих совхозов в период освоения целинных и залежных земель (50-е-60-е годы XX века) на примере целинных совхозов Оренбургской (Чкаловской) области. В данной статье автор исследовал объемы и качество строящегося жилья на целине, оценил его санитарное состояние, охарактеризовал внутреннюю обстановку жилья как элемента повседневности первоцелинников; проанализировал принятые государством меры [38].

Некоторые положения озвученные автором имели место и в совхозе Жаксынский (ныне с. Белагаш). В селе старались устранить возникающие временные неполадки, антисанитарные условия, продуктовые склады, магазины проверяли на наличие разных паразитов и грызунов старались устранять и эти неполадки.

В полевых и сложных климатических условиях большое значение играло медицинское обслуживание. Первоначально медпункт находился в первых домах. Первую помощь оказывали на месте, но тяжелобольных отвозили в район. В статье В.Г. Альтова рассказывается о проблемах заболеваемости целинного населения, условиях жизни в первые годы освоения целины и на отношения в среде целинников [39].

Государство обеспечивало первоцелинников продуктами питания и одеждой, все это привозилось в автолавках. В автолавках продавали продукты первой необходимости, мыло и гигиенические средства. Автолавки приезжали один раз в неделю. Цены были довольно таки приемлемы для тех времен. В самих автолавках привозили замороженные овощи и фрукты, продукты питания, так же были и свежие овощи.

Несмотря на тяжелые условия проживания, люди не теряли оптимизма, организовывали досуг своими силами. Праздники люди отмечали вместе. Из воспоминаний Скрипинец Лидии Васильевны, первоцелинницы села: «Таких изысканных блюд, разумеется, не было, но на праздники люди приносили все то, что могли принести и позволить себе. Конечно же, первое время не было каких-либо развлекательных учреждений. Но приезжали машины, которые раздвигали борта, и была импровизированная сцена. Приезжали артисты. За билеты деньги не платили, выступления были бесплатные. Приезжали артисты областные, а также с разных городов бывшего СССР».

В статье Кузнецовой О.В. «Проблемы кинообслуживания на целине: Статистика и повседневность», говорится о кинообслуживании в первые, и последующие годы освоения целинных земель, проводится детальный статистический анализ количества кинопередвижек, приходящихся на каждый целинный район, анализируется рост числа киноустановок и широта охвата киносеансами целинных районов в указанный период, определяется средняя посещаемость киносеансов целинников [40].

Трудовая деятельность была организована более эффективно. Государство обеспечивало колхозы и совхозы техникой для вспашки земель, сбора урожая и т.д. Привозили строительный материал и многое другое. В совхозе Жаксынский было 5 бригад. В каждой бригаде было по 20 человек. Интенсивность труда зависела от погодных условий, так как совхоз находился в зоне «рискованного земледелия».

Из воспоминаний Л.В. Скрипинец: «Рабочий день длился по 12-14 часов в сутки, работали как взрослые, так и дети, но дети в основном просто помогали. Обедали, как правило, на свежем воздухе или же в импровизированной столовой. Во многих источниках, от многих участников целинной кампании сообщают о плохой организации питания. Еда была однообразной. Возможно, в первые годы чего-то не хватало, но люди старались для себя. Позже люди начали выращивать и у себя в огородах: морковь, картофель и другие овощи».

#### **4. Выводы**

Подводя итоги, можно с уверенностью сказать что, повседневная жизнь людей на целине была связана со значительными трудностями. Отсутствие элементарных условий, непривычный климат, а иногда и конфликты с коренными жителями – все это создавало значительные проблемы в освоении новых земель страны. Со многими плюсами есть так же и

минусы. Перебои со снабжением, непривычные условия труда и быта приводили к постоянному оттоку профессиональных кадров.

В целом эта кампания позволила государству решить продовольственную проблему лишь на время. Тем не менее, в тех областях, где удалось наладить повседневную жизнь людей, образовались новые колхозы и совхозы, в последующие десятилетия, получавшие устойчивые урожаи сельскохозяйственных культур и вносящие весомый вклад в решение проблемы продовольственного снабжения населения страны.

### Список литературы

- 1 Кон И.С. «Ребенок и общество» / М., Наука, 1988.
- 2 Анисимов Н.И. «Освоение целинных и залежных земель – крупный резерв увеличения производства зерна» / М., 1954.
- 3 Бенедиктов И.А. «Совхозы нашей страны» / М., 1959, 86 с.
- 4 Митрохин М.А. «Беседы о совхозном производстве» / М., 1959.
- 5 Кузнецов Г.А. «Организация территории и использование земель целинных совхозов» / М., 1963, 219 с.
- 6 Прутовых П.Н. «Экономика совхозного производства (Экономический очерк)» / М., 1964, 336 с.
- 7 Швачко С.С. «Целина преобразенная, целина преобразующая. Целиноград: Архивное отделение при исполкоме Челябинской области», 1968.
- 8 Караев А.К., Митрохин М.А. «Аккордно-премиальная зарплата в совхозе» / М., 1962, 79 с.
- 9 Молотов В.С. «Содружество рабочих и крестьян в борьбе за освоение целинных и залежных земель» / Алма-Ата, 1955, 36 с.
- 10 Анисков В., Неверов В. «Комсомольцы Алтая в борьбе за освоение целинных и залежных земель» / Барнаул, 1958, 108 с.
- 11 Куликов В.И. «Вклад трудящихся Москвы и Московской области в освоение целинных и залежных земель (1954–1958 гг.): автореф. Дис. канд. ист. наук.» / М., 1961.
- 12 Архипова Л.В. «В поисках себя (Участие молодежи в освоении целины)» / М., 1969.
- 13 Ульянов Л.Н. «В борьбе за освоение целины. Работа партийных организаций по освоению целинных и залежных земель Западной Сибири» / М., 1959, 186 с.
- 14 Маятников И.Ф. «КПСС в борьбе за освоение целинных и залежных земель в 1954–1956 гг. (на примере Казахстана): автореф. дис. канд. ист. наук» / М., 1960, 20 с.
- 15 Кокин Л.М. «Люди хлебного края (Очерки)» / М., 1961, 64 с.
- 16 Куликов В.И., Коркоценко Д.И. «Коммунистическая партия в борьбе за дальнейшее развитие сельского хозяйства. 1946–1958 гг.» / М., 1974, 135 с.
- 17 Бесбаев М.С. «Коммунистическая партия Казахстана в борьбе за освоение целины, 1953-1958 гг.» / М., 1962, 293 с.
- 18 Поляков Ю.А. «Человек и повседневность». 2000.
- 19 Горелова А.В. «Культурно-просветительная работа в районах освоения целинных и залежных земель Казахстана (1954-1960 гг.)» / Алма-Ата, 1984, 196 с.
- 20 Махсотов Д.М. «Культурно-просветительная работа как фактор идеологического обеспечения освоения целинных земель Казахстана (1954-1965 гг.)» / Ленинград, 1984.
- 21 Егорова Е.Г. «Деятельность Коммунистической партии по социально-политическому развитию целинных районов Казахстана (1954-1958 гг.)» / М., 1984.
- 22 Сарсенов А.С. «Укрепление материально-технической базы сельского хозяйства целинных областей Казахстана в 1965-1975 гг.» / Алма-Ата, 1984.
- 23 Лебина Н.Б. «Повседневная жизнь советского города: нормы и аномалии: 1920-1930 годы» / Санкт-Петербург, 1999, 316 с.
- 24 Алпыспаева Г.А., Саяхимова Ш.Н. «Повседневная жизнь первоцелинников северных регионов Казахстана в 1950-1960 гг». 2018.
- 25 Кузнецова О.В. «Квартирный вопрос» на целине: штрихи повседневности / Оренбург, 2020.
- 26 Альтов В. «Здравствуй, земля целинная!» / Оренбург, 1994.



ПОДКОРЫТОВА С.В., БЕДРИНА Е.,

**1950-1960 ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ АҚМОЛА ОБЛЫСЫ БЕЛАҒАШ АУЫЛЫНЫҢ АЛҒАШҚЫ ТЫҢ ИГЕРУШІЛЕРІНІҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ**

*Бұл мақалада тың игерушілердің күнделікті өмірі туралы мәселе қарастырылады. Зерттеліп отырған тақырыптың тарихнамасына жасалған талдау кеңестік кезеңдегі тың жерлердің күнделікті өмірі нашар зерттелгенін көрсетті. Негізгі назар экономикалық көрсеткіштерді зерттеуге аударылды. Қазақстанның солтүстік аймақтарындағы жағдайға жалпы сипаттама модернизация теориясы тұрғысынан берілген, күнделікті өмір тарихы кеңестік тарих кезеңін зерттеуде өте танымал бағыт болып табылады.*

*Оның зерттеу пәні – күн сайын оны қоршап тұрған адамдық шындық. Бірінші тың жерлерді еске түсіруге негізделген мақалада Белағаш ауылы және оның балалары күнделікті өмірді қалпына келтірді: өмір сүру жағдайы, қоғамдық тамақтану, медициналық қызмет, бос уақыт.*

**Кілт сөздер:** алғашқы тың игерушілер, күнделікті өмір, тың жер, Белағаш ауылы.

PODKORYTOVA S.V., BEDRINA E.,

**THE DAILY LIFE OF THE FIRST-GRADERS OF THE VILLAGE OF BELAGASH IN THE AKMOLA REGION OF KAZAKHSTAN IN 1950-1960.**

*This article deals with the question of the daily life of pervotselinnikov. The analysis of the historiography of the topic under study showed that the everyday life of the first-born in the Soviet period was poorly studied. The main emphasis was placed on the study of economic indicators. The general description of the situation in the northern regions of Kazakhstan is given from the standpoint of the theory of modernization the history of everyday life is a fairly popular direction in the study of the Soviet period of history. The subject of its study is the reality of a person surrounding him on a daily basis. The article is based on the memoirs of the first-timers of the village of Belagash and their children, everyday life is restored: housing and living conditions, catering, medical care, leisure.*

**Key words:** pervotselinniki, everyday life, virgin land, belagash village.

## ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН

ӘОЖ 376

**Нагимжанова, К.М.,**

*педагогика ғылымдарының докторы,  
профессор*

**Сартай, Н.Н.,**

*«Педагогика және психология» мамандығы  
2 курс, магистрант,  
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ  
Қостанай, Қазақстан*

### ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

#### *Түйін*

*Мақалада девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктері және девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторлары жайлы айтылып, девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдермен жұмыс жасау ерекшеліктері көрсетілген. Осындай жасөспірімдермен жұмыс жасау бойынша ұсынымдар берілген.*

***Кілт сөздер:** девиантты мінез-құлық, жетімдер, биологиялық факторлар, психологиялық факторлар, әлеуметтік-педагогикалық факторлар, әлеуметтік-экономикалық факторлар.*

#### **1. Кіріспе**

Қазіргі таңда девиантты жасөспірімдердің мінез құлқы, оны түзетудегі кездесетін қиындықтар, осындай балалармен жұмыс жасау ерекшеліктері назарға ие. Бұл тақырып девиантты жасөспірімдермен жұмыс жасау барысында педагог психологтардың эмоционалды күйіп кету жағдайларының жиі кездесуіне байланысты.

Девиантты мінез-құлық – жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың қылықтары; қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлқы.

Қоғам үшін әлеуметтік ауытқулар әртүрлі мағынаға ие. Позитивті мағынада жүйенің прогрессивті даму құралы, ескірген, консервативті немесе реакциялық мінез-құлық стандарттарын жеңу құралы ретінде қызмет етеді. Олар әлеуметтік-шығармашылық сипатқа ие: ғылыми, техникалық, көркемдік; заманауи мәселелерді шешуге шығармашылық тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді [1, 89 б.].

#### **2. Материалдар мен әдістер**

Негативті мағынада мұндай ауытқуларды әлеуметтік патология деп атауға болады: жасөспірімдер арасындағы қылмыс, масүнемділік, нашакорлық, жезөкшелік, суицид.

Экономикалық, әлеуметтік, діни, мәдени және т.б. ауытқулардың барлық көріністеріне тәуелділік бар.

Маскүнемдіктің, нашакорлықтың психикалық ауруларының өсуімен, халықтың генетикалық қорының нашарлауымен әр түрлі әлеуметтік ауытқулар арасында жасөспірімдер арасында қанғыбстық, қайыр сұрау және жезөкшелік түріндегі әлеуметтік паразитизм кең таралды. Құмарлықпен және қайыршылықпен айналысатын жасөспірімдер көбінесе делдал ретінде әрекет етеді, ұрлық жасайды, зорлық-зомбылыққа жүгінеді, әлсіз қарттарды ұрып-соғып, ұрланған заттарды сатуға көмектеседі.

Жасөспірімдердегі суицидтік мінез-құлық көбінесе өмірлік тәжірибенің жоқтығымен және өмірлік нұсқауларды анықтай алмауымен түсіндіріледі. Жасөспірімнің өзін-өзі өлтіруі – бұл басқа адамдарға әсер етудің тәсілі [2, 168 б.].

Девиацияның негізгі факторлары: 1. Биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық жағымсыз ерекшеліктер. Оларға мыналар жатады:

- ұрпақтан-ұрпаққа берілетін немесе ананың жүкті болғанда дұрыс тамақтанбауы, арақ-шарап, нашакорлы заттарды пайдалануы, темекі тартуы, ананың физикалық, психикалық т.б. сырқаттары себеп болатын генетикалық факторлар: ақыл-ой дамуының бұзылуы, есту, көру кемшіліктері, жүйке жүйесінің зақымдауынан пайда болған денедегі кемшіліктер;

- психофизиологиялық факторлар: психофизиологиялық күш, дау-жанжал, келіспеушілік жағдайлар, адам организмдеріне кері әсер ететін, қоршаған ортаның химиялық құрамы, соматикалық, аллергиялық, токсикалық ауруларға душар ететін энергетикалық технологияның жаңа түрлері;

- физиологиялық факторлар: сөйлеу дефекттері, адам бойындағы соматикалық кемшіліктер

2. Психологиялық факторлар. Бұған баладағы психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларда, психопатияда, неврастенияда т.б. көрінеді. Акцентуациялық сипаттағы мінезді балалар өте ашушаң, дөрекі болады. Оларға міндетті түрде әлеуметтік-медициналық реабилитация, сонымен қоса, арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жұмыстар жүргізу керек. Егер, балаға ата-ананың жылуы, махаббаты, ықыласы жетіспесе, онда, ол ата-анасынан шеттеніп кетеді.

Шеттену – невротикалық реакциялар, қоршаған ортамен қатынастың бұзылуы, сезімдік (эмоционалдық) тепе-теңсіздік және суықтық, ашуланшақтық, психикалық аурулар және психологиялық патологиялар сияқты жағымсыз мінез-құлықтың пайда болуына жол ашады.

3. Әлеуметтік-педагогикалық факторлар. Олар мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде, баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындығы жоқ, үйге берілген оқу тапсырмаларына және бағаларға парықсыз қарайтындар. Бұның бәрі баланың оқудағы бейімсіздігін көрсетеді

Балаға көрсетілген қатыгездік қатынасқа жататындар: қинаушылық, физикалық, эмоционалды, жыныстық зорлық-зомбылық. Қатыгездік үйде, далада, мектепте, балалар үйлерінде, ауруханада көрсетілуі мүмкін. Мұндай іс-әрекетке душар болған балалар қалыпты түрде даму көрмей, қоршаған ортаға бейімделе алмай қалады. Соның әсерінен, бала өзін жаман, керексізбін деп сезінеді.

4. Әлеуметтік-экономикалық факторлар. Әлеуметтің теңсіздігі, қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, жұрттың кедейленуі, жұмыссыздық, инфляция, әлеуметтік кернеу, т.б. [3, 18 б.].

### **3. Нәтижелер мен талқылау**

Отбасылық күйзеліс – бұл баланың жеке басының деформациясын тудыратын және девиантты мінез-құлыққа әкелетін Отбасының тәрбиелік функциясының бұзылуымен байланысты әртүрлі сипаттағы себептер жиынтығы.

Девиантты мінез-құлық жасөспірімдерімен жұмыс істеудің негізгі түрлері:

Бірінші түрі – қолайлы әлеуметтік ортаны ұйымдастыру. Ол ауытқулардың қалыпташуына қоршаған ортаның тигізетін әсері туралы идеяларға негізделген. Әлеуметтік факторларға әсер ете отырып, адамның жағымсыз мінез-құлығының алдын алуға болады. Жұмыс объектісі отбасы, әлеуметтік топ (мектеп, сынып) немесе белгілі бір тұлға болуы мүмкін. Осы модель аясында жасөспірімдердегі тәуелді мінез-құлықтың алдын-алу, ең алдымен, салауатты өмір салты мен сенімділікке деген көзқарасты қалыптастыру үшін әлеуметтік жарнаманы қамтиды. Бұқаралық ақпарат құралдарының саясаты ерекше маңызға ие.

Психопрофилактикалық жұмыстың екінші түрі – ақпараттандыру. Бұл дәрістер, әңгімелер, арнайы әдебиеттерді немесе фильмдерді тарату түріндегі психопрофилактикалық жұ-

мыстың ең танымал бағыты. Бұл тәсілдің мәні сындарлы шешім қабылдау қабілетін арттыру үшін тұлғаның танымдық процестеріне әсер ету әрекеті болып табылады. Көбінесе ақпарат қорқыту сипатына ие. Сонымен қатар, есірткіні қолданудың теріс салдары тізімделеді немесе девианттардың драмалық тағдырлары, олардың жеке тозуы сипатталады

Алдын алу жұмысының үшінші түрі – әлеуметтік маңызды дағдыларға белсенді әлеуметтік оқыту. Бұл модель негізінен топтық тренингтер түрінде жүзеге асырылады.

Қазіргі уақытта келесі формалар кең таралған:

Теріс әлеуметтік әсерге төзімділік (тұрақтылық) тренингі. Тренинг барысында девиантты мінез-құлыққа деген көзқарас өзгереді, жарнамалық стратегияларды тану дағдылары қалыптасады, құрдастарының қысымы жағдайында «жоқ» деп айту қабілеті дамиды, ата-аналар мен басқа ересектердің (мысалы, алкогольді ішетіндер) және т.б. ықтимал теріс әсері туралы ақпарат беріледі.

Ассертивті оқыту немесе аффективті оқыту девиантты мінез-құлық эмоционалды бұзылулармен тікелей байланысты деген пікірге негізделген. Бұл мәселенің алдын алу үшін жасөспірімдерге эмоцияларды тануға, оларды қолайлы түрде білдіруге және стрессті тиімді жеңуге үйретіледі.

Өмірлік дағдыларды қалыптастыру тренингі. Өмірлік дағдылар дегеніміз – адамның маңызды әлеуметтік дағдылары. Біріншіден, бұл қарым-қатынас жасау, достық қарым-қатынасты сақтау және тұлғааралық қатынастардағы қақтығыстарды сындарлы шешу мүмкіндігі. Бұл сонымен қатар жауапкершілікті қабылдау, мақсат қою, өз ұстанымы мен мүдделерін қорғау мүмкіндігі. Сонымен, өзін-өзі бақылау, сенімді мінез-құлық, өзін-өзі және қоршаған ортаны өзгерту дағдылары өте маңызды.

Бұл түрлер оңалтудың жалпы процесінде жүзеге асырылады, онда оңалту бағдарламасына сәйкес жасөспірімдер жеке және ұжымдық әңгімелерге қатысады, оның ішінде алкоголь, есірткінің адамға әсері; кәмелетке толмағандардың құқықтары; уақытты басқару; агрессивті емес қарым-қатынас формалары; өзін-өзі таныстыру; эмоцияларды басқару; қолдау топтары және т.б.

Төртінші түрі – девиантты мінез-құлыққа балама қызметті ұйымдастыру. Жұмыстың бұл түрі девиантты мінез-құлықтың ауыстыру әсері туралы идеялармен байланысты. Мысалы, тәуелділік жеке динамикада маңызды рөл атқаруы мүмкін өзін-өзі бағалауды арттыру немесе анықтамалық ортаға интеграциялау. Адамдар көңіл-күйді жақсартатын психоактивті заттарды орнына жақсы нәрсе алғанға дейін қолданады деп болжанады. Қызметтің балама түрлері: таным (саяхат), өзін-өзі сынау (тауға шығу, қауіпті спорт), маңызды қарым-қатынас, махаббат, шығармашылық, қызмет (оның ішінде кәсіби, діни және рухани, қайырымдылық).

Оңалту процесінде жасөспірімдер мекеме негізінде де, одан тыс жерлерде де ұйымдастырылған конкурстарға, концерттерге қатысуға ынталы. Еріктілермен және демалыс мекемелерімен ынтымақтастықтың арқасында жасөспірімдер мұражайларға тегін баруға, жорыққа баруға, ойын-сауық саябақтарында, скалодромда, мұз айдынында жаңа бір нәрсені көруге, зауыттардың жұмысын көруге және т.б. мүмкіндік алады.

Бесінші түрі – салауатты өмір салтын ұйымдастыру. Бұл денсаулық үшін жеке жауапкершілік, сыртқы әлеммен және оның денесімен үйлесімділік туралы идеялардан туындайды. Салауатты өмір салты дұрыс тамақтануды, тұрақты физикалық белсенділікті, еңбек пен демалыс режимін сақтауды, табиғатпен қарым-қатынасты, артық жағдайларды болдырмауды қамтиды. Бұл бағыттағы жұмысты негізінен бөлім тәрбиешілері жүзеге асырады.

Алтыншы түрі – жеке ресурстарды жандандыру. Жасөспірімдердің белсенді спорт түрлері, олардың шығармашылық көрінісі, қарым-қатынас топтарына қатысу және жеке өсу, арт-терапия – мұның бәрі жеке ресурстарды белсендіреді, өз кезегінде адамның белсенділігін, денсаулығын және теріс сыртқы әсерлерге төзімділігін қамтамасыз етеді.

Жетінші түрі – девиантты мінез-құлықтың теріс салдарын азайту. Жұмыстың бұл түрі девиантты мінез-құлық қалыптасқан жағдайларда қолданылады. Ол қайталанулардың немесе олардың теріс салдарының алдын алуға бағытталған [4, 126 б.].

**Әдебиеттер тізімі**

- 1 Дергунов А.В., Губин В.А. «Психолого-педагогическое сопровождение подростков с делинк-ветным поведением». – СПб.: ЗАО ПОНИ, 2008, 207 с.
- 2 Данилович Х.К. «Технологии профилактики девиантного поведения детей и подростков» / Киев., 2008, 59 с.
- 3 Смелзер Н. Социология: пер. с англ. / М.: Феникс, 1994, 688 с.
- 4 Фирсов М.В., Студенова Е.Г. «Теория социальной работы: Учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений» / М., 2001, 432 с.

**НАГИМЖАНОВА К.М., САРТАЙ Н.Н.**

**ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ПОДРОСТКАМИ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ**

*В статье рассказано о психологических особенностях подростков с девиантным поведением и факторах возникновения девиантного поведения, показаны особенности работы с подростками с девиантным поведением. Даны рекомендации по работе с такими подростками.*

**Ключевые слова:** девиантное поведение, сироты, биологические факторы, психологические факторы, социально-педагогические факторы, социально-экономические факторы.

**NAGIMZHANOVA K.M., SARTAY N.N.**

**FEATURES OF WORKING WITH ADOLESCENTS WITH DEVIANT BEHAVIOR**

*The article describes the psychological characteristics of adolescents with deviant behavior and the factors of occurrence of deviant behavior, shows the features of working with adolescents with deviant behavior. Recommendations for working with such teenagers are given.*

**Key words:** deviant behavior, orphans, biological factors, psychological factors, socio-pedagogical factors, socio-economic factors.

**ӘОЖ 372.882**

**Бекбосынова, А.Х.,**

*тіл және әдебиет теориясы кафедрасының  
қауымдастырылған профессоры,  
филология ғылымдарының кандидаты,  
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,  
Қостанай, Қазақстан*

**Макатова, А.А.,**

*қазақ тілі мен әдебиеті, 4 курс,  
А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,  
Қостанай, Қазақстан*

**МЫСАЛ ЖАНРЫН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ**

**Түйін**

*Мақалада мысал жанрын мектепте оқытудың ерекшелігі талданды. Яғни, оқушылардың сабақ барысында ақпаратпен жұмыс жасай алу және оны өмірде қолдану жолдары зерделенді. Мысал жанрының оқушыға тигізер маңызы – тұлға психологиясы, әлеумет-тану теориясы, когнитивті лингвистика, рухани-моральдық аспекті және таным теориялары бағыттар тұрғысынан қарастырылды. Талдау барысында жаңаша көзқарастар мен теорияларды жинақтаған еңбектер пайдаланылды. Мақалада оқушылардың мысал жанрын оқу барысында таным және ақыл-ой процесі дағдыларын дамыта отыра білім алуы, оны өңдеу, талдау жұмыстарын іске асыруы және түрлі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен әдіс-тәсілдерді ұтымды қолдану маңыздылығы баяндалды.*

**Кілт сөздер:** мысал, тұлға психологиясы, танымдық теория, мораль, сюжет, тәрбие, білім беру, таным теориясы.

## 1. Кіріспе

Мысал жанрын оқытудың ерекшелігін – жаңаша көзқарастар мен пайымдаулар тұрғысынан талдау қажет. Ол үшін әлемдік зерттеулер мен ғылыми теорияларға көмекке жүгінеміз. Себебі, әлемдік білім беру жүйесінде көптеген зерттеулер мен жаңаша ашылулар толыққанды зерттеуге түсіп, ғылыми тұрғыда дәлелденген сипатқа ие.

Мектеп бағдарламасына сүйенер болсақ, мысал тек бастауыш буын өкілдерінің жоспарында қамтылған, бұл өз кезегінде оқушылардың жақсыдан үйреніп, жаманнан жиренуге тәрбиелейтін көмекші құрал болып табылады. Әуелі, мысалдағы сюжет пен оқиғаны қазіргі заманғы мәдениет пен қоғамның, әлеуметтік өзгерістерімен салыстыра оқытқан жөн. Автордың өзі өмір сүрген заманындағы проблемаларды ишаралап, тұспалдап айту мақсаты мен салдарын зерделеу – оқушының салыстыру, ғаламдық тұрғыда бағалау дағдыларын қалыптастыруға итермелейді. Екіншіден, автор мен оқырман арасындағы байланыс тұрғысынан талдау жасауда маңызды. Өз ұлтымызға тән мәдениет пен даму тенденцияларына қызығушылық таныту, қазақ күйінің өзгерістер арасалмағын қарастыру – таным деңгейінің жоғарғы сатыларына қадам басуға септігін тигізеді.

Орта мектепте қазақ әдебиетіндегі «мысал жанрын» оқыту – рухани құндылықтарды дәріптеуде, жақсы мен жаманды айыра білуде алар орны ерекше. Оқушы жақсы мен жаманды айыра білуге, қоғамдағы мәселелерге өзіндік көзқараспен қарай алуға үйренеді. Сонымен қатар тұлға психологиясы, әлеуметтану теориясы, когнитивті лингвистика, рухани-моральдық аспектілер, таным теориялары сынды әлемдік деңгейдегі факторлар, мысал жанрында қамтылады. Демек, осы ауқымды мәселелерді оқытудан тыс қарастырмай, керісінше мысал жанрымен тұтастықта қарастыру маңызды. Тағы бір ескеретін дүние, біз өзге көркем шығармалардың тәрбиелік не болмаса дамытушылық маңызын жоққа шығармаймыз. Біз мысалдың көркем шығармаларды оқытуда негізгі қаңқа болуы себебінен, оның дұрыс әрі мықты қалануына жағдай мен басымдылық жасалу қажет деп есептейміз.

## 2. Материалдар мен әдістер

Біріншіден, мысалдың тұлға психологиясы тұрғысынан мәні мен пайдасына тоқталсақ. Ағылшын ғалымдары Бартлетт Стив, Бертон Диана «Білім берудегі зерттеулер. Кіріспе» атты еңбекте «Жеке жетістіктер: негізгі психологиялық теориялар» атты 8-тарауында: «адамның білімі жоғары деңгейде болуын қаласақ, оны қоғам, қоршаған орта контексінде қарастыру керек. Бұған қоса, әлеуметтік таным мен мотивация мәселелерін қарастыру маңызды екендігін көрсетеді» [1,258].

Біріншіден, мысал сюжеті арқылы – оқушы бойында, қоғам жайлы, қоршаған ортадағы мәселелер туралы ақпараттар мен көріністердің іргетасы қаланады. Маңыздысы да осы. Мектеп бағдарламасында оқытылатын Ахмет Байтұрсыновтың «Егіннің бастары», «Өгіз бен бақа», «Аққу, шортан, һәм шаян» сынды мысалдар қазақ халқының табиғаты мен қазақ өміріне сай жазылған, төл туынды қатарына жатады. Оқушы бұл мысалдарды оқу арқылы – өзімізге тән мәдениет, рухани құндылықтар мен салт-сана жайлы түсініктер мен мағлұматтар алады. Қазақ қоғамында бар не болуы ықтимал проблемалар мен жат мінез-құлықтарды әшкерелейді. Оқушы көтерілген қоғамдық мәселелерді саралап бағалайды. Алайда, осы саралау мен бағалау процестері кезінде барлық оқушы өзгеге ұқсамайтын, ерек жауап нұсқаларымен, өзіндік шешім шығару мен көзқарастарының алуандығымен тандандырады. Себебі, тұлға психологиясы оқушыларда әртүрлі, тіпті, мінез-құлықтың өзгеше болуы, ойлау процесінің әртүрлілігі. Сол себептен де, мысал жанрында орын алатын түрлі өмірлік жағдаяттар мен оқиғаларға оқушылардың қабылдауы, шешімі мен қорытындылары бірдей болмауы ықтимал. Осы кезде, ұжымдық талдау жүргізу, әрбір оқушы көзқарасын сұрау арқылы тұлғаның позициясын, қоршаған орта жайындағы түсініктерінің қалыптасуына ықпал етеміз. Расыменде, үлкен маңызға ие – мысал жанрының оқу бағдарламасында аз қамтылуы, өз кезегінде оның практикалық маңызын төмендетеді. Тағы бір ескеретін жағдай, мысалдағы мораль мен фиктивті жан-жануарлар бейнесі арқылы ұсынылады. Ол бастауыш буын оқушылары үшін өте қызықты, жаңаша мазмұнға ие шығарма ретінде қабылданады. Әртүрлі жан-жануарларға жан

бітіре сөйлету, белгілі бір іс-әрекеттер мен оқиға жүйесін құрастыру оқушы қызығушылығын арттыратыны сөзсіз. Оқушылардың жас ерекшелігін ескеретін болсақ, бұл кезеңдегі оқушылар барлығын тез қабылдап, тез меңгеретін уақыт болып табылады. Сондықтан, мықты тәрбие мен білімнің іргетасын осы кезеңде қалаған дұрыс.

Кез келген тұлғаның әр қилы аспектіде дамуы үшін – әлеуметтік таным жақсы қалыпташуы қажет. Мысалдың ғибратты, мазмұнды және жамандықты ашық әшкерелеуі тұлға бойындағы әлеуметтік танымды жетілдіруде өз септігін тигізеді. Әлеуметтік таным дегеніміз не? деген орынды сауал туындайды. Бұл жайлы психология, әлеуметтану және когнитивті лингвистика сынды еңбектерде көптеп жазылған.

Ғалым Әмірқұлова Ж.А. «Қазақ фольклорындағы мәдени-тәрбиелік таным көріністері» атты мақаласында қоғам арасында таным туралы түсініктің толық қалыптаспауы жайлы сөз етеді. Егер адам өзіне «мен кімін?» деген сауалды қойып, соған жауап іздеген сәтінде ғана, таным үрдісіне жақсырақ мән беріле бастар еді. Әлеуметтік таным – қоғамдағы рухани және материалдық байлық көздерінің бөлінісінен, әділетсіздіктен пайда болып даму үстінде. Ал әлеуметтік тіршілік қайшылықтары – адамның таным деңгейіндегі түсініспеушіліктерінен адамдардың бойындағы адами қасиеттерінің негізінде қоршаған ортаға, адамдармен қарым-қатынасында өздерінің мінез-құлық өзгешелігінің ерекшелік-терінен болады [2, 98].

Мысал жанрын оқыған кезде «әділетсіздік», «әлеуметтік тіршілік қайшылықтары», «рухани және материалдық байлық», «бөлініс» сынды ұғымдарды көптеп кездестіреміз. Өуелі, оқушылар осы ұғымдармен танысады. Танысқаннан соң, адами қасиеттердің әсерін, адамдармен қарым-қатынас кезіндегі мінез-құлық өзгешеліктеріне мән беріп, бақылайды. Өмірмен байланыстыра шешімдер қабылдайды. Осы қадамдарды іске асыруда оқушылардың бойында «әлеуметтік таным» фундаменти қаланады. Оқушының жас ерекшелігін ескере отырып, «әлеуметтік таным» түсінігі толыққанды қаланады деп айта алмаймыз. Біріншіден, жоғарыда аталып өткендей, оқушылардың жас ерекшелігі, психологиялық қабылдау жүйелері (сана, ақыл-ой, қабылдау процестері, ес т.б.) әртүрлі. Кейбір оқушылар тез қабылдап, тез түсініп алуы ықтимал, ал басқа бір оқушылар үшін бұл процесс асықпай, ақырын жүруі мүмкін. Бұл факторларды да ескерген жөн. Алайда, осы секілді көптеген себептерді негізге алып, оқытуды жеңілдету не болмаса тапсырмаларды қарапайым нұсқада ғана ұсыну – алға қойылған оқу мақсаттардың орындалу коэффициентін төмендетеді. Дұрысы жеңіл-желпі тапсырмаларды емес, білімді жоғарылатуға бағытталған тапсырмалар жүйесін беру. Осылайша жұмыс жасаудың нәтижесінде, оқушылардың өзге қырынан дамуына мүмкіндік тудыра аламыз. Сонымен қоса, әлеуметтік таным әр ұлттың мәдениеті, тілі мен мысалы арқылы әрқилы қалыптасады. Мысалы, Ахмет Байтұрсынов қазақ мысалдарын жазу кезінде қазақи таным, өмір сүру ерекшеліктеріне мән бере отырып, өзгерістер енгізді. Бұның тиімділігі оқырман үшін қабылдауға оңай болуы мен жалпы мысалдағы мазмұн мен оқиға ішіне тез бойлай алуға мүмкіндік тудырды. Біз қарастырып отырған мысалдарды оқыту – қазақ халқының тілі мен мәдениетіне, салт-санасын зерделеуге бағытталған. Қазақ мысалдарын оқып өскен балалардың әлеуметтік танымы кеңейіп, қазақ ұлтына тән ерекшеліктер мен қажет емес жат мінез-құлықтар, іс-әрекеттер жүйесін бағалауға септігін тигізеді.

Енді мысалды рухани-моральдық аспектілер тұрғысынан талдап көрсек. Ағылшын ғалымдары Ритцер Д., Степниcki Д. «Әлеуметтану теориясы» атты еңбекте әлеуметтану теорияларын негізге алып, Эмиль Дюркгейм білім берудегі реформалауда балалардың қоғамға деген моральдық көзқарасын қалыптастыруға көмектесу керектігін айтады. Тұлғаны «мораль» түсінігі арқылы білімдендіру, тәрбиелеу мәнін негізге алып, толыққанды түсіндіреді. Мектептердің қазіргі замандағы моральды әлеуметтік негізде қамтамасыз ете алатын жалғыз мекеме болатындығын алға тартып, сенім білдіреді.

Дюркгейм үшін мораль үш компоненттен тұрады. Біріншіден, мораль тәртіпті, яғни эгоистік импульстарға қарсы тұрған билік сезімін қамтиды. Мұнда шектеу жоқ. Өйткені жеке мүдделер мен топтық мүдделер бірдей емес және кем дегенде қысқа мерзімді конфликт тууы мүмкін. Мораль – қоғамға қосылуды білдіреді, өйткені қоғам – біздің моральдық көзіміз. Мо-



раль адамды толықтырады. Үшіншіден, мораль автономияны, яғни біздің іс-әрекеттерімізге жеке жауапкершілік сезімін қамтиды. Дюркгеймнің қоғамға моральдық көзқарас ретінде қарауы – көптеген адамдарға оның мінсіз актор болып сырттай бақыланатын адам, яғни толықтай конформист саналуы. Алайда Дюркгейм автордың мұндай анықтамасымен толық келіскен жоқ [3, 114].

Шыныменде, біздің моральдық көзқарастарымыз – қоғамды қалыптастырады, сондықтан да мораль – қоғамға қосылуды білдіреді. Мысалдың өзегі де – мораль болып табылады. Мораль жоқ болса, мысалдың мазмұны жоғалады. Дюркгейм ұсынған мораль анықтамасы мысалдың маңыздылығының көрінісі.

Әлеуметтану теориясы тұрғысынан мысалдың ерекшелігіне назар аударсақ. Дженсен ұсынған зерттеулерде ақыл-ойдың 80 пайызы тұқым қуаласа, 20 пайызының қалыптасуына қоршаған орта әсер етеді деп есептеді. Жуықта Ұлыбританияда жүргізілген Джеррим және т.б. (2015) соңғы зерттеулері нәтижесінде балалардың оқи алу көрсеткіштеріне қатысты әлеуметтік-экономикалық алшақтықты генетикалық факторлар түсіндіріп бере ала ма деген сұраққа жауап беруге тырысты. 10 000-нан астам ана мен бастауыш мектеп оқушыларынан биомолекулярлық деректер жинақталып, оны 7, 9 және 11 жастағы балалардың оқу көрсеткішімен салыстырып көрді. Нәтижесінде оқу бойынша тест нәтижелеріне қатысты әлеуметтік-экономикалық алшақтықтың 2 пайызы ғана генетикалық тұқым қуалаушы-лықпен байланысты екендігі анықталды, бұл қоршаған орта факторларының әсері жоғары екенін тағы да дәлелдейді [3, 276].

Бұл зерттеуден оқушының қоршаған орта факторларының түйген қорытындылары мен байланыстырының әсер ету ықпалы жоғары екендігін байқаймыз. Демек, әлеуметтік мәні жоғары мысал жанрын оқу – оқушы үшін, оның өмірлік тәжірибесі мен дамуына үлкен үлес қоса алатын, маңызды жанр ретінде қарастырылуы қажет.

### **3. Нәтижелер мен талқылау**

Оқыту теориясын қарастырғанда бірқатар мәселелерді атап өткен жөн. Бұл мәселелер қатарына мінез-құлық, танымдық теориялар, олардың негізгі қағидаларын терең түсіну. Тұлға психологиясына қатысты айтылған мәліметтер, осы мінез-құлық қағидаларымен ұштасып дамиды. Ия, мінез-құлықтың қалыптасуына, өзгеруіне өмірлік жағдаяттар, қоғамдық оқиғалар әсер етеді. Алайда, туа біткен кейбір мінез-құлықтарды өзгертуге әсер ете алмайтын тәжірибелерде аз емес. Мысал жанрындағы кейіпкерлердің образы арқылы оқушылар өздерінің іс-әрекеттерін, мінез-құлықты мен жүріс-тұрысы жайлы ой қозғайды. Мысал мінез-құлықтың өзгеруіне не дамуына әсер ете алады, оны өмірлік жағдаятқа сай шешім шығаруға итермелейтін қозғаушы болады.

Ал танымдық теория жағдаят пен қоршаған ортаның оқытуға тигізетін әсеріне ерекше мән береді. Танымдық теория оқушылардың ойы, сенімі, көзқарасы және құндылықтарының рөліне аса мән береді. Оқушылардың «Оның қажеті қанша?», «Мен дұрыс жасап жатырмын ба?» тәрізді ойлары оқуға әсер етеді, сондықтан оқу жоспарын қайта қарастыру мәселесі орын алады. Білім беру мақсатында оқушыларға түсіндіру және үйретуді тәжірибе мен кері байланыстың көмегімен білімін жетілдіргісі келетін оқушыларға қоршаған ортаның қолдауы деп түсінеміз. Оқушыларға білім не үшін қажет, олар білімге қалай қол жеткізеді, оны қалай қайталап, кодтайды, сақтайды немесе еске түсіреді деген мәселелер қамтылған [4, 41]. Танымдық теория оқытуды білім алу, ақпаратты өңдеу, жад жүйесі, сабақ барысында болып жатқан оқиғаларды (мұғалімдер, құрдастары, материалдар, ұйымдар) оқушының қабылдауы мен түсіндіруі сияқты факторлармен байланыстырады.

Бұл теорияны оқытудың – математикалық есептерді шығару, мәтінді қорытындылау, эссе жазу сияқты күрделі формаларын түсіндіру үшін қолдануға болады. Яғни, оқушының таным процестерінің ықпалымен қоршаған ортаны зерделеу, тигізетін ықпалы жайында мағлұмат береді.

Мектепте мысал жанрын оқытудың мәні *тұлға психологиясы, әлеуметтану теориясы, когнитивті лингвистика, рухани-моральдық аспектілер, таным теориялар* сынды әлемдік

деңгейдегі мәселелерді әдебиет тұрғысынан зерделеп, оқушыға жаңа мазмұн ашуда өзіндік ықпалын тигізеді. Оқушылардың ынтасын анықтау және оны жоғарылатуда маңызды. Бұл өз кезегінде мотивацияны қолдануға алып келеді.

Сонымен қатар, мысал сюжетіндегі кейіпкерлер образы мен олардың іс-әрекеттері оқушыны ынталандыруы, яғни мотивация беруі әбден мүмкін. Бұл мотивация өз кезегінде оқушының кітап оқуға деген қызығушылығын оятуға септігін тигізеді. Себебі, оқушыларға кейіпкерлердің іс-қимылдары мен диалогтары қызықты болады. Мысалдан туындайтын қорытынды ой, мораль мен нақыл сөздер оқушының қазіргі замандағы қоғамдық проблемалар мен қазақ өміріндегі мәселерге қызығушылықтарын қалыптастырады. Бұл өз кезегінде білімнен бұрын, тәрбиенің бірінші болып берілуі маңыздылығының көрінісі.

Ағылшын әдіскер-ғалымы Шунк Дейл Х. «Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі» атты еңбекте: «оқыту процесіне білім алу, дағдылар, тәсілдер, ұстанымдар, көзқарастар және мінез-құлықты қалыптастыру мен оларды жетілдіру жатады» [4,18] дейді.

Байқағанымыздай, оқыту процесіне оқушының көзқарастары, мінез-құлықтарын қалыптастыру, жетілдіру компоненттері де маңызды. Мысалды оқытудың келесі бір мәніне осы факторды жатқыза аламыз. Осы бөлшектерді құрастыруда мысалдың алар орны үлкен. Оқушының ақпаратты еске түсіруі, нақтыдан жалпыға көше отырып, бірізділік тәсілін қолдануы мен алдыңғы сабақтардағы негізгі сөздер мен идеяларды еске түсіруінің барлығы – ақпаратты есте сақтауға немесе оны еске түсіруге қажетті стратегиялар [1, 284] болып табылады.

Ағылшын ғалымдары Шульц Д.П., Шульц С.Э. «Қазіргі психология тарихы» атты еңбекте тұлға психологиясынан бөлек, гуманистік психология жайлы баяндайды. Яғни, гуманистік психология – адам күші мен позитивті талпыныстарына, саналы тәжірибесіне, еркіне, адам әлеуетін жүзеге асыруға және адам болмысының тұтастығына деген сенімге негізделеді [5, 375].

Әлеуметтік таным теориялары оқушының отбасы мен қоршаған ортаны танып-білуінің қажеттілігін мойындайды, әрі бір мезгілде неғұрлым тереңірек білім жинақтау үшін сабақ беру мен оқудың да маңызды екеніне баса назар аудару керектігін еске салады [6, 66]. Демек, оқушыға қолжетімді «мәдени ресурс» ретінде қарастырады. Оқытуда ықпал ететін факторлардың (тәрбие мен табиғат) өзара байланысы мен сәйкестігі жайлы екінші бөлімде толықтыра баяндайды. Табиғат пен тәрбиенің өзара байланысы – екіжақты даму процесінің бір бөлігі.

Ағылшын ғалымы Поллард Эндрю «Рефлексивті оқыту негіздері» атты еңбекте: «оқыту – адамзат іс-әрекетінің қызық та, аса күрделі қыры» [6, 59]. Ал, орыс ғалымы Вачкова С.Н. оқушылардың 20% ертегі мен мысалдың айырмашылығын дұрыс түсінбейді, екі жанрды шатастыру секілді қателіктер кездеседі дейді. Бұған себеп, бастауыш мектептің оқу бағдарламасында мысал жанрын дидактикалық жанр ретінде, оқушының мәнерлеп оқу техникасын меңгеру, мұғалімнің көмегімен бірлесе мысалдың моральін анықтау, оны талдау және сахналау мақсаттарында пайдалана қарастыруға басымдық берілуі. Бұл кезеңде оқытудың басты назары – мысалдың композициясы мен тіліне қойылады. Осының әсерінен оқушылар ертегі мен мысалдың ара-жігін толыққанды білмеу сынды проблемалар туындайды. Оқушыны тек теориялық біліммен ғана емес, тұлға ретінде қалыптасу сатысында мысал үлкен септігін тигізеді. Жаңа әлеуметтік шарттар мен кезеңдерде, оқушының бейімделуі үшін өмірлік тәжірибе, сабақ алу сынды дағдыларды үйренеді. Сол себепті де мысалды «ерекше жанр» ретінде қарастыру маңызды.

#### **4. Қорытынды**

Қорыта келе, бүгінгі күні мысал жанрының тақырыбы кеңейіп мазмұны тереңдей түсті. Себебі, адам мінезіндегі жағымсыз қылықтар, қарапайым өмірдегі, іс-әрекеттеріндегі қылықтарды нақты дөп тауып сынайды. Тәрбие – тал бесіктен демекші, оқушылардың жас ерекшелігін ескере отырып, жас кезінен бастап, мысал жанрын оқытуға ерекше мән беру – дұрыс жолға бағыттау болмақ. Жоғары мәдениетті қоғам болудың алғашқы қадамдарын жасайтын

мектеп жастарды заман ағымына лайықты әлеуметтендіру арқылы қоғамның мейлінше қалыптасып қозғалысын қамтамасыз етеді. Олар тәртіпке, тіл алғыштыққа, ауызбірлікке және ұқыптылыққа ерекше мән береді. Сонымен қатар, мысал оқушыларды өз мәдениетіне сай ойлауға, дәстүрді құрметтеуге және ережелерді ұстануға үйретеді. Барлық қоғамда білім саласы – мәдениетті қалыптастырудың маңызды құралы. Қоғам және адам арасындағы байланысты орнатушы көпір болатын мысалды оқыту – тұлғаның өмірлік танымның қалыптасуына, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылыс жасауына, қоғам арасында дұрыс өмір сүруге көмекші болады. Жоғарыда айтып өткендей, бастысы тұлғаның рухани дамуы, оның әлеуметтік рөлін дұрыс ұғынуы, рухани кемелденуге бағыттау. Бұл мысалды оқытудағы басты көзделетін мақсат.

#### Әдебиеттер тізімі

1 Бартлетт Стив, Бертон Диана «Білім берудегі зерттеулер. Кіріспе» / Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 464 б.

2 Әмірқұлова Ж.А. «Қазақ фольклорындағы мәдени-тәрбиелік таным көріністері» // Философия ғылымдарының докторы, профессор Гүлжихан Жұмабайқызы Нұрышеваның 60 жылдығына арналған «Ұлы даланың жеті қыры және қазақ философиясының өзекті мәселелері» Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, 2019. – 512 б.

3 Ритцер Д., Степницкий Д. «Әлеуметтану теориясы». 10-басылым \ Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 856 б.

4 Шунк Дейл Х. «Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі» \ Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019 жыл. – 608 б.

5 Шульц Д.П., Шульц С.Э. «Қазіргі психология тарихы». 11-басылым \ Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018 жыл. – 448 б.

6 Поллард Эндрю Рефлексивті оқыту негіздері / Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020. – 728 б.

#### БЕКБОСЫНОВА, А.Х., МАКАТОВА, А.А. ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ БАСЕН В ШКОЛЕ

*В статье проанализированы особенности изучения басен в школе. То есть изучены способы, которыми учащиеся могут работать с информацией во время урока и применять ее в жизни. В целом, рассмотрены особенности жанра басни в сферах психологии личности, теории социологии, когнитивной лингвистики, духовно-нравственного аспекта и теории познания. В работе были использованы труды, обобщившие новейшие подходы и теории. В ходе изучения жанра басни было отмечено, что учащиеся приобретают навыки познавательного и умственного процесса, осуществляют его обработку, анализ и рациональное использование различных информационных коммуникационных технологий и методов.*

**Ключевые слова:** басня, психология личности, когнитивная теория, мораль, сюжет, воспитание, образование, теория познания.

#### BEKBOSSYNOVA, A.KH., MAKATOVA, A.A. FEATURES OF LEARNING FABLES IN SCHOOL

*The article analyzes the features of the study of fables in school. That is, the ways in which students can work with information during the lesson and apply it in life are studied. In general, the features of the fable genre in the fields of personality psychology, theory of sociology, cognitive linguistics, spiritual and moral aspects and theory of knowledge are considered. The work used works that summarized the latest approaches and theories. During the study of the fable genre, it was noted that students acquire the skills of cognitive and mental process, carry out its processing, analysis and rational use of various information and communication technologies and methods.*

**Key words:** fable, personality psychology, cognitive theory, morality, plot, upbringing, education, theory of knowledge.

UDC 35.09

*Aidarkhanova A.A., Degtyareva X.S., Yessenaman S.Y.*  
*KazNPU named after Abay teachers,*  
*masters of pedagogical sciences,*  
*Almaty, Kazakhstan*

## USING SOCRATIVE SERVICE IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING FOR THE FORMATIVE ASSESSMENT IN THE NEW REALITY BY ZOOM

### *Abstract*

*Distance learning is becoming increasingly popular, whether for convenience, to accommodate work hours, or simply to have the ability to study from anywhere. And now, more than ever, with the coronavirus pandemic forcing people to stay at home, it's more critical. Modern realities force us to look for new ways of learning by using the latest information technologies. In the shortest possible time, we, teachers of a foreign language, had to choose from a huge number of offered educational platforms and services those that would help to continue the learning process in the best way, but already on the Internet space. An especially effective form of work with students is the work on the ZOOM educational platform. And nowadays it is not enough to use the only Zoom itself, it can be used within the internet source like Socrative with all the benefits.*

**Key words:** *Zoom, Socrative, Distance learning, formative assessment.*

### **1. Introduction**

Distance learning is «a purposeful, specially organized process of interaction between students and the teacher, with the means of information and communication technologies (ICT) and among themselves» [1].

The advantages of distance learning should be highlighted. Manufacturability – training using modern software and equipment. It makes distance learning more effective. New technologies make it possible to make visual information vivid and dynamic, build your own educational process, having an active student interaction with the learning system. The development of Internet networks, fast Internet access, the use of multimedia technologies, sound, video make distance learning courses complete and interesting. Internet and distance learning is an opportunity to study almost anywhere in the world where there is a computer and the Internet. The Internet provides a wide range of informational opportunities. But no matter what characteristics the information-subject environment has, it will be the linguodidactic tasks and features of the cognitive activity of students determined by the specific goals of education that will come to the fore.

Therefore, distance learning, taking into account Internet resources, is a fundamental means of implementing these tasks. Currently, this form of education is the most popular among working students. However, on the Internet, one can observe the rapid development of the information-subject environment in different languages. A trained professional who is expected to find his niche in the rapidly developing technologies of developed countries must be well informed in his field. Modern means of communication with partners, access to information resources of the Internet, presuppose possession of not only computer technologies, but also foreign languages. It is no coincidence that UNESCO has declared our century the century of polyglots. Information is of paramount value in the era of informatization. The specificity of the subject "Foreign language" is that the fundamental component of the content of teaching a foreign language is not a scientific basis, but methods of work – teaching various types of speech activity: speaking, listening, reading and writing. Therefore, in order to teach students various types of speech activity, it is necessary to provide each student with the opportunity to practice the type of speech activity that he is mastering at the moment [2].

## 2. Materials and methods

ZOOM is a cloud-based video conferencing platform that allows you to communicate online in an accessible format in real time, which was a fundamental factor when choosing a platform for teaching English to schoolchildren online, because, thanks to its functional features, ZOOM allows us, teachers, to conduct a lesson as efficiently as possible with distance learning. One of the key benefits of the ZOOM platform is that it provides communication software, which combines video conferencing, chat, and collaboration between students and teachers through the use of various functions offered on the ZOOM platform by both sides of the educational process.

Teaching a foreign language involves direct communication between learners and teachers in various forms. The ZOOM platform implements these conditions, since the teacher, who is also the organizer of the conference, creates an opportunity for communication, both oral and written, operating with various functions that this system offers. For example, an organizer teacher has the ability to control a microphone, i.e. organize audio perception and video for all conference participants, create a kind of linguaphone class for practicing listening and reading skills, demonstrate the screen of digital device to show various information materials, including audio and video materials, presentations, electronic version of teaching materials and visual materials.

The teacher, while showing the screen, using the «comment» function, can highlight those points that need to be paid special attention or perform various exercises, for example, connect words and pictures, solve a crossword puzzle. Students can display their homework on their screen by implementing the «screen sharing» function, and the conference organizer teacher, in turn, sees the student's screen on his own screen, corrects the assignment, and marks it. Another useful function «chat» allows to write questions and give answers to them without turning on the microphone, to practice writing skills, teacher can enter new lexical units for study or send files and various types of documents to all students at once or selectively, which helps to provide a differentiated approach to teaching a foreign language in a general education school. In addition, an interactive whiteboard is built into the platform, which allows direct feedback with students in real time: the teacher has the ability to visually explain the material, give written assignments and check them directly in the lesson, work out the necessary lexical and grammatical material, work with visual material. One of the necessary functions of this platform for teaching a foreign language is the ability to record a lesson.

The teacher has the opportunity to show the past lesson to those students who, for whatever reason, could not attend the online lesson at one time or another. In ZOOM, we can divide schoolchildren into pairs or groups to work on individual tasks: for example, creating a dialogical or monologue statement, projects or creative workshops. In this way, teachers maintain their familiar working methods, effectively integrating them into the new lesson format.

In other words, ZOOM has many advantages, which makes this service indispensable for teachers of a foreign language during distance learning, but the most important advantage is that the platform allows teachers to use live speech when interacting with students, without which learning a foreign language is a priori impossible, and thereby facilitating the organization of full-fledged foreign language lessons in a complex environment of modern realities.

One of the main problems of online learning is still user authentication when testing knowledge. Since the best technology solutions have not yet been proposed, most distance learning programs still have a face-to-face examination session. It is impossible to know who is on the other side of the screen. In some cases, this is a problem and requires special measures, tolerances and skills of tutors. Part of this problem is solved by installing video cameras on the training and program side [3].

The work of a teacher does not seem to be without the use of various Internet technologies when organizing distance learning through Zoom. The choice fell on Socrative service, as it helps teacher to organize an assessment of students. And while assessing teacher can use both, as Zoom and Socrative to check whether the real student is working on a test or not.

Socrative is a free service that lets you construct quizzes, surveys, questionnaires, and tests in a matter of minutes. Furthermore, Socrative allows users to monitor test results in real time and measure the success of not only the entire class, but also each individual student. At any given time, up to 50 individuals may be checked.

In the studies by Chou, Chang, and Lin (2017) and by Yarahmadzahi and Goodarzi (2020) investigated learners' perceptions between mobile-based tests using Socrative and paper-based tests in language classrooms. The results of these studies indicated positive attitudes towards the use of mobile phones for formative assessment. In both studies, participants reported some advantages of using Socrative over paper-based tests, including better engagement in tasks and higher motivation. Furthermore, the participants of both studies described the experience of using Socrative in EFL formative assessment as entertaining and expressed their desire to use Socrative for formative assessment in other courses, too [4].

### **3. Results and discussion**

Algorithm for creating a test using the Socrative Internet service.

Step 1. Register on the website [www.socrative.com](http://www.socrative.com). To compose a quiz or test, you need to go to Socrative and select registration as a teacher by clicking on the Teacher login button and in the authorization window that opens select the Get Account button, after which the user registration form will open, where you need to go through three stages: Create a profile, specify an educational institution, create an account. By registering on the site [socrative.com](http://socrative.com), in the future, you can log in to this site using the created account with a password, or use special applications on smartphones.

Step 2. Create a test. After registering a user as a teacher on the [socrative.com](http://socrative.com) website, a personal teacher page is automatically created, where the individual teacher's room code will be indicated at the top of the screen in the center of the page, using which students can later have access to the tests of this teacher. To create a test, you need to go to the Quizzes tab, where using the Add quiz – Create new command, create a subject for the test and select one type of questions. The Socrative service offers many different test options: in the form of questions that need to be answered «true» or «false», multiple choice questions and open-ended questions.

When choosing the True / False button, you can create a question with the answer «true» or «false» and pressing the Save button to save the question. When you select the Multiple Choice button, a question with multiple choice of answers is created, where to indicate the correct answer you need to put a check mark on it. To create an open answer with a short answer, you need to select the Short answer button.

Step 3. Taking the test. After creating a test, in order to run it, you need to go to the Launch tab and click on the Quiz button, after which a window will open, where a list of previously created tests is presented and having selected one of them, click on the Next button. The next step is to select a test method: Instant Feedback (instant feedback, where students can answer questions in order rather than answer. Instant feedback is provided after each question. You track progress in the scoreboard.), Open Navigation (open navigation where students can answer questions in any order and change answers before completing the test. Teacher can track progress in the scoreboard), Teacher Paced (teacher monitors the flow of questions and tracks answers as they arise. You can skip and go back to the questions). After choosing the test passing method, the last step is to start the test using the Start button.

The finished test gives you an instant opportunity to remotely check students. The presence of separate computers in the classroom is not at all necessary; tasks can be performed on a smartphone or tablet. Of the highlights of Socrative, it is also worth noting the function of controlling the time allocated to the stages of the work: at the choice of the teacher, students can perform the test at their own pace, or in the mode of strict time control by the teacher. The system also allows the teacher to track in real time how many people have completed their work and how many correct answers have been given.

After the teacher launches the test from the website or the Socrative Teacher application, and the student, launching the Socrative Student application on his smartphone or through the

Socrative.com website, first of all must dial the «room» code in the «Enter Teacher's Room Code» column, which is provided by the teacher. Next, the student enters his name while registering in the test. At the start of the test, the teacher's window will show the entire process of passing the test by students, here the teacher can view in real time how many students have connected to the test, their names and answers to test questions.

After the start, the student has an automatically selected first question. The question can be of different types, as already mentioned above: a question with a choice of answers «true / false», an open-ended question, or a question with multiple answers.

The student chooses one of the suggested answer options and clicks Submit Answer, after which he will find out if he answered correctly. The teacher, when creating the test, can include an explanation for the question, which the student sees after he has answered. At the same time, the teacher's answers appear on the screen in the form of a table. Correct answers of students are highlighted in green, incorrect answers in red.

Step 4. Getting a report on the results of the test. At the end of the test, the teacher clicks on the Finish button. A big plus of Socrative is the automatic test report, which is sent to the teacher's e-mail, significantly reducing the time spent on checking and grading tests. To display the report, click on the Get Reports button, after which if we want to send the report to e-mail, select E-mail, and if we want to download the report, then click on Download. The report is sent in Excel file format.

Socrative receives positive feedback from both students and teachers. The first point out the fact that classes become more interesting and more fun, and the second point out the ease of use and a large amount of data that is collected not manually, but automatically by the program itself. Quantitative formative assessment changes conversations from «It seemed like students understood the lesson» to «80% of students understood the lesson and here is what teacher can do to help the other 20%» [5].

#### 4. Conclusions

The experience of using tests using Internet services shows the effectiveness of this form of control. Tests, developed taking into account the sequence of studying topics, help to identify gaps in knowledge, to determine how consciously students master theoretical material. This allows you to make the necessary adjustments in further work with a particular student or class. Using this type of work helps to interview students on various issues, turn the lesson into an exciting lesson.

#### References

- 1 Андреев А.А., Солдаткин В.И. «Дистанционное обучение и дистанционные образовательные технологии». 2013.
- 2 Материалы международного образовательного форума «Мир на пути к smart обществу» / М., 2012.
- 3 Kameneva Natalia A., Zenina Ludmila V. «Distance learning for developing knowledge and skills in English language teaching». 2013.
- 4 Yarahmadzehl N., Goodarzi M. «Investigating the Role of Formative Mobile Based Assessment in Vocabulary Learning of Pre-Intermediate EFL Learners in Comparison with Paper Based Assessment».

**АЙДАРХАНОВА А.А., ДЕГТЯРЕВА К.С., ЕСЕНАМАН С.Е.**

#### **АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА ZOOM ПЛАТФОРМАСЫНДА ҚОРЫТЫНДЫ БАҒАЛАУ ҮШІН SOCRATIVE ҚЫЗМЕТІН ПАЙДАЛАУ**

*Жұмыс кестесіне бейімделу үшін, жайлылық үшін, немесе кез-келген жерде оқу еркіндігі үшін болсын онлайн режимі арқылы оқу үйрену кең таралған. Енді коронавирустық пандемиямен, адамдар үйде отыруға мәжбүр болған кезде, бұл бұрынғыдан да маңызды бола бастады. Заманауи шындықтар бізді жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып оқытудың жаңа тәсілдерін іздеуге мәжбүр етеді. Қысқа мерзімде біз, шет тілі мұғалімдері, ұсынылатын көптеген білім беру платформалары мен қызметтерінің ішінен оқу үдерісін ең жақсы жолмен жалғастыруға көмектесетін, бірақ Интернет кеңістігінде таңдауымыз керек болды. Студенттермен жұмыстың әсіресе тиімді түрі – бұл ZOOM білім беру платформасындағы жұмыс. Қазіргі уақытта тек осы платфор-*

маны қолдану жеткіліксіз, оны Socrative сияқты интернет-көзімен бірге, барлық артықшылықтарымен бірге пайдалануға болады.

**Кілт сөздер:** Масштабтау, әлеуметтік, қашықтықтан оқыту, формативті бағалау.

**АЙДАРХАНОВА А.А., ДЕГТЯРЕВА К.С., ЕСЕНАМАН С.Е.**

#### **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СЕРВИСА SOCRATIVE В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ В НОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ ZOOM**

Онлайн-обучение становится все более и более распространенным, будь то для комфорта, адаптации к рабочему графику или просто для получения свободы учиться где угодно. А теперь, с пандемией коронавируса, когда люди вынуждены сидеть дома, это стало как никогда важным. Современные реалии заставляют искать новые способы обучения с использованием новейших информационных технологий. В кратчайшие сроки нам, преподавателям иностранного языка, пришлось из огромного количества предлагаемых образовательных платформ и сервисов выбрать те, которые помогли бы продолжить процесс обучения наилучшим образом, но уже в Интернет-пространстве. Особенно эффективной формой работы со студентами является работа на образовательной платформе ZOOM. И в настоящее время недостаточно использовать только данную платформу, ее можно использовать совместно с интернет-источником таким как Socrative, со всеми его преимуществами.

**Ключевые слова:** Zoom, Socrative, дистанционное обучение, формативное оценивание.



## ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

ӘОЖ 9.910

**Есембек С.Ә.,**

география педагогтерін даярлау мамандығы,

2 курс, магистрант,

А.Байтұрсынов атындағы

Қостанай өңірлік университеті,

**Сергеева А.М.,**

география ғылымдарының кандидаты,

қауымдастырылған профессор

К.Жубанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Ақтөбе қаласы

### ЕЛТАНУЛЫҚ БІЛІМДІ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТЕОРИЯДАН ПРАКТИКАҒА

#### Түйін

Мектеп географиясындағы елтану туралы білім өзінің жетілдіру кезеңінен өтуде. Еліміздің оқу бағдарламасында «Елтану» жеке пән ретінде оқытылмайды, ол география ғылымының бір саласы болғандықтан негізгі мектепте (7-9 сынып) және жоғары мектепте (10-11 сынып) жеке бөлім ретінде оқытылады. Елтану қандайда бір елдерді кеішенді сипаттауда қолданылатын география ғылымының бір саласы ретінде қарастырылады. Елтану туралы әдістемелік құралдардың негізі И.М. Маергойз, Я.Г. Машибиц және Н.С. Мироненко сынды ғалымдардың еңбектеріне сүйеніп жасалынған.

Елтануды интеграцияланған география ғылымының бір саласы ретінде қарастыруға болады, себебі ол гуманитарлық, әлеуметтік, экономикалық және саяси ғылымдармен ұштасады. Аталмыш мақалада еліміздің білім беру жүйесіндегі қазіргі елтанулық білімнің оқу үрдісіне қалай енгізілгендігі, жаңартылған білім беру мазмұндағы оқу бағдарламасының енгеніне орай тәжірибеге негізделіп оның артық және кем тұстары сөз болады.

**Кілт сөздер:** елтану, жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасы, тәжірибе, шиыршықтық оқыту.

#### 1. Кіріспе

Мектеп географиясындағы елтану ұзақ уақыт бойы география оқу бағдарламасында маңызды орынға ие болған. Н.Н. Баранский алғашқы кеңестік экономикалық география оқулығының негізін қалаушысы ретінде аймақтық елтану қағидасын қарастырып, оны үш тағанға бөлген: табиғат, халық және оның шаруашылығы. Мұндай тәсіл белгілі бір аумақтың (аймақ, ел, аудан, жер) табиғаты, халқы және оның экономикасы туралы ақпаратты қарапайым және табиғи түрде синтездеуге, қоғам мен табиғат арасындағы тұрақты «зат алмасуды» зерттеуге мүмкіндік береді. Ол оқу материалын бейнелі және эмоционалды қабылдау үшін, ең бастысы – «аймақтың орнын» түсіну үшін ең қолайлы мүмкіндіктерді қарастырды [2].

Елтанудың мақсаты – әлемдегі әрбір елді нақты зерттеу;

Елтанудың нысаны – елдер әлемнің қоғамдық-саяси ұйымының негізгі бірліктері, олардың үлкен бөліктері (аймақтары) мен аймақтық топтамалары;

Елтанудың міндеті:

- аймақтың бейнесін жасау, өзіндік ерекшеліктерін анықтау;
- елдің әлеуметтік және табиғи сипаттағы аумақтық элементтерінің өзара
- әрекеттесуінің нәтижесінде елдің кеңістіктік ұйымының (құрылымының) ашылуы;
- әлем туралы білімдерін қалыптастыру [1].

Ұзақ уақыттан бері елтану ғылымы көптеген қиындықтарды бастан кешкен. Елтану туралы бірегей монографиялар мен ғылыми еңбектер күнен күнге азаюда. Я.Г. Машбицтің 1998 жылы жарық көрген «Кешенді елтану» атты ғылыми еңбегі елтану ғылымындағы үлгілі әдебиеттердің бірі болды [3].

Н.Н. Баранскийдің елдің табиғаты, халқы және шаруашылығы деген үш таған қағидасы елтануды оқып зерттеудің заңдылығы деп қарастыру қажет, себебі бұл елтануды кешенді тұрғыдан зерттеуге қолайлы және оқушыларға елтану туралы білімдерді жеткізуде бірізді қағида деп қарастыруға болады.

## 2. Материалдар мен әдістер

Елтанулық білімді жетілдіруде көптеген әдіс-тәсілдер баршылық. Олардың көбі география ғылымының аясын кеңейтеді және елтанудың кешенділігін сақтайды. Атап айтатын болсақ олар:

- ✓ хорологиялық (кеңістік);
- ✓ хронологиялық (уақыт);
- ✓ аналитикалық зерттеу;
- ✓ сауалнама. т.б.

Хорологиялық әдіс география ғылымының барлық қызметін біріктіреді. Барлық географтар хорологиялық әдісті саналы түрде ғылымды қалыптастырушы фактор ретінде таниды. Хорологиялық әдіс елтану ғылымын кешенді зерттеу қағидасымен тығыз байланысты [3].

Уақыт кеңістігінде даму тенденциясына байланысты келесі үрдістердің өзара сабақтас-тығы байқалады: интеграция және дифференсация. Бұндай үрдістердің байқалуы елтану география ғылымының аясында басқа ғылымдармен тығыз байланысып интеграцияланады және ол күрделенген сайын әртараптанып дифференсацияланады, яғни жіктеле береді.

Елтануды оқып зерттеуде келесі ұстанымдарды басшылыққа алған жөн:

- сыртқы әлемге қатысты өз позициясын көрсете отырып, өз еліңді басқалармен салыстыру;
- оның ішкі кеңістіктік құрылымын ашу (негізгі бөліктер, фокустар, осьтер);
- ішкі және сыртқы әлемдердің түйісуін және осы түйісулерде пайда болатын мүмкін құрылымдарды зерттеу.

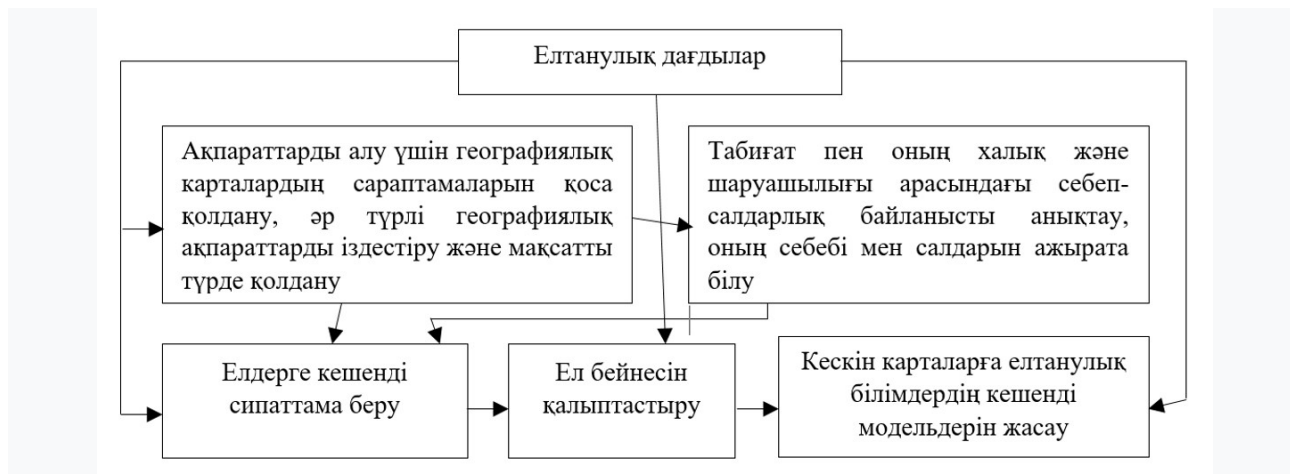
Елтанудың бағыттары:

- физикалық-географиялық бағыт (табиғатты адам өмірімен, оның өмір сүру жағдайымен ажырамайтын байланыста сипаттайды);
- экономикалық-географиялық бағыт (аумақтық ұйымға байланысты экономиканың негізгі секторларының жетекші мамандануы арқылы экономика мен халықты қарастыру);
- жеке елді кешенді елтану.



Сурет 1 География курсына қалыптасқан кешенді елтану дағдыларының ескі жүйесі

Елтанудың қағидалары: кешенділік, генетикалық, гуманистік, экологиялық т.б. Елтану бұл кешенді ғылым. Оның кешенділігін сипаттау үшін синергетикалық зерттеу әдіс қолданылады және ол ішкі аймақтық және макроаймақтық деген деңгейлерге ажыратылады. Кешенді елтану география ғылымының тұтастығын сақтайды, географиялық емес болып табылатын экономика, әлеуметтану, мәдениеттану сынды ғылымдар туралы ақпараттарды байытады. Кешенді елтанудың міндеттері ол фактілерді сипаттау және болжау. Төмендегі суретте география курсына қалыптасқан кешенді елтану дағдыларының ескі жүйесі және география курсына қалыптасқан негізгі елтану дағдылары көрсетілген (сурет 1, 2).



Сурет 2. География курсына қалыптасқан негізгі елтанулық дағдылар жүйесі

### 3. Нәтижелер мен талқылау

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрі міндетін атқарушысының 2017 жылғы 25 қазандағы № 545 бұйрығына 16-қосымша Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына 205-қосымшасына сәйкес «Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасын» және 2017 жылғы 27 шілдедегі № 352 бұйрығына 199-қосымша Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығына 417-қосымшасына сәйкес «Жалпы орта білім беру деңгейінің жаратылыстану-математикалық бағыттағы 10-11-сыныптарына арналған «География» оқу пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы» бекіткен.

География оқу пәні бойынша оқу жүктемесі 7-9 сыныптарда аптасына 2 сағаттан жылына 68 сағатты құрайды. Бізді қызықтырып отырған негізгі мектептегі «Елтану» бөлімінің мазмұны «Елтану және саяси география негіздерімен» деген атаумен берілген. Бұл бөлім жалғыз «Дүниежүзі елдері» деген бөлімшеден тұрады. Пәннің 7-сыныпқа арналған базалық білім мазмұны келесі тараулардан тұрады: дүниежүзі елдерінің географиялық жағдайы, дүниежүзі елдерінің географиялық және экономикалық-географиялық жағдайы, 8-сыныпта ол, дүниежүзінің саяси картасы, елдердің саяси типологиясы, саяси картадағы сандық және сапалық өзгерістер, дүние жүзі елдерінің саяси-географиялық жағдайы, саяси интеграция, Қазақстанның саяси-интеграциялық үдерістердегі мүдделері, бағыттары және бастамалары, 9-сыныпта ол, елдердің экономикалық даму деңгейі бойынша топтастырылуы, халықаралық ұйымдардың деңгейлері мен мақсаттары, Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық, саяси-географиялық жағдайы, Қазақстандағы саяси-әкімшілік хоронимдер, Қазақстан Республикасы туралы кешенді географиялық ақпаратты ұсыну формалары [4].

Жалпы мектептегі жаратылыстану-математикалық бағыттағы «География» оқу пәні бойынша оқу жүктемесінің көлемі: 10-сыныпта – аптасына 4 сағатты, оқу жылында 136 сағатты, 11-сыныпта – аптасына 4 сағатты, оқу жылында 136 сағатты құрайды. «Елтану» бөлімі «Дүниежүзі аймақтары» және «Елдерді салыстыру әдістемесі» деген бөлімшелерден тұрады. Оқу пәнінің 10-сыныпқа арналған базалық білім мазмұны: кешенді географиялық аудан-

дастыру; дүниежүзі елдерін салыстыру әдістері; салыстырмалы елтану, ал 11-сыныпта ол дүниежүзін аймақтарға аудандастырудың қолданбалы аспектілері; дүниежүзі аймақтары картасындағы Қазақстанның орны; елдері салыстыру әдістері; дүниежүзі елдерінің салыстырмалы көрсеткіштері; дүниежүзі елдерін халықаралық салыстырулардағы Қазақстанның орны; өмір сүру деңгейін жоғарлатудағы азаматтың рөлі; қолданбалы елтанудан тұрады.

Бағдарламада оқу мақсаттары қолдануға ыңғайлы болу үшін төрт саннан тұратын кодтық белгімен белгіленді. Кодтық белгідегі бірінші сан сыныпты, екінші және үшінші сан бөлімшені, төртінші сан оқу мақсатының реттік нөмірін көрсетеді. Мысалы, 10.2.1.1 кодында: «10» – сынып, «2.1» – бөлімше; «1» – оқу мақсатының реттік нөмірі. Ұзақ мерзімді жоспар бойынша «Елтану» бөліміне 7-сыныпқа 2, 8 сыныпқа 5, 9 сыныпқа 5, 10 сыныпқа 2, 11 сыныпқа 5 тақырып бөлінген (кесте1) [5].

Ал тақырыптар бойынша сағаттар санының мұғалім оқушылардың білім деңгейін, тақырыпты меңгеру қабілеттерін, зияткерлік ерекшеліктерін ескере отырып өзі реттей алады. Тақырыптарды сағаттар санына жоспарлаған кезде мұғалім мақсаттардың күрделілігіне қарай өзі біріктіре немесе қосып бірге бере алады. Бұл оқу жылының ішіндегі күнтізбелік тақырыптық жоспарды жоспарлаған кезде ыңғайлы болуы үшін жасалынған. Әр педагог өз пәні бойынша оқу жылына жаңадан шығатын Ы.Алтынсарин атындағы академия әзірлейтін «Әдістемелік нұсқау хатты» басшылыққа алуы тиіс. Жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасының басты ерекшелігі оқу материалын шиыршықтық әдіспен ұсыну, яғни оқу материалы сыныптан сыныпқа күрделене түседі және оқу материалын меңгеру үшін «Блум таксономиясының» ойлау деңгейлеріне сәйкестендірілуі тиіс.

1 кесте «Елтану» бөліміне бөлінген тақырыптар және оқу мақсаттарының саны

Сынып	Бөлімше	Тақырып саны	Оқу мақсаттарының саны
7	Дүниежүзі елдері	2	6
8		5	6
9		5	5
10	Дүниежүзі аймақтары	1	3
	Дүниежүзі елдері	1	6
11	Дүниежүзі аймақтары	2	4
	Дүниежүзі елдерін салыстыру	3	6

Қазіргі таңда жаңартылған білім беру мазмұндағы бағдарламаның енгеніне 4 жылдан асты. Осы жыл аралығында география пәні бойынша «Елтану» бөлімінің оқу мақсаттарын білім алушылар қалай меңгергенін, қандай қиындықтар туғанын немесе қандай жетістіктер бар екендігін анықтауға болады. Мектептердегі мұғалімдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай «Елтану және саяси география негіздерімен» бөлімі үшін бөлінген тақырыптар саны тым аз және бұл салыстырмалы түрде алып қарайтын болсақ, аталмыш тақырып осы күнге дейін тек 10, 11 сыныптарда бір оқу жылына арнап берілген және оны меңгеру үшін кешенді түрде оқу материалдары ұсынылып отырған. Ал жаңартылған білім беру мазмұны бойынша аталмыш бөлім үшін негізгі мектепте максималды тақырып саны тек 8 бен 9 сыныпта ғана 5 тақырыпқа ықшамдалып берілген. Бұл «Елтану және саяси география негіздерімен» деген бөлімді меңгеруге тақырып саны да, сағат саны да өте аз.

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі әзірлеген «География» пәнінің үлгілік оқу бағдарламасында «Дүниенің географиялық бейнесін тұтас қабылдайтын, географиялық ойлау қабілеті дамыған, географияның әдістері мен тілін білетін және қолданатын, географиялық мәдениеті бар тұлға тәрбиелеу» деп пәннің мақсатын анық әрі нақты белгілеген [4].

Міне оқушылар әлем елдерінің тұтас бейнесін қабылдап, алған білімін дұрыс қолдана білуі мен географиялық мәдениетті қалыптастыру үшін 4-5 тақырып немесе сағат көлемінде меңгеріп кету өте қиын.

Елтану география ғылымының бір саласы болғандықтан оның да зерттеу нысаны ауқымды және кешенді болуы қажет. Егер де тұтастай бір бөлімді алып қарастыратын болсақ, талқылау аясы ұзаққа да созылуы мүмкін. Барлығы да түсінікті болуы үшін біз, аталмыш бөлімдегі бір тақырыптың қалай шиыршықтық әдіспен сыныптан сыныпқа жалғасатынын, төрт жылдан астам уақыт ішінде осы бөлімнің алғашқы тақырыбы мысалында ол қалай оқушыларға меңгерілгендігін, яғни оқу мақсаттары қалай бағындырылғандығын, педагогтер оны қалай жүзеге асырғандығын мысал ретінде қарастырамыз (сурет 3).



Сурет 3 «Елтану» бөліміндегі «Дүниежүзі елдері» тақырыбының шиыршықтық әдіспен берілуі

Мектептегі мұғалімдер жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасын тәжірибеге енгізу үшін министрліктің ұсыныстары бойынша Ү.Алтынсарин атындағы ұлттық білім беру академиясының, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ-ның (Дербес білім беру ұйымы), «Өрлеу» БАИ-дың (Біліктілікті арттыру институты) әдістемелік нұсқаулықтарды, оқу бағдарламасын, ОЖ-ны (оқу жоспар), ҰМЖ-ны (ұзақ мерзімді жоспар) ОМЖ-ны (орта мерзімді жоспар) ҚМЖ-ны (қысқа мерзімді жоспар), ҚБ жинағын (қалыптастырушы бағалау жинағы), БЖБ жинағын (бөлім бойынша бағалау), ТЖБ жинағын (тоқсандық жиынтық бағалау) басшылыққа алады. Педагогтер жоғарыда аталған құжаттарға сүйеніп өзінің сабағын жоспарлайды және озық педагогикалық технологияларды енгізу арқылы оқыту үрдісін сапалы және үздіксіз етеді.

Үлгілік оқу бағдарламасын жүзеге асыру бойынша ұзақ мерзімді жоспарға сәйкес 7 сыныптағы «Елтану және саяси география» бөлімінің алғашқы тақырыптың бірі: «Дүниежүзі елдерінің географиялық жағдайы» деп аталады. ҰМЖ-ға сәйкес келесідей оқу мақсаттары ұсынылған:

7.6.1.1 қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде елдерді географиялық орнына байланысты топтастырады;

7.6.1.2 қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде елдердің географиялық орнын жоспар бойынша сипаттайды [4].

Үлгілік оқу бағдарламасы педагогке бір тақырыпқа екі мақсат ұсынып отыр, ал бұл орайда мұғалім сағат санын өзі балалардың жас және зияткерлік, психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып ықшамдайды, дегенмен де дайын сағаттар санымен реттелген күнтізбелік-тақырыптық жоспарлар үлгі түрінде де беріледі. Жаңартылған бағдарлама бойынша мұғалім нақты бір оқулықпен бір оқу жыл бойы айналыспайды, педагог қосымша әдебиеттерді, ғылыми журналдарды, ғаламторлардағы ақпараттарды пайдалану арқылы оқу мате-

риалдарын ұсынуы тиіс, яғни ауқымы кең болуы қажет. Мысал ретінде 7 сынып географиясындағы «Дүниежүзі елдерінің географиялық жағдайы» деген тақырып оқушыларға түсінікті болуы үшін «Географиялық жағдай», «Физикалық-географиялық жағдай» деген алғашқы ұғымдарға анықтама береді. Сонымен қатар елдердің географиялық жағдайын сипатау үшін келесі пунктерден тұратын жоспарды ұсынады:

1. Елдің атауы;
2. Материктегі мемлекеттің орналасу жағдайы;
3. Аумақтың ауданы;
4. Қай жерде және қай елдермен шегаралас болып келеді;
5. Қандай теңізбен шектесіп жатыр;
6. Шеткі нүктелері және олардың географиялық координаттары;
7. Елдің астанасы және оның географиялық координаты;
8. Елдің географиялық жағдайы туралы қорытынды.

Сонымен қатар көрнекі түрде елдердің географиялық жағдайы бойынша жіктелуін «аралда орналасқан», «түбекте орналасқан», «архипелагта орналасқан», «кұрлық ішінде орналасқан» елдер деп кетсе түрінде қысқаша ұсынады [6].

Беріліп отырған оқулықтың бір артықшылықтарының бірі – тақырып соңында блум таксономиясына негізделіп құрастырылған тапсырмалар жинағының болуы. Мысалы «Бағалау» дағдысындағы «Сенің ойыңша, елдердің географиялық жағдайы келешекте өзгерістерге ұшырауы мүмкін бе?» деген сұрақ оқушыға әлемнің саяси картасын визуалды түрде елестету арқылы неге және қалай өзгерістерге ұшырауы мүмкін деген сұрақтарға жауап алуға итермелейді және оның тетіктерін, себептерін қарастырып аргументтер келтіруге итермелейтін керемет тапсырмалар десек те болады. Блумның жоғары деңгейдегі тапсырмалары оқушының ақпаратты өз бетімен іздеп қана қоймай оны дұрыс және керек жерде ұтымды қолдана білу, дәлелдер мен аргументтер, фактілер негізінде өз ойын еркін, ашық жеткізу болып табылады. Мұғалім ретінде өз тәжірибемде осы тақырыптың мақсатына жетуі үшін сын тұрғысынан ойлау технологиясының ББҰ (білемін, білгім келеді, үйрендім) стратегиясын қолдандым және күткен нәтижеге қол жеткіздік. Оқушылар аталмыш стратегияға сүйеніп сабақ басында елдердің географиялық жағдайы туралы өздері не білетінін айтады, елдердің географиялық жағдайлары қалай сипатталатынын, қандай факторларға байланысты өзгеруі мүмкін және ол уақыт кеңістігінде қанша уақытта өзгеруі мүмкін деген болжамдар жасайды, яғни түрткі болатын сұрақтар туындайды. Сөзсіз бұндай тапсырмалар топтық жұмыста сәтті жүзеге асады. Сабақтың соңында рефлексия жасау үшін оқушылар ББҰ кестесінің соңғы бағаны «Ү» не үйренгенін жазады немесе ауызша айтады. Міне осындай әдіс-тәсілдер арқылы сабақтың мақсатына жетуге болады. Әрине бұл бір ғана педагогикалық технология арқылы ұйымдастырылған сабақ. Сабақтың мақсатына жету бірінші кезекте ол мұғалімнің дайындығына байланысты екені сөзсіз. Аталмыш тақырып 7 сыныптағы оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді және оқу мақсаты да дұрыс дифференсацияланған деп педагогтер тұжырымдайды.

8 сыныпта аталмыш бөлімнің алғашқы тақырыптардың бірі «Дүниежүзінің саяси картасы» деп талады және оған «8.6.1.1 саяси картаның басты нысандарын сипаттайды» деген бір оқу мақсатын ұсынып отыр. 8 сынып географиясындағы бұл тақырыпты меңгеру үшін «Дүниежүзінің саяси картасы», «саяси география», «саяси картаның басты нысандары», «тәуелсіз мемлекеттер», «тәуелді аумақтар», «мәртебесі анықталмаған аумақтар», «танылмаған мемлекеттер» деген ұғымдарды ұсынады [4].

Тақырып төңірегінде «саяси география нені зерттейді, оның негізін кім қалады?» деген сұрақтарға жауап алуға болады. Сонымен қатар оқу материалында дүниежүзінің қазіргі саяси картасының нысандары қатарына мемлекеттік мәртебесі рәсімделген және рәсімделмеген елдер мен аумақтар жатады. Олар басты 3 топқа бөлінеді:

✓ мемлекет мәртебесі рәсімделген, халықаралық деңгейде танылған тәуелсіз мемлекеттер;

- ✓ дербес басқару мәртебесіне ие болмаған тәуелді аумақтар;
- ✓ тәуелсіздігі танылмаған елдер мен мәртебесі анықталмаған аумақтар деп жіктейді

[7].

Аталмыш тақырып 8 сыныптағы оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді бірақ, үлгілік оқу бағдарламасындағы ҰМЖ бір ғана оқу мақсатын ұсынып отыр, яғни бұл тақырыпты меңгеруге сағат санының аз екендігін айқын көруге болады. Себебі тақырып өте ауқымды 8 сыныптағы оқушылар бұл тақырыпты меңгеруі үшін оқу мақсаттарының санын көбейту қажет.

9 сыныптағы қарастырып отырған бөлімнің бірінші тақырыбы «Елдердің экономикалық даму деңгейі бойынша топтастырылуы» деп берілген және оған «9.6.1.1 қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде елдерді экономикалық даму деңгейі бойынша топтастырады» деген бір ғана оқу мақсатын ұсынған [4].

9 сынып географиясындағы оқулықта 1990 жылдың басына дейін экономикалық даму деңгейі бойынша елдерді орталықтандырылған жоспарлы экономикалы елдер (социалистік елдер), нарықтық экономикалы елдер (дамыған капиталистік елдер) және көп құрылымды экономикалы елдер (дамушы елдер) деп жіктейді. Социализмнің әлемдік жүйесі таратылғаннан кейін БҰҰ сарапшылары жаңартқан келесі классификацияны ұсынады: дамыған экономикалы (экономикасы дамыған елдер), дамушы елдер және өтпелі экономикалы елдер (жоспарлы социалистік экономикадан нарықтық капиталистік экономикаға өткен елдер) деген үш елдер тобын ажыратады [8].

Практик мұғалімдердің көбі бұл тақырыптың өте ауқымдылығын алға тартады себебі бір ғана тақырып пен бір ғана оқу мақсатының төңірегінде мұнша ақпаратты меңгеру 9 сынып оқушылары үшін қиынға соғады. Дегенмен де оқулықта әлем елдерінің экономикалық даму деңгейі бойынша жіктелудің нақты классикалық үлгілерін ұсынады және оған аргументтер келтіреді.

Тәжірибеде көріп отырғандай тақырыпты меңгеру кезінде оқушылар келесідей қиындықтарға душар болған: ЖІӨ (Жалпы ішкі өнім) қалай анықталады және ол елдердің даму деңгейін жіктеу бойынша неге басшылыққа алынғандығы, дамушы елдердің экономикасының негізгі құрылымы бойынша «Азияның жаңа индустриалды елдері», «Мұнай экспорттаушы елдер» сияқты ішінара неге олай жіктелген себептерін түсінбейді. Сонымен қатар оқу мақсаты қазақстандық компонентті қосымша қамту негізінде елдерді экономикалық даму деңгейі бойынша топтастыру дегені оқушылар үшін түсініксіздеу. Керсінше біз Қазақстанның не себепті өтпелі экономикалы елдер тобына жататынын анықтауымыз қажет ал, оқу мақсаты керсінше құрастырылған. Біз әлем елдерін экономикалық даму деңгейі бойынша классификациялайтындай деңгейге жеткен жоқпыз. Себебі оқу бағдарламасының мазмұнының өзі толық аяқталмаған және ол тәуелсіздік алған жылдардан бері бірнеше рет өзгерістерге ұшыраған. Осы оқу мақсаты оқушыларға не себепті Қазақстан өтпелі экономикалы елдер тобына кіретіндігін мүлде баяндамайды және оқулықтарда жалпы ішкі өнім туралы ақпарат ұсынылмаған. Сол себепті аталмыш тақырыпты оқушылар толық меңгеру үшін оқу мақсаттарының санын әлі де болса арттыру керек.

Жаратылыстану-математикалық бағыттағы 10 сынып географиясындағы үлгілік оқу бағдарламасы ұсынып отырған ҰМЖ бойынша «Елтану» бөлімінің «Дүниежүзі елдері» бөлімшесінің алғашқы тақырыбы «Кешенді географиялық аудандастыру» деп беріледі. Осы тақырыпқа келесідей оқу мақсаттары ұсынылған:

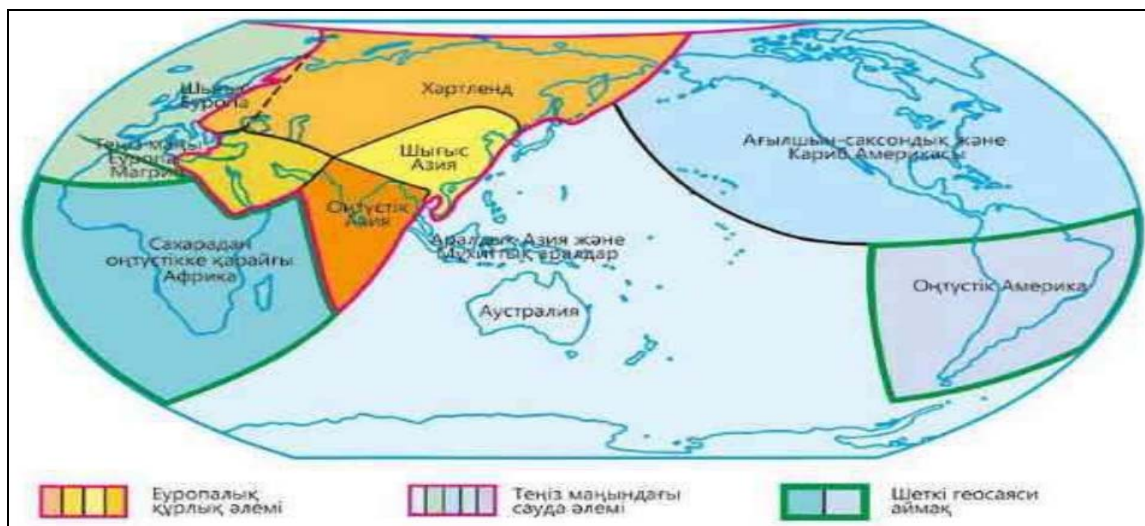
10.6.1.1 – дүниежүзінің түрлі белгілер бойынша физикалық географиялық, тарихи-мәдени, саяси-географиялық, геосаяси аудандарға бөлінуін түсіндіру;

10.6.1.2 – кешенді географиялық және тарихи-географиялық аудандастырудың өз үлгісін ұсыну;

10.6.1.3 – дүниежүзінің тарихи-географиялық аймақтарын, олардың құрамы мен ерекшеліктерін, географиялық сипаттамасын шығармашылық түрде ұсыну [5].



10 сыныптағы тақырыптар саны мен оқу мақсаттар санын негізгі сыныппен салыстыратын болсақ, біршама жеткілікті деуге болады, себебі апталық оқу жүктемесі 4 сағатты құрайды. 10 сынып географиясындағы оқулықта дүниежүзін физикалық-географиялық аудандастыруды ресейлік географ Ю.Н. Гладкийдің үш сатылы жіктемесін ұсынған. Ал дүниежүзі елдерін тарихи-мәдени жітемесі ретінде ЮНЕСКО-ның (7), С.Хантингтонның (діни және географиялық негізде) және ресейлік ғалым В.В. Вольскийдің (12) еңбектерін алға тартады. Дүниежүзі елдерін саяси-географиялық аудандастыруда британдық ғалым, саясаткер Хэлфорд Джон Маккиндердің үлгісін ұсынады. Ғалым саяси тұрғыда дүниежүзін орталық, ішкі жарты ай және сыртқы жарты ай деп үш аймаққа жіктеген (сурет 4).



Сурет 4. Әлемнің геосаяси үлгісі (Х.Маккиндер бойынша)

Сонымен қатар осы тақырыпта оқушыларға «хартленд», «ішкі жарты ай», «сыртқы жарты ай», «геостратегиялық облыс» сынды глоссарийге ұғымдар берген. Бұл тақырыпта геосаяси теориялар оқушылар үшін тым қызықсыз және түсініксіз болып көрінеді. Тіпті оқулықта америкалық геосаясатшы С.Коэннің геосаяси аудандастыру бойынша әлемнің «көп полюстілігі» туралы анағұрлым күрделі геосаяси үлгісін ұсынады (сурет 5) [9].



Сурет 5. С.Коэннің геосаяси аудандастыруы

Зерттеу барысындағы тәжірибеде 10 сыныптағы оқушыларға жоғарыда аталған тақырыптардың мақсаттарын бағындыру қиынға соқты деп айтуға болады. Оның бірнеше себептері айқын байқалды:

✓ оқушылар дүниежүзі елдерін физикалық-географиялық аудандастыруда сатылай жіктемені қиын ұғынады, себебі артық әрі қажет емес ақпараттардың көптігі оқушыны әбден



шатыстыруы ықтимал. Бұл орайда аталмыш мәселені шешу үшін кешенді тәсілді қолданған жөн. Яғни нақты дүние бөліктеріндегі елдерді атап оның құрамындағы қандай физикалық-географиялық нысандар бар екенін саяси карта мен физикалық картаны ұштастыру арқылы түсіндірген әлде қайда түсінікті;

✓ оқушылар дүниежүзі елдерін саяси-географиялық аудандастыруда жоғарыда аталған ғалымдардың теориялары мен тұжырымдарын қиын қабылдайды. Себебі ғалымдар дүниежүзінің саяси картасын өз түсініктері бойынша әлем елдерін жіктейді, ал оқушылар болса ғалымдар әлем картасына сызып көрсеткен аймақтар түгіл кейбір елдердің саяси карталарын ажыратуда қиынға соғатыны ешкімге де құпия емес. Оның басты себептерінің бірі - қазіргі динамикалық түрде дамып келе жатқан ақпараттық заманда оқушылар өздерінің гаджеттері арқылы көрген ақпараттарды тек ашық әрі қанық түстердегі немесе әсерлі етіп берілгендерді ғана тез қабылдайды және ол, адамның миына ақпаратты тез жеткізгенімен ол ұзақ уақытқа шоғырланбайды. Міне мәсленің бәрі осында. Ал алған ақпарат тез әрі ұзаққа сақталуы үшін оқушы өз бетімен ізденіп, оны зерттеп, талқылап, салыстыру арқылы ғана нәтижеге қол жеткізе алады. Карта географияның тілі болғандықтан оқушылар әлемнің саяси картасындағы бейнеленген елдердің территорияларын кеңістікте елестетіп оны ажырата білуі қажет, алған білімдерін өмірде тиімді қолануы керек. Бұл орайда оқушылардың карталарды есте сақтау қабілеттерін күшейтуге функционалдық сауаттылық тапсырмалары көмекке келе алады.

Жаратылыстану-математикалық бағыттағы 11 сынып географиясындағы үлгілік оқу бағдарламасы ұсынып отырған ҰМЖ бойынша «Елтану» бөлімінің «Дүниежүзі елдері» бөлімшесінің алғашқы тақырыбы: «Дүниежүзі елдерін аймақтарға аудандастырудың қолданбалы аспектілері» және оған келесідей оқу мақсаттарын ұсынады:

- «11.6.1.1-дүниежүзін аймақтарға аудандастыру қажеттілігін аргументтер келтіріп түсіндіру;

- 11.6.1.2-ғаламдану жағдайында тарихи-мәдени аймақтардың өзгеруін зерттеу арқылы болжау» [5].

Аталмыш тақырыпта 11 сынып географиясындағы оқулықта қазіргі заманғы аймақтану парадигмасын негіздеген американдық географ Ричард Хартшорн мен американдық экономист Уолтер Айзард жетекшілік еткен ғалымдар тобының аймақтану ғылымына зор үлес қосқандығы туралы баяндалады. Сонымен қатар оқулықта дүниежүзін аймақтарға жіктеу үлгілерін салыстыру үшін кесте түрінде АҚШ географиялық мектебінің (әмбебап жіктеу), Мәскеу мемлекеттік университеті географтарының (өркениеттік жіктеу), Ю.Н.Гладкийдің (мәдени-тарихи жіктеу) және Ресей География институтының (геотарихи жіктеу) жіктеу үлгілерін ұсынған. Кестедегі жіктеу үлгілері бір-бірінен айырмашылақтар жасайды және кей тұстары ұқсас. Оқушылар берілген ақпаратты өңдеу барысында дүние бөліктерін мұнша аймақтарға жіктеп оны кеңістікте елестету, салыстыру және айырмашылықтарын табуда немесе ұқсастықтарын біріктіруде қиналады. Бұл дегеніміз әлемдік тенденцияда әлем елдерін жіктеудің әлі де болса ортақ жіктемесі жоқ екендігін көруге болады және әр ел өз ыңғайына қарай осы ғалымдар ұсынған жіктемені оқу бағдарламасына енгізуде. Оқушылар үшін ең түсініктісі БҰҰ-ның бүкіл әлем елдерін 7 геотарихи аймақтарға бөлуі, олар: еуропалық, араб-мұсылман, үнділік, қиыр шығыстық, тропиктік-африкалық, солтүстік америкалық және латын америкалық. Бірақ та осылай жіктеген күннің өзінде, оқушылар неге бұл аймаққа осы мемлекеттер кіретіндігін өздері ізденіп анықтап оған қандай факторлар әсер еткенін аргументтер келтіріп өз ойларын жеткізуі арқылы ғана біле алады. Сонда ғана оқушыларда зерттеушілік қабілеттері дамиды.

#### **4. Қорытынды**

Егер де біз балалардың алған білімдерін өмірде қалай қолдану керектігін қаласақ онда оны пәндердің аясында үлгі ретінде көрсетуіміз шарт. Ол үшін әр түрлі педагогикалық әдістер мен тәсілдер баршылық. Мысал ретінде жобалық жұмыстарды жасау, басқару үшін басшы болу немесе сарапшы болу, топтарда жұмыс, туристтік-елтанулық және экологиялық жұмыстардың мүмкіндіктерін қолдану т.б. Уақыт талабы бойынша біз өскелең ұрпақты жаңа

оқыту және тәрбиелеу әдістеріне үйретуіміз қажет. Біздің көз-қарасымыз бойынша жақсы әрі сауатты құрылған оқу бағдарламасы ғана әдістеменің жақсы жұмыс істеуіне ықпал етеді. Жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламасын әзірлеушілердің пікірінше ол білім алушылардың тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын дамытады. Төрт дағды оқу жоспарында «шиыршықтық оқыту әдісімен» байланыстырылған. Шиыршықтық оқыту әдісі дәстүрлі оқыту әдісіне қарағанда оқу материалын сыныптан сыныпқа қайталап берген кезде ол күрделену арқылы қазіргі заманғы оқушының қабілеттерін дамытады деседі. Бұл әдіс бізде күдікті тудырады, себебі біз қандай пәнді оқып жатқанымыздан әбден алшақтауымыз ықтимал. Осы бағдарламаны әзірлеуші авторлар шиыршықтық оқыту әдісі ол, белсенді түрде жүзеге асырылуы тиіс дейді және ол коллабациялық ортада дифференсациялық оқыту арқылы оқыту үрдісінде пәнаралық байланыстар арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану міндетті болып саналады.

#### **Әдебиеттер тізімі**

- 1 Козырева А.М. «Страноведение: учеб. Пособие» / Ярославль: ЯрГУ, – 2012. – 112 с;
- 2 Машбиц Я.Г. «Основы страноведения» / М.: Просвещение, – 1999. – 268 с;
- 3 Мироненко Н.С. «Страноведение. Теория и методы Учебное пособие для вузов» / М.: Аспект Пресс, – 2001, – 268 с;
- 4 «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сыныптарына арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы / Астана, – 2017 ж;
- 5 «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Жалпы орта білім беру деңгейінің жаратылыстану-математикалық бағыттағы 10-11-сыныптарына арналған «География» оқу пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы / Астана, – 2017 ж;
- 6 Егорина А., Нүркенова С., Шиминова Е. «География жалпы білім беретін мектептің 7 сыныбына арналған оқулық» / Алматы, – 2017, – 224 б;
- 7 Әбілмәжінова С., Каймулдинова К. «География жалпы білім беретін мектептің 8 сыныбына арналған оқулық», – 2018, – 256 б;
- 8 Усиков В., Егорина А., Усикова А., Забенова Г. «Қазақстан географиясы» / Алматы, – 2019, – 256 б;
- 9 Каймулдинова К., Әбілмәжінова С. «География жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10 сыныбына арналған оқулық» / Алматы, – 2019, – 288 б;
- 10 Каймулдинова К., Абдиманапов Б., Әбілмәжінова С. «География жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11 сыныбына арналған оқулық» / Алматы, – 2020, – 288 б;
- 11 Мазбаев О.Б., Алиева Л.Н., Демеуов А.Б. «Проблемные вопросы географического образования в Казахстане».

**ЕСЕМБЕК С.Ә., СЕРГЕЕВА А.М.,**

#### **ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТРАНОВЕДЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ОТ ТЕОРИИ К ПРАКТИКЕ**

*Страноведческие знания в школьной географии переживают период совершенствования. В учебной программе курс «Страноведение» не преподается как отдельный предмет, так как это отрасль географических наук, но преподается как раздел в среднем звене (7-9 классы) и старших классах (10-11). Страноведение рассматривается как раздел географической науки, используемый для комплексного описания любой страны. В основу методических пособий по страноведению положены труды таких ученых, как И.М. Маергойз, Ю.Г. Машбиц, Н.С. Мироненко. Страноведение можно рассматривать как раздел интегрированной географии, так как оно совмещено с гуманитарными, социальными, экономическими и политическими науками. В статье рассматриваются способы внедрения современного страноведения в образовательную систему страны, преимущества и недостатки курса на основе опыта внедрения обновленной учебной программы.*

**Ключевые слова:** *страноведение, учебная программа обновленного содержания, практика, спиральное обучение.*

YESSEMBEK S.A., SERGEEVA A.M.,

## THE PROBLEMS OF IMPROVING COUNTRY STUDY EDUCATION: FROM THEORY TO PRACTICE

*The knowledge about country study in school geography is going through a period of improvement. In the curriculum of the country «Country Study» is not taught as a separate subject, as it is a branch of geographical science, it is taught as a separate section in basic school (grades 7-9) and in high school (grades 10-11). Country study is considered as a branch of geographical science used in the complex description of any country. The basis of methodical manuals on country study is based on the works of such scientists as I.M. Maergoyz, Y.G. Mashbitz and N.S. Mironenko. Country study can be considered as a branch of integrated geography, as it is combined with the humanities, social, economic and political sciences. In this article says about the advantages and disadvantages of the introduction of modern country study in the educational process of the educational system of the country, based on experience with the introduction of the updated curriculum.*

**Key words:** country study, updated curriculum, practice, spiral training.

ӘОЖ 796.799

**Абилькадилов, Н.М.,**

*дене шынықтыру және спорт, 4 курс,*

*А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ*

**Ибраева, Р.Ж.,**

*п.ғ.к., қауымдастырылған профессор,*

*А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ*

**Бекмухамбетова, Л.С.,**

*аға оқытушы, экономика ғылымдарының магистрі,*

*А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ,*

*Қостанай, Қазақстан*

## 13-15 ЖАСТАҒЫ ЖАС ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ

### Түйін

*Әр ойыншы доп алғанда тез ғана ойланып ол допты ары қарай беруді және келесі допты қабылдауға дайын болуы керек. Бұндай жаттығулар жылдам ойын жасау үшін қажет. Футбол ойыны арқылы спорттың басқа түрлерінің өкілдеріне жалпы денелерінің шынығуына, дене қозғалысының дұрыс артуына және ұйымшылдық пен достық сияқты ерекше қасиеттерін тәрбиелеуге үлкен маңызы зор. Ойын барысында шығармашылық, жылдам және тез кездескен кез келген қиындықты шешу керек. Футболшылар әр түрлі тактикалық және техникалық қимылдар жасағанда, өзінің көз қарсыластарын күтпеген жерде және ойын жағдайын өзгертетін болуы қажет.*

*13-15 жастағы футболшылардың доппен және допсыз әр-түрлі қимылдарды жасаған іс-әрекеттерді дұрыс орындау қабілет-терін анықтау мақсатында құрылған әдістеме. Сонымен қатар бұл жұмыс футболшылардың техникалық және тактикалық іс-әрекет-терінің тиімділігімен физиологиялық және психологиялық ерекшелік-терін анықтауға бағытталған.*

**Кілт сөздер:** техникалық шеберлігін жетілдіру, жас футболшылар, жаттығулар, тактикалық іс-әрекеттер, әдістеме.

### 1. Кіріспе

Ойыншылар жаттығу жарысында өзінің шамасына қарай жасау емес, оған да жоғары жасауға тырысуға үйренген болуы керек. Әр ойыншы доп алғанда тез ғана ойланып ол допты ары қарай беруді және келесі допты қабылдауға дайын болуы керек. Бұндай жаттығулар

жылдам ойын жасау үшін қажет. Футбол ойыны арқылы спорттың басқа түрлерінің өкілдеріне жалпы денелерінің шынығуына, дене қозғалысының дұрыс артуына және ұйымшылдық пен достық сияқты ерекше қасиеттерін тәрбиелеуге үлкен маңызы зор. Ойын барысында шығармашылық, жылдам және тез кездескен кез келген қиындықты шешу керек. Футболшылар әр түрлі тактикалық және техникалық қимылдар жасағанда, өзінің көз қарсыластарын күтпеген жерде және ойын жағдайын өзгертетін болуы қажет [1].

*Зерттеудің мақсаты:* 13-15 жастағы жас футболшылардың техникалық негізгі аспектілерін анықтау және олардың ерекшеліктерін зерттеу негізінде шеберлігін жетілдіру.

*Міндеттері:*

- жас футболшылардың техникалық шеберлігін жетілдіру мәселе бойынша ғылыми-әдісте-мелік әдебиеттерді талдау;

- жас футболшылардың жаттығу үрдісінде физиологиялық және педагогикалық ерекшелік-терін сараптау;

- футбол ойынның техникалық әдістерін авторлық оқытудың әдістемесін жасау және оның тиімділігін тәжірибелік топта сынап көру.

Оқулықтағы жаттығулар – өтілген ережелер бойынша қайталау, пысықтау, бекіту жұмыстарына арналған жұмыстар жүйесі. Деңгейлік тапсырмалар құрамында мәтіндер, сөз-жұмбақ, қызықты грамматика, тестік сұрақтар, іскерік ойындар мен тренингтер жүйесі қамтылады. Бұлар оқытудың деңгейіне сәйкес оқушыны саралап оқытуға ыңғайлы, әрі оқу бағдарламасы бойынша оқушының жас ерекшелігі мен білім деңгейіне сай құрылып, оқулыққа қосымша пайдалануға беріледі. Оқушыны деңгейге бөліп оқыту үшін сабақ жаңаша жоспарланады. Оқушыларға деңгейлік тапсырмалар беру арқылы сан түрлі жұмыс жүргізіледі. Оқушының алған білімін жүзеге асыра алатындығы тексеріледі. Өз бетімен жұмысты орындауға бейімділігі бақылауға алынады. Қорытындысына деңгейлік тапсырмалар арқылы жұмыс жасаудың тиімділігі байқалады.

Қорыта келе, деңгейлік тапсырмалар ауқымы өте кең. Мектеп оқушыларына берілетін тапсырмалар оқушылардың ойлауына әсер етеді. Тасырманы орындау үшін бала жауапты өзі іздестіреді. Оны шешуде ақыл – ойы дамиды, ойлануына жан-жақты әсер етеді деп түйіндеуге болады [2].

## **2. Материалдар мен әдістер**

Зерттеу жұмысымыздың зерттеу міндеттерін шешу мақсатында келесі әдіс-тәсілдер қолданылады:

- 1) ғылыми-әдістемелік әдебиетке талдау жасау;
- 2) педагогикалық эксперимент;
- 3) педагогикалық тестілеу;
- 4) педагогикалық бақылау;
- 5) математикалық статистика әдістері.

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге анализ жасау арқылы футболшылардың техникалық-тактикалық дайындығына қатысты мәселелер мен туындаған сұрақтарды шешуде пайдаланады.

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттердің анализі арқылы таңдап алынған тақырптың өзектілігі мен зерттеу болжамын анықтап алады.

Футболшылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері және биомеханикалық заңдары ескере отырып көптүрлі рационалды техниканы үйрену (иелену) ойын шартындағы күрделі тактикалық қиындықтарды шешуде түрткі болады [3].

Футболшылардың техникалық шеберлігі жан-жақты физикалық (дене) дайындық деңгейіне тікелей тәуелді [4].

Футболшылардың техникалық дайындығына қатысты негізгі қиындықтарды шешудің негізі құралдарына – жарыспалы, дайындық жаттығуларға күнтізбелік, бақылау, оқу ойындарындағы техникалық-тактикалық әрекеттері еңсе, дайындық жаттығуларына- қорытынды жа-

сайтын немесе арнайы жаттығулар кіреді. Арнайы жаттығулар жекелеген техникалық элементтерден құрылған (Ж.Л. Чесно) [4].

Педагогикалық эксперимент.

Зерттеу жұмысының мақсатына қол үшін педагогикалық эксперимент жүргізілді.

Эксперименттің мақсаты: футбол үйірмесінің қатысушы жасөспірімдердің техникалық-тактикалық дайындық көрсеткішін зерттеу. Эксперимент «Ақмола облыстық футбол қауымыстығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде өткізіледі, 20 жеткеншек қатысы.

Педагогикалық эксперимент 2 ай көліміне созылды. Экспериментке қатусышы 10 оқушыдан бөлек 10 оқушы бақылау тобына біріктіріледі (2-3 кестелерде қосымшада көрсетілген).

Эксперименттің бақылау тобына бүкіл тәжірибе барысында мектептегі дене шынықтыру бағдарламасына сай сабақ ұйымдастырылса, эксперименттік топқа біз футбол ойынының техникалық-тактикалық дайындығын қамтамасыз ететін арнайы жаттығулар мен теориялық сабақтарды ұсынамыз.

Педагогикалық тестілеу.

30 метр қашықтыққа жүгіру. Тест далалы алқапта өткізілді. Жүгіру барысындағы оқушылар арасында мотивация деңгейін көтеру мақсатында екі оқушыны қатарластыра жүгірту керек. Жүгіру нәтижелері 0,1 секундқа дейінгі дәлдікте анықталады.

Ойын элементтері қосылған жүгіру. Жүгіруге екі оқушыдан қатыстырылады. Жүгіру басталмас бұрын старт сызығының маңына әрбір оқушыға екі кубиктен қойылады. «Стартқа дайындал!» командаларынан кейін екі сыналусы старт сызығына жақындайды, «Марш!» командасы жарияланған соң, қолында кубигі бар ойыншы финишке жүгіріп барып, бірінші кубикте сызыққа қояды және тоқтамастан артқа қайтып екінші кубикті де солай финишке қояды. Кубиктерді лақтыруға тыйым салынған. Секундомерді «Марш!» командасынан бастап қосып, екінші кубик финиш сызығына қойылған соң өшіріледі. Нәтиже уақытты секунд дәлдікпен есептеледі.

*Бір орыннан ұзындыққа секіру.* Секіру шұңқырының алдына арнайы белгілеу сызығы белгіленеді. Қатысушылар сызықтың алдына тұрып, екі аяғымен бірдей бір орыннан ұзындыққа секіреді. Қашықтық сызықтан бастап аяқтың өкшесінің арасымен есептеледі. Үш рет әрекет жазылынып, ең жақсы нәтижесі ғана бір сантиметрге дейінгі дәлдікпен хаттамаға бекітіледі.

6 минуттық жүгіру. Жүгіру стадионның шенберлік жолақшасында жүргізіледі. Старт-жоғары. Жүгірілген қашықтықтың ұзындығы (созылған аумағы) старт метрге дейін дәлдікпен анықталады.

*Техникалық дайындықты бағалау тесті*

1. 30 метрлік қашықтықта допты енгізу. Жүгірісте 2 ойыншы қатысады. Жүгіру уақыты 0,1 секундқа дейінгі дәлдікпен анықталады.

2. Допты бастан лақтыру (тастау, беру). Зерттеушілер сызыққа тұрып, аяқты иыққа сәйкестендіріп, түзулендіреді. Екі рет әрекет жасалынады. Жақсы көрсеткіштегі нәтижелер хаттамаға енгізіледі. Ал қашықтығы 0,5 см дәлдікпен аныталады.

3. Қақпаға доп соққысының дәлдігін анықтау. Зерттеушілер қақпаға қарайлап, көмегімен үш зонаға бөлінеді. Доп 1 метрлік ендіктегі орталық зонаға түссе, 3 баллмен бағаланады; 0,5 м ендіктегі орта зонаға түссе – 2 баллмен; 0,5 метрлік ендіктегі сыртқы зонаға түссе – 1 баллмен бағаланады. Барлығы 5 соққы жасалынады.

*Педагогикалық бақылау.*

Бақылау тобы «Ақмола облыстық футбол қауымдастығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде әзірленген бағдарлама бойынша жұмыс жасады және практикалық қолдану үшін бекітілген. Эксперименттік топ авторлар әзірленген бағдарлама бойынша жұмыс жасады.

Екі әдіс те қарапайым әдістердің тізбегі допсыз және доппен жаттығулар және қарапайымнан күрделіге дейін. Техникалық әдістерді оқытудың екі әдісінде де назар аударылады жеке элементтерді қарапайым нұсқада орындау техникасы, ал кейін қарапайым элементтер

бір күрделі техникалық жүйеге қосылады, бірақ айырмашылықтар жаттығуларға байланысты техниканы және олардың санын әрбір жеке-жеке қою жүзеге асырылады соққы түрінде. Допты иелену техникасы жақсарған сайын, онда орындау тиімділігі, әрбір техникалық қабылдау қол жеткізіледі бірнеше рет қайталау арқылы бұлшықет жадының жұмысын есептеу кез-келген техниканың қалыптасуына өте қисынды және тән әдіс қозғалыс әрекеті.

*Математикалық статистика әдісі.*

Эксперимент нәтижесінде алынған материалды өңдеу кезінде математикалық статистика әдістері қолданылды. Зерттеу барысында алынған көрсеткіштер арифметикалық орташа мәнді, квадраттық ауытқуды және арифметикалық орташа стандартты қатені есептеу үшін математикалық өңдеуден өтті.

Статистикалық көрсеткіштер айырмашылықтарының дұрыстығын бағалау бір бас жиынтықтың екі үлгісін немесе бір іріктемелі жиынтықтың екі түрлі жағдайын салыстыру үшін қолданылатын студенттің өлшемін анықтау әдісін қолдану арқылы жүргізілді.

### 3. Нәтижелер мен талқылау

Зерттеу нәтижелері «Допқа дәлдіке соққы беру» нормативін орындау динамикасының нақтылығы (15 соққыдан) (1-2 кестелерде көрсетілген).

1-кесте. Зерттеу нәтижелері «Допқа дәлдіке соққы беру» нормативін орындау динамикасының нақтылығы (15 соққыдан)

Бағалау	Эксперимент басталғанға дейін	
	Бақылаушы топ	Эксперименттік топ
Өте жақсы	14-15	14-15
Жақсы	11-13	11-13
Қанағаттанарлық	8-10	8-10
Нашар	0-7	0-7

Эксперимент басталғанға дейін екі топтың зерттеу нәтижелері зерттеу нәтижелері «Допқа дәлдіке соққы беру» нормативін орындау динамикасының нақтылығы көрсеткіштері бірдей болды.

2- кесте. Зерттеу нәтижелері «Допқа дәлдіке соққы беру» нормативін орындау динамикасының нақтылығы

Эксперименттік топ				Бақылау топ		
№	Қақпаға соққылар	Қақпаға кіру саны		Қақпаға соққылар	Қақпаға кіру саны	
	Тегі-Аты	Дейін	Кейін		Дейін	Кейін
1.	Каримов Ж.	8	10	Болатов С.	9	10
2.	Уалиев С.	10	13	Жумакин Т.	10	10
3.	Сарсенбаев Н.	9	11	Жаукен А.	10	12
4.	Усенов Д.	11	14	Саматов Ж.	8	9
5.	Касенов Е.	10	13	Жукеев Б.	9	9
6.	Амренов Т.	8	11	Туребеков М.	10	10
7.	Камелов Ш.	9	13	Зейнулаев К.	10	11
8.	Болтриков К.	7	12	Боранбаев С.	9	10
9.	Маденов У.	7	11	Талтакаев Р.	11	12
10.	Тасенов З.	10	13	Сапабеков О.	12	13
	Орташа мән:	8,9	12,1	Орташа мән:	9,8	10,6

Эксперименттен кейін екі топтың зерттеу нәтижелері «Допқа дәлдіке соққы беру» нормативін орындау динамикасының нақтылығы (15 соққыдан) көрсеткіштері өзгерді. Эксперименттік топта көрсеткіштер жақсарды. Бақылау топта көрсеткіштер төмен болды.

Ақмола облыстық футбол қауымдастығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде әзірленген бағдарлама қабылдаған әдістемені салыстыру кезінде. Ақмола облыстық футбол қауымдастығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде әзірленген бағдарлама және авторлық 15 жастағы футболшылардың қақпашысымен қақпаға соққыларды оқыту әдістері эксперименттік және бақылау тобы, ең жоғары тиімділік Ақмола облыстық футбол қауымдастығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде әзірленген бағдарлама қабылдаған оқыту әдістемесін көрсетті. Ақмола облыстық футбол қауымдастығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде әзірленген бағдарлама ол бүкіл зерттеу кезеңінде бақылау тобында қолданылды.

Авторлардың әдістемесі қалай әсер еткенін зерттеу өте қызықты болды техникалық талаптарға сәйкес басқа нормативтерді орындау 13-15 жастағы балаларға дайындық.

Эксперимент басталғанға дейін екі топтың зерттеу нәтижелері «Допты аяқпен жонглерлік ету» нормативін орындау динамикасы (саны рет минутына). нормативін орындау динамикасының нақтылығы көрсеткіштері бірдей болды.

#### **4. Қорытынды**

Эксперименттен кейін екі топтың зерттеу нәтижелері Техникалық жаттығу 7-конусты алдап өту. Эксперименттік топта көрсеткіштер жақсарды. Бақылау топта көрсеткіштер төмен болды.

Қорытынды: Ақмола облыстық футбол қауымдастығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде қабылдаған әдістемені салыстыру кезінде. Ақмола облыстық футбол қауымдастығы» ЗТБ «Оқжетпес» мектебінде және авторлық допты жүргізуге, оқыту әдістемесі эксперименттік және бақылау тобындағы уақыт тиімділігі (осы жұмысты орындау уақытын едәуір азайту нормативті) авторлық оқыту әдістемесін көрсетті. зерттеудің бүкіл кезеңіне арналған эксперименттік топ. Екі әдіс екі топта да оқушыларға осы 2-ні орындауға мүмкіндік берді норматив толық құрамда. Бағалау сапасының тәжірибелік топтың өсуі көп емес.

Тактикалық дайындық әдістемесінің тиімділігі бірнеше бағыттар бойынша бағаланды. Атап айтқанда, теориялық бөлім ойын жағдайларының модельдерінің арнайы сынақтарымен ұсынылды, онда теориялық тактикалық шешім қабылдау жылдамдығы мен жылдамдығы бағаланды.

Осылайша, келесі жалпылауды жасауға болады. Педагогикалық зерттеу жүргізу үшін дене шынықтыру көрсеткіштері бойынша айтарлықтай айырмашылықтары жоқ екі топ құрылды.

Бақылау тобының ойыншылары доптың берілістерін, допты ұстап алуды, допты соққыларды, допты ұстап тұруды, қақпаға соққыларды аз қолданады.

Техникалық және тактикалық әдістерді игеру үшін теориялық және практикалық жаттығулар жиынтығы осындай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік берді деп айтуға болады.

#### **Әдебиеттер тізімі**

- 1 Мектептегі дене шынықтыру/ №4, 2009 ж, 35 б.
- 2 Дене тәрбиесі оқулығы. – Үрімжі: Шинжияң Шинхуа баспасы, 1995ж. (1-бөлім).
- 3 Андреев С. Н. Мини-футбол. – М.: Д және С, 1978. – 111 б.
- 4 Чесно Ж.-Л. Футбол. Обучение базовой технике. / Дюрэ Ж., Жан-Люк Чесно, Жерар Дюрэ. – М.: СпортАкадемПресс, 2002.
- 5 Симаков В. И. Футбол. – М.: Советтік Россия, 1996. – 109 б.

**АБИЛЬКАДИРОВ, Н.М., ИБРАЕВА, Р.Ж., БЕКМУХАМБЕТОВА, Л.С.**

#### **СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ 13-15 ЛЕТ**

*Каждый игрок должен думать только быстро, когда он получает мяч, он должен быть готов передать мяч дальше и принять следующий. Такие упражнения необходимы для быстрой игры. Большое значение через игру в Футбол имеет воспитание у представителей других видов спорта таких уникальных качеств, как закаливание организма в целом, правильное движение тела и сплоченность и дружелюбие. В процессе игры необходимо творчески, быстро и быстро решать любые трудности, с которыми вы столкнетесь. Необходимо, чтобы футболисты выполняли различные тактические и*

*технические действия, не дожидаясь своих глаз и меняя игровую ситуацию. Методика, созданная с целью выявления способности футболистов 13-15 лет правильно выполнять действия, выполняющие различные движения с мячом и без мяча. Кроме того, данная работа направлена на выявление физиологических и психологических особенностей футболистов с их эффективностью технико-тактических действий.*

**Ключевые слова:** *совершенствование технического мастерства, юные футболисты, упражнения, тактические действия, методика.*

**ABILKADIROV, N.M, IBRAEVA, R.J, BEKMUHAMBETOV, L.S.  
IMPROVING THE TECHNICAL SKILLS OF YOUNG PLAYERS AGED 13-15**

*Each player should only think fast when he gets the ball, he should be ready to pass the ball on and take the next one. Such exercises are necessary for a quick game. Of great importance through the game of Football is the education of representatives of other sports of such unique qualities as the hardening of the body as a whole, the correct movement of the body and cohesion and friendliness. During the game, you need to creatively, quickly and quickly solve any difficulties that you encounter. It is necessary that the players perform various tactical and technical actions, without waiting for their eyes and changing the game situation. A technique created to identify the ability of 13-15-year-old football players to correctly perform actions that perform various movements with and without the ball. In addition, this work is aimed at identifying the physiological and psychological characteristics of football players with their effectiveness of technical and tactical actions.*

**Key words:** *improving technical skills, young football players, exercises, tactical actions, methods.*



## БІЗДІҢ АВТОРЛАР

**Аканбаев, Б.Н.** – педагогикалық ғылымдар магистрі, әдіскер, «Қостанай дарыны» өңірлік ғылыми-практикалық орталығы» КММ, Қостанай, Қазақстан.

**Әбілмаликов, Қ.Қ.** – тарих ғылымдарының магистрі, ғылыми-зерттеу бөлімінің жетекшісі, ҚР МСМ «Ботай» мемлекеттік тарихи-мәдени мұражай-қорығы, Солтүстік Қазақстан облысы, Қазақстан.

**Баубекова, Г.К.** – педагогикалық білім беру магистрі, экология және география кафедрасының аға оқытушысы, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

**Бобренко, М.А.** – биология магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

**Бұлдакова, Н.Б.** – география ғылымдарының кандидаты, доцент, оқыту әдістемесімен биология және география кафедрасының доценті, «Шадринск мемлекеттік педагогикалық университеті» ЖБ ФМББМ, Шадринск, РФ.

**Видершпан, А.В.** – философия ғылымдарының кандидаты, әлеуметтік-гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдары пәндері кафедрасының профессоры, «Челябі мемлекеттік университеті» жоғары білім беретін федералдық мемлекеттік бюджеттік білім беру мекемесінің Қостанай филиалы, Қостанай, Қазақстан.

**Ерохин, Н.Г.** – Ресей Ғылым Академиясы Орал бөлімшесінің өсімдіктер мен жануарлар экология институтының мұражай меңгерушісі, Екатеринбург, Ресей.

**Забоева, М.А.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, мектепке дейінгі және әлеуметтік білім беру кафедрасының доценті, «ШМПУ» ЖБ ФМББМ, Шадринск, Ресей.

**Кабдуллина, Д.А.** – «Биология» мамандығының 4 курс студенті, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

**Касымова, А.Г.** – физика-математика ғылымдарының кандидаты, физика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

**Косжанова, А.Г.** – физика кафедрасының аға оқытушысы, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

**Коурова, С.И.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, оқыту әдістемесімен биология және география кафедрасының доценті, «Шадринск мемлекеттік педагогикалық университеті» ЖБ ФМББМ, Шадринск, РФ.

**Макишов, К.Т.** – технология және кәсіпкерлік факультетінің студенті, «Шадринск мемлекеттік педагогикалық университеті» ЖБ ФМББМ, Шадринск, Ресей.

**Мырзағалиева, К.** – филология ғылымдарының кандидаты, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының қауымдастырылған профессоры, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

**Нуртазенов, Т.К.** – тарих ғылымдарының кандидаты, доцент, әлеуметтік-гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдары пәндері кафедрасының профессоры, «Челябі мемлекеттік университеті» жоғары білім беретін федералдық мемлекеттік бюджеттік білім беру мекемесінің Қостанай филиалы, Қостанай, Қазақстан.

**Нышанбаева Т.Н.** – «7М01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті» оқу бағдарламасының 2-курс магистранты, Абай атындағы ҚҰПУ, Алматы, Қазақстан.

**Оспанұлы, С.** – филология ғылымдарының кандидаты, тіл және әдебиет теориясы кафедрасының профессоры, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

**Пережогин, Ю.В.** – биология ғылымдарының кандидаты, доцент, биология және химия кафедрасының профессоры, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

**Рулёва, М.М.** – биология магистрі, жаратылыстану ғылымдары кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

**Самаркин, С.В.** – тарих ғылымдарының кандидаты, «Челябі мемлекеттік университеті» жоғары білім беретін федералдық мемлекеттік бюджеттік білім беру мекемесінің Қостанай филиалының профессоры, Қостанай, Қазақстан.

**Сержан-Абдрахманова Ш.К.** – қашықтықтан оқыту және қосымша білім беру институтының тілдік дайындық орталығының аға оқытушысы, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

**Старцева, М.А.** – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, кәсіби-технологиялық білім беру кафедрасының доценті, «Шадринск мемлекеттік педагогикалық университеті» ЖБ ФМББМ, Шадринск, Ресей.

**Танат, Д.Т.** – «География» білім беру бағдарламасының I курс магистранты, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ; география пәнінің мұғалімі, Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының «Озат» мамандандырылған ақпараттық технологиялар мектеп-лицей-интернаты» ҚММ, Қостанай, Қазақстан.

**Тарасов, М.С.** – «Биология» білім беру бағдарламасының I курс магистранты, А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ, Қостанай, Қазақстан.

## НАШИ АВТОРЫ

**Абильмаликов, К.К.** – магистр исторических наук, руководитель научно исследовательского отдела, Государственный историко-культурный музей-заповедник «Ботай» МКС РК, Северо-Казахстанская область, Казахстан.

**Аканбаев, Б.Н.** – магистр педагогических наук, методист, КГУ «Региональный научно-практический центр «Костанай дарыны», Костанай, Казахстан.

**Баубекова, Г.К.** – магистр педагогического образования, старший преподаватель кафедры экологии и географии, КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

**Бобренко, М.А.** – магистр биологии, старший преподаватель кафедры естественных наук, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

**Булдакова, Н.Б.** – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры биологии и географии с методикой преподавания, ФГБОУ ВО «Шадринский государственный педагогический университет», Шадринск, РФ.

**Видершпан, А.В.** – кандидат философских наук, профессор кафедры социально-гуманитарных и естественнонаучных дисциплин, Костанайский филиал Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Челябинский государственный университет», Костанай, Казахстан.

**Ерохин, Н.Г.** – заведующий музеем Института экологии растений и животных УрО РАН, Екатеринбург, Россия.

**Забоева, М.А.** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры дошкольного и социального образования, ФГБОУ ВО «ШГПУ», Шадринск, Россия.

**Кабдуллина, Д.А.** – студентка 4 курса специальности «Биология», КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

**Касымова, А.Г.** – кандидат физико-математических наук, ассоциированный профессор кафедры физики, КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

**Косжанова, А.Г.** – старший преподаватель кафедры физики, КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

**Коурова, С.И.** – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры биологии и географии с методикой преподавания, ФГБОУ ВО «Шадринский государственный педагогический университет», Шадринск, РФ.

**Макишов, К.Т.** – студент факультета технологии и предпринимательства, ФГБОУ ВО «Шадринский государственный педагогический университет», Шадринск, Россия.

**Мырзагалиева, К.** – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры теории языка и литературы, КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

**Нуртазенов, Т.К.** – кандидат исторических наук, доцент, профессор кафедры социально-гуманитарных и естественнонаучных дисциплин, Костанайский филиал Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Челябинский государственный университет», Костанай, Казахстан.

**Нышанбаева Т.Н.** – магистрант 2 курса образовательной программы «7М01701 – Казахский язык и литература», КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан.

**Оспанов, С.** – кандидат филологических наук, профессор кафедры теории языка и литературы, КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

**Пережогин, Ю.В.** – кандидат биологических наук, доцент, профессор кафедры биологии и химии, КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

**Рулёва, М.М.** – магистр биологии, старший преподаватель кафедры естественных наук, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

**Самаркин, С.В.** – кандидат исторических наук, профессор Костанайского филиала Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Челябинский государственный университет», Костанай, Казахстан.

**Сержан-Абдрахманова Ш.К.** – старший преподаватель центра языковой подготовки института дистанционного обучения и дополнительного образования, КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

**Старцева, М.А.** – кандидат педагогических наук, доцент кафедры профессионально-технологического образования, ФГБОУ ВО «Шадринский государственный педагогический университет», Шадринск, Россия.

**Танат, Д.Т.** – магистрант 1 курса образовательной программы «География», КРУ имени А. Байтурсынова; учитель географии, КГУ «Специализированная школа-лицей-интернат информационных технологий «Озат» Управления образования акимата Костанайской области, Костанай, Казахстан.

**Тарасов, М.С.** – магистрант 1 курса образовательной программы «Биология», КРУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

## OUR AUTHORS

**Abilmalikov, K.K.** – master of historical sciences, head of research department, state historical and cultural Museum-reserve «Botay» of the ISS of the Republic of Kazakhstan, North Kazakhstan region, Kazakhstan.

**Akanbayev, B.N.** – master of pedagogical sciences, methodologist, MSI «Қостанай дарыны» Regional scientific and practical center», Kostanay, Kazakhstan.

**Baubekova, G.K.** – master of pedagogical education, senior lecturer of the department of ecology and geography, KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Bobrenko, M.A.** – master of biology, senior lecturer of the natural sciences department, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

**Buldakova, N.B.** – candidate of geographical sciences, docent, docent of the department of biology and geography with teaching methods, FSFEI HE «Shadrinsk state pedagogical university», Shadrinsk, RF.

**Kabdullina, D.A.** – 4<sup>th</sup> year student of specialty «Biology», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

**Kassymova, A.G.** – candidate of physical and mathematical sciences, associate professor of the department of physics, KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Koszhanova, A.G.** – senior lecturer of the department of physics, KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Kourova, S.I.** – candidate of pedagogical sciences, docent, docent of the department of biology and geography with teaching methods, FSFEI HE «Shadrinsk state pedagogical university», Shadrinsk, RF.

**Makishov, K.T.** – student of the faculty of technology and entrepreneurship, FSFEI HE «Shadrinsk state pedagogical university», Shadrinsk, Russia.

**Myrzagaliyeva, K.** – candidate of philological sciences, associate professor of the department of the theory of language and literature, KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Nurtazenov, T.K.** – candidate of historical sciences, docent, professor of the department of social, humanitarian and natural sciences, branch of Federal State-Funded Educational Institution of Higher Education «Chelyabinsk state University» in Kostanay, Kostanay, Kazakhstan.

**Nyshanbayeva T.N.** – 2<sup>nd</sup> year master student of the educational program «7M01701 – Kazakh language and literature», KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan.

**Ospanuly, S.** – candidate of philological sciences, professor of the department of the theory of language and literature, KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Perezhogin, Yu.V.** – candidate of biological sciences, docent, professor of the department of biology and chemistry, KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Rulyova, M.M.** – master of biology, senior lecturer of natural sciences department, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

**Samarkin, S.V.** – candidate of historical sciences, professor of the branch of Federal State-Funded Educational Institution of Higher Education «Chelyabinsk state University» in Kostanay, Kostanay, Kazakhstan.

**Serzhan-Abdrakhmanova Sh K.** – senior lecturer of language training center of institute of distance learning and complementary education, KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Startseva, M.A.** – candidate of pedagogical sciences, docent of the department of vocational and technological education, FSFEI HE «Shadrinsk state pedagogical university», Shadrinsk, Russia.

**Tanat, D.T.** – 1<sup>st</sup> year master student of the educational program «Geography», KRU named after A. Baitursynov; geography teacher, Municipal state institution «Specialized school-lyceum-boarding of information technologies «Ozat» of the department of education of the Kostanay region akimat Kostanay, Kazakhstan.

**Tarasov, M.S.** – 1<sup>st</sup> year master student of the educational program «Biology», KRU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

**Vidershpan, A.V.** – candidate of philosophy, professor of the department of social, humanitarian and natural sciences, branch of Federal State-Funded Educational Institution of Higher Education «Chelyabinsk state University» in Kostanay, Kostanay, Kazakhstan.

**Yerokhin, N.G.** – head of the museum of the Institute of plant and animal ecology of the Ural branch of the Russian academy of sciences, Yekaterinburg, Russia.

**Zaboeva, M.A.** – candidate of pedagogical sciences, docent of the department of preschool and social education, FSFEI HE «ShSPU», Shadrinsk, Russia.

## АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА

«ҚМПИ Жаршысы» журналы әлеуметтік-гуманитарлық, физика-математикалық, техникалық, биологиялық, химиялық-технологиялық, экономикалық ғылымдар және экология, халықаралық байланыстар салалары бойынша бұрын жарияланбаған өзекті ізденіс нәтижелері туралы мақалаларды жариялайды.

Редакциялық алқа мүшелері журнал материалдарының мазмұнына сын-пікір білдіргеннен кейін басылымға ұсыну шешімі шығарылады. Қабылданбаған мақалаларды редакциялық алқа мүшелері қайта қарастырмайды.

**Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.**

Журнал жыл барысында төрт рет шығарылады (қаңтар, сәуір, шілде, қазан).

«Қазпошта» АҚ-ның кез келген бөлімінде журналға жазылу мүмкіндігі қарастырылған. Жазылым индексі 74081.

**Мақалаға қойылатын талаптар:**

Мәтіннің көлемі сөз аралықтары мен сілтемелерді қоса алғанда 15000-нан 60000 таңбаға дейін болуы қажет (0,3-тен 1,5 баспалық параққа дейін, яғни 5–24 бет).

**Мәтіннің рәсімделуіне қойылатын техникалық талаптар:**

Қаріп – Times New Roman, өлшемі – 12, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша.

Жиектері: барлық жағынан 2 см.

Жоларалық интервал: бірлік.

Абзацтар аралығы «Алдында» – жоқ, «Кейін» – жоқ.

Азат жол– 1,25 см.

Мәтін: парақта бір бағана.

Мақаланың басқы беті келесі ақпараттарды қамтуы қажет:

1. *ӘОЖ коды.* Беттің сол жағына қалың қаріппен жазылады. Авторлық материалға ӘОЖ кодын мына сілтеме арқылы алуға болады: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Автордың аты-жөні.* Беттің оң жағына қалың қаріппен ӘОЖ кодынан бір тармақ төмен жазылады.

3. *Авторлар туралы ақпарат.* Беттің оң жағына көлбеу әріптермен жазылады: автордың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі, қызмет орны, қаласы, мемлекеті.

4. *Мақала атауы.* Беттің ортасында бас әріптермен және қалың қаріппен жазылады.

5. *Мақала түйіні.* «Түйін» сөзі (орыс. «Аннотация», ағылш. «Abstract») беттің ортасында қалың қаріппен мақала атауынан бір тармақ төмен жазылады. Түйін мақаланың жарияланатын тілінде жазылады. Түйін мәтіні: сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, азат жол– 1,25 см. Мақала тілінде жазылған түйінді мақала тілінде жазылған түпкі түйінмен (резюме) ауыстыру мүмкіндігі қарастырылған.

6. *Мақаланың түпкі түйіні.* Мақала жарияланатын тілден бөлек, мақала атауының аудармасымен екі тілде жазылады. Түпкі түйін мәтіні: көлбеу әріптермен әдебиеттер тізімінен кейін 1 тармақ төмен жазылады, сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, азат жол– 1,25 см.

7. *Кілт сөздер* (5–8 сөз және/немесе сөз тіркесі). Кілт сөздер үш тілде сәйкесінше «Түйін» және «Түпкі түйіннен» төмен жазылады. «Кілт сөздер» тіркесі (орыс. «Ключевые слова», ағылш. «Key words»): қалың әріптермен, беттің сол жағына жазылады, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, «Кілт сөздер» тіркесінен кейін қос нүкте қойылады, ары қарай кілт сөздер жазылады.

8. *Негізгі мәтін* келесі бөлімдерден тұрады:

1) *Кіріспе* (орыс. – Введение, ағылш. – Introduction).

2) *Материалдар және әдістер* (орыс. – Материалы и методы, ағылш. – Materials and methods).

3) *Нәтижелер* (орыс. – Результаты, ағылш. – Results).

4) *Талқылау* (орыс. – Обсуждение, ағылш. – Discussion).

5) *Қорытынды* (орыс. – Выводы, ағылш. – Conclusions).

6) *Ризашылық білдіру* (орыс. – Благодарности, ағылш. – Appreciation).

3 және 4 бөлімдер біріктірілуі мүмкін, 6 бөлім – қажеттілік туындаған жағдайда ғана жазылады.

*Мақала бөлімдері* нөмірленуі тиіс. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Бөлім атауларының жазылуы: қаріп– Times New Roman, өлшемі – 12, қалың қаріппен, туралануы– беттің сол жағында.

Мәтінде белгілі бір тармақты немесе тізімді белгілеуде араб сандары қолданылады.

9. *Әдебиеттер тізімі* (орыс. – Список литературы, ағылш. – References). Әдебиеттер тізімі мақаладан кейін жазылады. «Әдебиеттер тізімі» тіркесіқалың қаріппен жазылады, қаріп өлшемі – 12, шегініс – 1,25 см.

Дереккөздер туралы ақпаратты мәтінде дереккөздерге сілтеменің жасалу реті бойынша орналастырып, араб сандарымен нөмірлеу қажет. Сандардан кейін нүкте қойылмайды. Шрифт өлшемі – 11, шегініс – 1,25 см.

Қолданылған дереккөздерге сілтемелер тік жақшаның ішінде келтірілгені абзал. Библиографиялық жазу түпнұсқа тілінде орындалады.

*Кітаптардың* шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, кітаптың аты, жарияланған орны, басылымы, шыққан жылы, беттер. Мысалы: Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пушино: ПНЦ РАН, 2000. – Б. 60–65.

*Журнал, мерзімді басылымдардың* шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, журнал атауы, жылы, басылым нөмірі, беттер. Мысалы: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – Б. 89–104.

*Жинақтардың* шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, жинақ атауы, басылым жылы, беттер. Мысалы: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – Б. 77–79.

*Электрондық ресурстардың* шығыс деректерінің жазылу тәртібі: мақала атауы, автор туралы ақпарат, мақаланың шығу орны, мерзімі, сонымен қатар, ақпараттық тасымалдаушы, жүйелік талаптар, ғаламтор ресурстарын қолдану мүмкіндіктері (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв. карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Кестелерді жасау*. Әрбір кестенің реттік нөмірі мен атауы болуы шарт. Кесте нөмірі және атауы кестенің жоғары жағына орналастырылады. Көлбеу әріптермен жазылған «Кесте 1» («Таблица 1», «Table 1») сөзінен кейін сызықша қойылып, кесте атауы қалыпты әріптермен жазылады, туралануы – беттің ортасында, шрифт өлшемі – 11, кестедегі мәтіннің туралануы – беттің сол жағы.

11. *Графикалық материалдар* «Microsoft Graph» немесе «Excel» бағдарламаларында орындалуы қажет және сканерден өткізілмеуі қажет.

Графикалық бейнелер сурет немесе біртұтас объект ретінде берілуі тиіс. Графикалық объектілер беттің белгіленген жиектерінен аспай, бір беттен артық болмауы қажет.



Әрбір объектінің нөмірі және атауы болуы керек. Объект нөмірі мен атауы объектіден төмен орналасуы қажет. Шрифт өлшемі – 11, мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

12. *Формулалардың берілуі.* Математикалық формулаларды формулалар редакторы «Microsoft Equation» арқылы белгілеу қажет. Олар жақша ішінде оң жақтан нөмірленеді. Формулалар көп болған жағдайда әрбір бөлімнің формулаларын тәуелсіз нөмірлеу ұсынылады.

13. *Мақалаға міндетті түрде тіркелетін ақпараттар:*

– автор туралы ақпарат (үш тілде): тегі, аты, әкесінің аты, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі, жұмыс орны (ЖОО, мекеме атауы, факультет, кафедра), жұмыс және ұялы телефон нөмірі;

– ғылым кандидаты, докторы немесе PhD докторының мақалаға қатысты сын-пікірі (ғылыми дәрежесіз авторлар үшін).

*Редакция ұсынылған барлық материалдарға сын-пікір білдіруге міндетті емес және материалдары қабылданбаған авторлармен пікірталасқа түспейді.*

**Мақалалардың қабылдануы және жариялануы бойынша  
сауалдар туындаған жағдайда мына мекен-жайға жүгініңіз:**

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік көш., 118  
ҚР БҒМ «А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті» КЕАҚ  
БСН 200740006481, БЖК SABRKZKA, Кбе 16,  
ЖСК KZ61914092203KZ002CJ  
«Сбербанк» АҚ ЕБ, Қостанай қ. филиалы  
№118 каб. Тел.: 8 (747) 263-18-97  
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

**ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ**

Журнал «ҚМПИ Жаршысы» публикует статьи об оригинальных и ранее не печатавшихся результатах исследований в области социально-гуманитарных, физико-математических, технических, биологических, химико-технологических, экономических наук, по экологии, международным научным связям и т.п.

Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования. Отклоненные статьи повторно редколлегией не рассматриваются.

**Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках.**

Журнал выходит четыре раза в год (январь, апрель, июль, октябрь).

Подписку на журнал можно оформить в любом почтовом отделении АО «Казпочта». Подписной индекс 74081.

**Требования к статьям:**

Объем текста статьи должен быть от 15000 до 60000 знаков, включая пробелы и сноски (от 0,3 до 1,5 печатных листов, т.е. от 5 до 24 страниц).

**Технические требования к оформлению текста:**

Шрифт: Times New Roman, размер шрифта – 12, выравнивание текста – по ширине страницы.

Поля: по 2 см со всех сторон.

Междустрочный интервал: одинарный.

Интервал между абзацами «Перед» – нет, «После» – нет.

Отступ «Первой строки» – 1,25.

Текст: одна колонка на странице.

Первая (титульная) страница статьи должна содержать следующую информацию:

1. *Код УДК.* Полуужирный, положение по левому краю страницы. Присвоить УДК авторскому материалу можно здесь: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Ф.И.О. автора.* Полуужирный курсив, положение на странице – по правому краю через строку после кода УДК.

3. *Сведения об авторе.* Курсив, положение на странице – по правому краю: ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна.

4. *Заглавие.* Прописные буквы, полуужирный, положение по центру страницы.

5. *Аннотация к статье.* Слово «Аннотация» (каз. «Түйін», англ. «Abstract»), полуужирный, положение по центру страницы, через строку после заглавия. Аннотация оформляется на языке статьи. Допускается замена аннотации на языке статьи на резюме на языке статьи. Текст аннотации: 500–800 знаков с пробелами, курсив, выравнивание по ширине страницы, отступы слева и справа – по 2 см, отступ «Первой строки» – 1,25.

6. *Резюме к статье.* Оформляется на двух языках, отличных от языка статьи, с переводом названия статьи. Текст резюме: курсивный, после списка литературы через интервал, 500–800 знаков с пробелами, положение по ширине текста, отступ «Первой строки» – 1,25.

7. *Ключевые слова* (от 5 до 8). Ключевые слова пишутся на трех языках, размещаются соответственно под «Аннотацией» и «Резюме». Фраза «Ключевые слова» (каз. «Кілт сөздер», англ. «Key words»): полуужирный, отступы слева и справа – по 2 см, после фразы ставится двоеточие. Сами ключевые слова указываются после фразы «Ключевые слова» в той же строке, через запятую.

8. *Основной текст* делится на следующие разделы:

1) *Введение* (каз – Кіріспе, англ. – Introduction).

2) *Материалы и методы* (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods).

3) *Результаты* (каз. – Нәтижелер, англ. – Results).

4) *Обсуждение* (каз. – Талқылау, англ. – Discussion).

5) *Выводы* (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions).

б) *Благодарности* (каз. – Ризашылық білдіру, англ. – Appreciation).

Разделы 3 и 4 могут объединяться, раздел 6 – по необходимости.

Разделы статьи должны быть пронумерованы, необходимо нумеровать арабскими цифрами без точки. Оформление заголовков разделов – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, положение по левому краю страницы.

При выделении в тексте отдельных пунктов или списков следует использовать только арабские цифры.

9. *Список литературы* (каз. – Әдебиеттер тізімі, англ. – References). Список литературы приводится в конце статьи и озаглавляется «Список литературы» – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, отступ «Первой строки» – 1,25.

Сведения об источниках следует располагать в порядке появления ссылок на источники в тексте, нумеровать арабскими цифрами без точки, размер шрифта – 11, отступ «Первой строки» – 1,25 см. Ссылки на использованные источники следует приводить в квадратных скобках. Библиографическая запись выполняется на языке оригинала.

Выходные данные *книг* обязательно включают: фамилию автора (авторов), инициалы, название, место издания, издательство, год издания, страницы. Например: Семенов В.В. *Философия: итог тысячелетий. Философская психология.* – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65.

Выходные данные *статей из журналов и периодических изданий* указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название журнала, год, номер издания, страницы. Например: Голубков Е.П. *Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом.* – 2001. – № 1. – С. 89–104.

Выходные данные *сборников* указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название сборника, год издания, страницы. Например: Зимин А.И. *Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф.* – М.: Наука, 1996. – С. 77–79.

Выходные данные *электронных ресурсов* содержат информацию об авторе, названии, дате и месте издания или публикации, также указывается информационный носитель, системные требования, режим доступа (к интернет-ресурсам) (*Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс].* – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. *Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал.* – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Оформление таблиц.* Каждая таблица должна быть пронумерована и иметь заголовок. Номер таблицы и заголовок размещаются над таблицей. Номер оформляется как «Таблица 1» («Кесте 1», «Table 1»), стиль шрифта – курсивный. Заголовок таблицы размещается через тире, шрифт – Times New Roman, размер – 11, по центру страницы, стиль шрифта – обычный. Положение текста в таблице по левому краю, шрифт – Times New Roman, размер – 11.

11. *Оформление графических материалов.* Графические материалы должны быть подготовлены с помощью программ «Microsoft Graph» или «Excel» без использования сканирования.

Графические объекты должны быть в виде рисунка или сгруппированных объектов.

Графические объекты не должны выходить за пределы полей страницы и превышать одну страницу.

Каждый объект должен быть пронумерован и иметь заголовок. Номер объекта и заголовков размещаются под объектом. Номер оформляется как «Рисунок 1» («Сурет 1», «Picture 1»), шрифт – Times New Roman, курсив, размер – 11, положение текста на странице по центру. Далее следует название, шрифт – Times New Roman, размер – 11, стиль шрифта – обычный.

12. *Оформление формул.* Математические формулы оформляются через редактор формул «Microsoft Equation». Их нумерация проставляется с правой стороны в скобках. При большом числе формул рекомендуется их независимая нумерация по каждому разделу.

13. *К статье обязательно прилагаются:*

– сведения об авторе (на трех языках): фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, должность, место работы (название вуза, организации, факультет, кафедра), рабочий и мобильный телефоны;

– рецензия кандидата или доктора наук, доктора PhD (для авторов без ученой степени).

*Редакция не несет обязательств по рецензированию всех поступающих материалов и не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.*

**По всем вопросам приема и публикации статей обращаться по адресу:**

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118  
НАО «Костанайский региональный университет имени А.Байтурсынова» МОН РК  
БИН 200740006481 БИК SABRKZKA КБЕ 16  
ИИК KZ61914092203KZ002CJ  
Филиал ДБ АО «Сбербанк» в г.Костанай  
№118 каб. Тел.: 8 (747) 263-18-97  
E-mail: vestnik.kru@ksu.edu.kz

## INFORMATION FOR AUTHORS

The journal «KMPI Zharshysy» is responsible for publishing the articles with original content on the results of research in the fields of social-humanitarian, physical and mathematical, technical, biological, chemical-technological, economical sciences, and ecology, international scientific relationships and etc. which were not printed previously.

The decision to publish an article is considered by the editorial board of the journal after peer review. Rejected articles are not considered again by the editorial board.

**Articles are published in Kazakh, Russian and English languages.**

The journal is published four times a year (January, April, July, October).

A subscription to the journal can be obtained at any post office of JSC "Kazpost".  
Subscription index 74081.

### **Article requirements:**

The volume of the text of the article should be between 15,000 and 60,000 signs, including spaces and footnotes (from 0,3 to 1,5 printed page, i.e. 5-24 pages).

### **Technical requirements for the decoration of the text:**

Font: Times New Roman, size – 12, alignment – width of the page.

Field: on 2 cm from all directions.

Line spacing: single.

Spacing between paragraphs «Before» – no, «After» – no.

Indentation of "The first line" – 1,25.

Text: one column on the page.

The first (titular) page of the article must include the following information:

1. *UDC code*. Boldface, position on the left side of the page. Assign the UDC to copyright material can be available here: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Full name of the author*. Bold italic, position on the right edge of the page through the line after the UDC code.

3. *Information about authors*. Font style – italic, position on the right edge of the page: academic degree, academic title, position, place of work, city, country.

4. *Title*. Uppercase letters, bold, position – at the center of the page.

5. *Abstract to the article*. The word «Abstract» (kaz. «Түйін», rus. «Аннотация»), boldface, position – at the center of the page, in a line after the title. Abstract is made in the language of the article. It is possible to replace the abstract on the language of the article to the summary on the language of the article. Text of abstract: 500–800 signs including spaces, italics, position – the width of text, indents on the left and right – 2 cm, indentation of "the first line" – 1.25.

6. *Summary of the article*. It is made out in two languages differ from the language of the article, with the translation of the title of the article. Text of summary: italic, after references, 500–800 signs including spaces, alignment – the width of page, indentation of "the first line" – 1.25.

7. *Key words* (from 5 to 8). Key words are written in three languages, are located accordingly under the «Abstract» and «Summary». The phrase «Key words» (kaz. «Кілт сөздер», rus. «Ключевые слова»): boldface, indents on the left and right – 2 cm, after the phrase there is a colon. Key words are written after the phrase "Key words" in the same line, separated by a comma.

8. *Main text of the article* consists of the following parts:

1) *Introduction* (kaz. – Кіріспе, rus. – Введение).

2) *Materials and Methods* (kaz. – Материалдар мен әдістер, rus. – Материалы и методы).

3) *Results* (kaz. – Нәтижелер, rus. – Результаты).

4) *Discussion* (kaz. – Талқылау, rus. – Обсуждение).

5) *Conclusions* (kaz. – Қорытынды, rus. – Выводы).

6) *Appreciation* (kaz. – Ризашылық білдіру, rus. – Благодарности).

Parts 3 and 4 may be combined, part 6 – if it is necessary.

*Parts of the article* should be numbered, Arabic numerals without a dot. Headings of parts – font Times New Roman, size – 12, boldface, position on the left side of the page.

While highlighting only Arabic numerals should be used in the text of selected items or lists.

9. *References* (kaz. – *Әдебиеттер тізімі*, rus. – *Список литературы*). References should be listed at the end of the article and headlined as «References» – font Times New Roman, font size – 12, boldface, indent 1.25.

Information about the sources should be arranged in order of appearance of references to sources in the text, and numbered in Arabic numerals without a dot, font size – 11, indent 1.25 cm. References to the sources used should be given in square brackets. Bibliographic record is made in language of the original source.

Output data of *books* must include: surname of the author (authors), initials, name, place of publication, publisher, year of publication, number of pages. For example: Семенов, В.В. *Философия: итог тысячелетий. Философская психология.* – Пущино: ПНЦРАН, 2000. – P. 60–65.

Output data of *articles from journals and periodicals* must include: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the journal, year, number of publication, number of pages. For example: Голубков Е.П. *Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и зарубежом.* – 2001. – № 1. – P. 89–104.

Output data of *collections* is indicated in the following order: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the collection, year of publication, number of pages. For example: Зимин А.И. *Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф.* – М.: Наука, 1996. – P. 77–79.

Output data of *electronic resources* provides information about the author, title, date and place of edition, or publication, also indicates the information carrier, system requirements, access mode (to the Internet resources) (*Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс].* – Электрон. текстовые, граф., зв.дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. *Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал.* – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. *Design of tables.* Each table should be numbered and titled. Table number and heading are placed above the table. Number is issued as «Table 1» («Кесте 1», «Таблица 1»), font style – italic. Table heading is placed by a dash, font – Times New Roman, size – 11, font style – regular, at the center of the page. The position of the text in the table – to the left, the font – Times New Roman, size – 11.

11. *Design of graphic materials.* Graphic materials should be prepared by using the programs «Microsoft Graph» or «Excel» without scanning.

Graphical objects should be presented as a picture or grouped objects.

Graphical objects should not extend beyond the page margins, and have no more than one page.

Each object must be numbered and titled. Number of the object and title are placed under the object. Number is presented as «Picture 1» («Сурет 1», «Рисунок 1»), the font – Times New Roman, italic, size – 11, position of the text – at the center of the page. Then, the title – the font – Times New Roman, size – 11, font style – regular.

12. *Design of formulas.* Mathematical formulas are made through the «Microsoft Equation» formula editor. The numbering is affixed to the right in brackets. If there is a large number of formulas it will be recommended their independent numbering for each section.

13. *The article must have:*

- information about the author: surname, name, patronymic, academic degree, academic title, position, place of work (name of institution, organization, faculty, department), office and mobile phone numbers;

- review of the candidate or doctor of sciences, PhD doctors (for authors without scientific degree).

*Editors are not liable for reviewing all incoming materials and do not enter into a discussion with the authors of rejected materials.*

**On all questions of reception and publication of articles contact us at:**

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Tauelsizdik street, 118  
NLC «A. Baitursynov Kostanay Regional University» MES RK  
BIN 200740006481 BIC SABRKZKA, BC 16,  
IIC KZ61914092203KZ002CJ  
SB Sberbank JSC, Kostanay  
office №118. Tel.: 8 (747) 263-18-97  
E-mail: [vestnik.kru@ksu.edu.kz](mailto:vestnik.kru@ksu.edu.kz)

**МАЗМҰНЫ**

**КІРІСПЕ СӨЗ** ..... 3

**ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР**

*Борамбай, Ә.Б., Какашев, А.К., Бекмухамбетова, Л.С.,* Жоғары оқу орындарында арнайы медициналық топтарда сабақтарды ұйымдастырудың ерекшеліктері..... 5

*Влад Ю.Ю., Смаглий Т.И.,* Бастауыш мектеп жасындағы танымдық іс-әрекеттің жеке стилін қалыптастырудың ерекшеліктері..... 11

*Дегтярева К.С., Есенаман С.Е., Айдарханова А.А.,* Асинхронды тәсілді қолданып, Flipgrid цифралық білім беру платформасы арқылы студенттердің тілдік құзыретін қалыптастыру ..... 15

**ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР**

*Брагина, Т.М., Тарасенко, Е.Л.,* Қостанай облысы, Андрина генусының жер араларының ар түрлілігі ..... 20

*Брагина Т.М., Джумабаева И.Т.,* Аймақтық бөлу, олардың жол қолжетімділігі және даму перспективалары..... 28

*Брагина, Т.М., Назаркенова, А.К.,* Биоресурстар мен су ресурстарын басқарудың маңызы Желкуар су қоймасы..... 34

*Подкорытова, С.В., Бедрина, Е.А.,* 1950-1960 жылдары Қазақстанның Ақмола облысы Белағаш ауылының алғашқы тың игерушілерінің күнделікті өмірі ..... 42

**ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ**

*Нагимжанова, К.М., Сартай, Н.Н.,* Девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдермен жұмыс жасау ерекшеліктері..... 48

*Бекбосынова, А.Х., Макатова, А.А.,* Мысал жанрын мектепте оқытудың ерекшелігі..... 51

*Айдарханова А.А., Дегтярева К.С., Есенаман С.Е.,* Ағылшын тілін оқытуда ZOOM платформасында қорытынды бағалау үшін Socrative қызметін пайдалану ..... 57

**ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ**

*Есембек С.Ә., Сергеева А.М.,* Елтанулық білімді жетілдіру мәселелері: теориядан практикаға..... 62

*Абилькадиров, Н.М., Ибраева, Р.Ж., Бекмухамбетова, Л.С.,* 13-15 жастағы жас футболшылардың техникалық шеберлігін жетілдіру ..... 72

**БІЗДІҢ АВТОРЛАР** ..... 78

**АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА** ..... 84



## СОДЕРЖАНИЕ

<b>ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО</b> .....	3
<b>ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ</b>	
<i>Борамбай, Э.Б., Какашев, А.К., Бекмухамбетова, Л.С.,</i> Особенности организации занятий в специальных медицинских группах в высших учебных заведениях .....	5
<i>Влад Ю.Ю., Смаглий Т.И.,</i> Особенности формирования индивидуального стиля познавательной деятельности в младшем школьном возрасте .....	11
<i>Дегтярева К.С., Есенаман С.Е., Айдарханова А.А.,</i> Формирование лингвострановедческой компетенции студентов на базе цифровой образовательной платформы Flipgrid с применением асинхронного подхода.....	15
<b>ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ</b>	
<i>Брагина, Т.М., Тарасенко, Е.Л.,</i> К видовому разнообразию земляных пчел рода <i>Andrena</i> (Fabricius, 1775) Костанайской области .....	20
<i>Брагина Т.М., Джумабаева И.Т.,</i> Ландшафтно-зональное распределение природных туристических объектов Костанайской области, их дорожная доступность и перспективы развития .....	28
<i>Брагина, Т.М., Назаркенова, А.К.,</i> Биоресурсное и водохозяйственное значение Желкуарского водохранилища .....	34
<i>Подкорытова, С.В., Бедрина, Е.А.,</i> Повседневная жизнь первоцелинников село Белагаш Акмолинской области Казахстана в 1950-1960 гг .....	42
<b>МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН</b>	
<i>Нагимжанова, К.М., Сартай, Н.Н.,</i> Особенности работы с подростками с девиантным поведением .....	48
<i>Бекбосынова, А.Х., Макатова, А.А.,</i> Особенности изучения басен в школе.....	51
<i>Айдарханова А.А., Дегтярева К.С., Есенаман С.Е.,</i> Использование сервиса Socrative в обучении английскому языку для формативного оценивания в новой реальности ZOOM.....	57
<b>НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ</b>	
<i>Есембек С.Э., Сергеева А.М.,</i> Проблемы совершенствования страноведческого образования: от теории к практике .....	62
<i>Абилькадилов, Н.М., Ибраева, Р.Ж., Бекмухамбетова, Л.С.,</i> Совершенствование технического мастерства юных футболистов 13-15 лет .....	72
<b>НАШИ АВТОРЫ</b> .....	80
<b>ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ</b> .....	87

**CONTENT**

**INTRODUCTION** ..... 3

**THEORETICAL AND OVERVIEW-ANALYTICAL ARTICLES**

*Borambay, A.B., Kakashev, A.K., Bekmukhambetova, L.S.*, Features of the organization of classes in special medical groups in higher educational institutions ..... 5

*Vlad Yu. Yu., Smagliy T.I.*, Features of the formation of an individual style of cognitive activity at primary school ..... 11

*Degtyareva X.S., Yessenaman S.Y., Aidarkhanova A.A.*, Formation of linguistic area studies competence of students on the basis of Flipgrid digital educational platform using an asynchronous approach ..... 15

**EMPIRICAL RESEARCH**

*Bragina, T.M., Tarasenko, E.L.*, To the species diversity of ground bees of the genus *Andrena* (*Andrena* Fabricius, 1775) of the Kostanay region ..... 20

*Bragina, T.M., Dzhumabayeva, I.T.*, Landscape-zonal distribution of natural tourist sites of Kostanay region, their road accessibility and development prospects ..... 28

*Bragina, T.M., Nazarkenova, A.K.*, Bioresource and water management significance of the Zhelkuar reservoir ..... 34

*Podkorytova S.V., Bedrina E.*, The daily life of the first-graders of the village of Belagash in the Akmola region of Kazakhstan in 1950-1960 ..... 42

**METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF TEACHING DISCIPLINES**

*Nagimzhanova K.M., Sartay N.N.*, Features of working with adolescents with deviant behavior ..... 48

*Bekbossynova, A.KH., Makatova, A.A.*, Features of learning fables in school ..... 51

*Aidarkhanova A.A., Degtyareva X.S., Yessenaman S.Y.*, Using Socratic service in english language teaching for the formative assessment in the new reality by ZOOM ..... 57

**SCIENTIFIC WORK OF YOUNG RESEARCHERS**

*YessembeK S.A., Sergeeva A.M.*, The problems of improving country study education: from theory to practice ..... 62

*Abilkadirov, N.M, Ibraeva, R.J, Bekmuhambetov, L.S.*, Improving the technical skills of young players aged 13-15 ..... 72

**OUR AUTHORS** ..... 82

**INFORMATION FOR AUTHORS** ..... 90

**Компьютерлік беттеу:** *А. Култаева, С. Худякова*

**Түзетушілер:** *А. Култаева*

**Компьютерная верстка:** *А. Култаева, С. Худякова*

**Корректоры:** *А. Култаева*

---

---

Басуға 14.10.2021 ж. берілді.  
Пішімі 60x84/8. Көлемі 7,5 б.т.  
Тапсырыс № 024

Подписано в печать 14.10.2021 г.  
Формат 60x84/8. Объем 7,5 п.л.  
Заказ № 024

А. Байтұрсынов атындағы  
Қостанай өңірлік университетінде басылған  
Қостанай қ., Тәуелсіздік 118

Отпечатано в Костанайском региональном  
университете им.А.Байтұрсынова  
г. Костанай, ул. Тауелсиздик 118